

წ. ავალიშვილი.

შვალტსანთა დროიდან

მთხი საისტორიო ნარკვევი.

პარიზი—Paris

1929 წ.

გამომცემლობა „საქართველო“-ს სტამბა.

წ ი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა ო ბ ა .

წინამდებარე სდანი ეხებიან ჩვენგან დაშორებულ ხანას; მაგრამ ისეთს როცა საქართველოს სხოვრება წარმოადგენდა სურათს, მერმინდელ დაჩაგრულ თაობათათვის აზრითაც მიუწდომელს.

ამ ეპოქამ ქართველების ხსოვნასა და გადმოცემებში განსაკუთრებული ადგილი დაიჭირა, და ჩვენს დროს მათ შორის გაღვიძებულმა სნობის-მოყვარეობამ ეს წარსულიც ერთ-ერთ თავის საგნად დაისახა.

ამისათვის შესაძლებელია, რომ ამ წიგნში მოთავსებული და განხილული სნობებიც ზედ-მეტად არ ჩაითვლებიან.

ზოგიერთი შენიშვნები განგებ შემოკლებულია, და თვით ნარკვევებში საკითხები ხშირათ გაკვრით არის აღძრული: მათი უფრო წესიერი და დაწვრილებითი დამუშავება წიგნს ხომ უზომოდ გადადიდებდა, მკითხველსაც უმიზვნოდ შეაწუხებდა.

ამ თხზულების გამოსასქემად საჭირო თანხა ბ. ვ ა ს ი ლ დ უ მ ბ ა ძ ე მ სამაგალითო და უანგარო ხალისით შემოსწირა; ავტორი მას აქაც ღრმა მადლობას უძღვნის.

შ ი ნ ა ა ტ ს ი

ნაწილი პირველი

- I. ერთი ჯვარის გარშემო.
 - II. გარშემო ერთის ომისა.
-

ნაწილი მეორე

- III. ტრაპიზონის საქმე.
 - IV. სხივი დასავლისა.
-

ჯგეროსანთა დროიდან

ნაწილი პირველი.

1125-1925

აღმაშენებლის (+ 1125) ქება დიდის მკერმეტყველობით უკვე ძველად მისის ცხოვრების აღმწერმა აღამალდა; ამას აქეთ, სარიტორო ხელოვნებით გაზვიადებულმა და სარწმუნოებრივი შარავანდედით მოფენილმა, მემკვიდრეობით ჩვენამდე მოაღწია მისმა სახემ.

ახალს დროს მეტი გავიგეთ აღმაშენებლის საქართველოზე. სურათს ჯერ კიდევ სისრულე აკლია: შესაფერ, ღირს წარმოდგენასთან კი ახლო მივიდნენ მკვლევარნი.

წინამდებარე ნაწერს მიზნად აქვს მხოლოდ ცოტაოდენი მასალის მიწოდება და დამუშავება, რათა დავით II-ის დროინდელი საერთაშორისო გარემოებანი უფრო გავითვალისწინოთ და საქართველოს ამბები წინა-აზიის საერთო მდგომარეობას უფრო დავუკავშიროთ. შენახულ წყაროთა სიღარიბე (თუ ვიფიქრებთ რა მრავალი და დიდი ამბები ხდებოდა) ხომ ისეთია, რომ ყოველი სტრიქონი, ყოველი მოწმობა, მით უფრო შორსა მდგომ მხილველთა, უნდა ფასობდეს; ამიტვე აშკარავდება ისტორიულ საქმეთა გაველების სფეროს.

ქვემოლ მოყვანილი ადგილები ჯვაროსან ფრანგთა ნაწერებიდან ეკუთვნიან თვით დავით აღმაშენებლის ხანას.

იერუსალიმელი კლერიკის (ხუსესის) ანსო ეპისტოლებში დასულია საყურადღებო სნობები საქართველოში იესო ქრისტეს ჯვარის ნაწილთა და ამ საგანზე მწიგნობრულ გადმოცემათა ისტორიის გამოსარკვევად; აგრეთვე მოწმობა ქართველთა და ლათინთა ურთიერთობისა სირია-პალესტინაში, ^{წე}XI-ე საუკუნის დამდეგს; მკაფიო ფორმულა იმისი თუ როგორი აზრი ჰქონდათ მაშინ ჯვაროსანთა საქართველოს მნიშვნელობაზე; და ზოგი რამ, დავით II-ის პირად ისტორიისათვის გამო. სადევო.

გოტიე-კანპლერის ქრონიკიდან *Bella Antiochena* ამოღებულ ნაწყვეტში-კი აღნუსხულია, სხვა მრავალ წყაროებიდანაც კარგათ სნობილი 1121 წლის დავით II-ის ძლევამოსილი ლაშქრობა. მაგრამ მოწმობს თანამედროვე ანტიოქიაში მყოფი ფრანგი, და ამას თავისი ფასი აქვს.

სოტა რამ შენიშვნები შეადგენს ერთგვარ უფრო სპეციალურ დამატებას.

ორი ნარკვევი კი წინ რომ უძღვის ტექსტებს ზოგადი შინაარსისა და დაწერილია იმ იმედით, რომ კლიო, ისტორიის მუზა, გულკეთილი მანდილოსანი ბრძანდება.

1925.

ერეთი ჯვარის გარშემო

ერთი ჯგარის გარშემო

1108-9

1

ჯვაროსნებმა იერუსალიმი აიღეს, დიდი სისხლის ღვრით 1099 წ. იქ დასხვაგან სამთავროები დაუარსებიათ. ფეოდალური წესით. ქრისტეს საფლავზე სინანულით და სრემლებით ლოპულობდნენ; მახვილით კი სპდილობდნენ მეტი დაეპყრათ, მეტი დაერბიათ, მეტი სიმდიდრე და განსხრომა ერგოთ.

ხოლო მორწმუნე ევროპისათვის ეს დიდი ხანა იყო—ხანა ოსნებათა განხორციელებისა, გაგონილის ხილვისა, ზეპირად ნასწავლის შეხებისა. აღმოსავლეთიდან ნადავლ ხალიჩა-ოქრო-ვერსხლის გარდა ისევე მოდიოდა სინათლე, სიბრძნე, სოდნა. იქ, ზღვის გაღმა—*oltre mer*—ისმოდნენ საქმენი საგმირონი; და იქ იყო ქრისტეს საფლავი, აწ გახსნილი, წყარო ნეტარებისა.

როგორ არ გაეხარებოდა ასეთს დროს პარიზის მღვდელთმთავარს გალონს და მის ეკლესიას, ფრანგთა სამეფოში წარჩინებულს, როცა სნობა მიიღეს—წელ იწადი იყო ქ. ა. 1108—რომ ყოფილმა მათმა მოწაფემ, აწ იერუსალიმს მყოფმა, წმინდა საფლავის კანტორმა—მეფსალმუნემ—ანსომ ანუ ანსელუსმა მათ უსხო და ძვირფასი რამ უძღვნა: ჯვარი, ქელი-სხოვრებისგან ამოღებული?

ამის მოსატანად პარიზითგან იერუსალიმს სანდო კაცი გაემგზავრა — ანსელმე ბერი; და მის დაბრუნებას მოელოდნენ.

1109 წ. ზაფხული იყო როცა პალესტინითგან წამოსული, გზაში გარდასვლილ ანსელმ-ბერის შვილმა, ფულკმა*) მისი თანამგზა-

*) Foulques.

ვრებით, საბერძნეთის, კუნგრეთის და გერმანიის გზით საფრანგეთს მიალწია. შამპანი გაიარეს და პარიზს მიუახლოვდნენ. ფონტენედან *) — ეპისკოპოზ გალონს მახარობლის პირით შეატყობინეს; და ის მთელი კრებულთ მათხმევე წამობრძანდა ჯვარის შესახვედრად. ფონტენედან იგი დიდის ამბით წამოიღეს და ჯერ სენ-კლუს ეკლესიაში დაასვენეს პარასკევს, 30 იელისს 1109 წ. მერე კი—კვირა დღეს, 1 აგვისტოს, მ ო - ს და ს ა ნ ლ ი ს -ის **) ეპისკოპოზთა მონაწილეობით, ურიცხვი ხალხის თანადასწრებით, ზეიმით მიიტანეს პარიზის ღვთის მშობლის ტაძარში. როგორი იქნებოდა პარიზელთა აღფრთოვანება, სარწმუნოებრივი სიხარული—ადვილი წარმოსადგენია. არც უბრალო სანახავეის მოყვარენი, არცა ქუჩის ბრბო დააკლდებოდნენ ამ პროცესიას.

ჯვაროსანთ ლაშქრობათა დროის სულიერი განწყობილება უნდა გვახსოვდეს, სარწმუნოების სიმხურვალე და სიმარტივე; აგრეთვე ასრეთ წოდებული სრუ-მორწმუნეობანი, ხალხში გავრცელებულნი; მაშინ ადვილათ ავხსნით ამნაირ ნაშთთა თაყვანისცემას.

კერძოდ ჯვარი ჰატიოსანის, ძელის-სხოველის უშუალო ტრადიციები დ ამის შესახები თქმულებანი და სწავლანი უფრო აღმოსავლეთში იყვნენ გავრცელებული: ოქაურ ეკლესიებს და ხალხებს ამგვარ საკითხებში დასავლეთთან შედარებით მეტი გამოპდილება ჰქონდათ. საფრანგეთში ეს თითქმის პირველი შემთხვევა იყო, რომ იესო ქრისტეს ჯვარის დიდი ნაკვეთი პირდა-პირ იერუსალიმიდან მიეღოთ: და ეს ხის ნატეხი, ზღვის იქითგან მოტანილი ამ ღრმად და ბრმად მორწმუნე ფრანგებს ნამდვილ, ნივთიერ ნიშნად ეჩვენებოდა იმ სიმართლისა, რომლისთვის მათი მოძმე გმირი-რაინდები პალესტინაში იბრძოდნენ.

ჯვარ-სმული ქრისტე ხომ მთელი ქრისტიანობის საძირკველია. აი - ასე აუხსნეს ხალხს - იმ ნივთიერი ჯვარის, რომელზედ სული დალია მასხვარმა, უეჭველი ნაწილი: მისი ხილვა მორწმუნეს როგორ არ გაახარებს? და შეიძლება, რომ მისი თაყვანისცემის საგნად არ გახდეს ეს ხის ნაჭერი?

*) Fontenet en Parisis.

**) Meaux, Senlis.

ასეთი სულთა მისწრაფების მიხედვით, საჭიროა ამ თაყვანისცემის პატრონობა; რაიპ არის ეკლესიის საქმე. ესაა სარწმუნოების მოწესრიგე ორგანიზაცია, უშუალო-მგრძნობ ხალხის ხელმძღვანელი და ღვთის წინაშე შუამდგომელი.

სარწმუნოებრივი აღგზნების ნიადაგზედ იზრდება ეს თუ ის წესი; სარწმუნოებიდან წარმოდინებული ქცევა თან-და-თან მტკიცე ჩვეულებად იქმნება; მიღებული ადათი კი, სხვა-და-სხვა გარეგნული გარემოებით და ანგარიშით გართულებული, ბოლოს თითქოს თავისთავად, ავტომატიურათ არსებობს; სანამდინ, შესაფერ სულიერ საფუძველს უკვე მოკლებული, გაქვევდება და დაირღვევა, ახალი პირობების და აზროვნების ზეუ-გავლენით და ზედ-მოქმედებით.

ამნაირი ბედი ერგო ჩვენს ჯვარსაც, რომლის ისტორია ანუ «სხოვრება» საკმაოდ საყურადღებოა. მოვიყვანთ მას შემოკლებით.

2

ჩვენი ჯვარის გამოჩენილი კარიერა მარტო მისი ზემოდ უკვე აღნიშნულ ქრონოლოგიური პერიოდით არ აიხსნება; მაგრამ—იქნებ უმთავრესად—იმითაა რომ ის საკუთრებათ მიაჩნტეს ისეთს დიდებულ და ბრწყინვალე ხაეკლესიო დაწესებულებას როგორც იყო პარიზის მთავარი ღვთის-მშობლის ტაძარი.

აწინდელი გოთური პარიზის Notre-Dame 1109 წ. ჯერ ხსენებაში არ იყო; არც ის საყდარი რომელიც მალე, 1115-1130 წლებში, ააშენეს და რომლის ადგილზე, 1163-ან დაწყებული პარიზის განთქმული საკათედრო ეკლესია ააგეს (ნავი 1200-ის ახლო ხანებში დაუმთავრებდათ; ფასადი—1240; დაასრულეს XIV საუკ.) მაგრამ უძველეს დროიდან იქ ეკლესია არსებობდა; ასე რომ 1109 წელს N.-D.-ის ბაზილიკას უკვე ხანგრძლივი წარსული ჰქონდა.

ამ სახელოვან ბაზილიკის თავ-გადასავალში, პარიზის და საფრანგეთის სამეფოს ზრდასთან დაკავშირებულს, ზღვის გაღმიდან წამოდებულ ჯვარსაც თავისი ადგილი ეჭირა.

თავითგან მისი ნახვის, თაყვანისცემის და მისგან მადლის მიღების მსურველთა რიცხვი მეტად დიდი იყო; და პარიზში არც საკმაოდ ვრცელი ეკლესია მოიპოვებოდა, არც ისეთი მოედანი,

რომ შესძლებოდათ მთელი ხალხისათვის წესიერად ეჩვენებინათ ეს ჯვარი და გამოეფინათ, აღმართათ სათაყვანოდ. (აღმოსავლეთიდან ეს წესი მოიტანეს ალბათ). არც პარიზის ახლო მიდამოებში ყოფილა მინდორი ანუ ადგილი ამისათვის გამოსადეგი—სულ ვენახებით, ყანებით, ანუ ტყით და ბუჩქებით იყო დაჭერილი. ამისათვის ამოირჩიეს ერთი ადგილი სენ-დენისის ველზე, განთქმულ სააბბატოს ახლო; ეს მინდორი თავისი სისწორით და სიფართოთი კარგი იყო; ამასთანავე საეკლესიო-საეპისკოპოსოში ითვლებოდა. და დააწესეს აქ ამ ზღვის-იქიდან მოტანილი ჯვარის (croix d'outre-mer—ასე იწოდებოდა ეს ჯვარი მე-XIII საუკუნეში) ყოველ წლიური აღმართება-იენისის მეორე ოთხშაბათობით. ადრე გამოდიოდნენ პარიზიდან ეპისკოპოსი, კრებულები, სამღვდელთა, ხალხი. სასინანულო პროცესიად მიაჩნდათ; ფსალმუნებს და ლოცვებს გალობდნენ გზაში. იმ მინდორზე-კი ტრიბუნა იყო აშენებული, რომლიდან ეპისკოპოსი, ქადაგების შემდეგ, მთელ ხალხს იმ განთქმული ჯვრით დალოცავდა. ჯერ აღმოსავლეთის-კენ მიმართავდა, საიდან ეს ჯვარი მოსვლიათ; მერე სამხრეთის-კენ—იქ იყო პარიზი, ამ ჯვარის შემნახველი.

რომ აწნაირი ჩვეულება უკვე მე-XII საუკუნის პირველ ნახევარში მტკიცედ შეთვისებული ყოფილა, ამისი საბუთებიც შენახულია. სწობილია აგრეთვე, რომ შემდეგში პარიზის უნივერსიტეტიც და აგრეთვე პარიზის ძველი სასამართლო-პარლამენტიც, როცა გაიზარდნენ, პროცესიაში მონაწილეობას ლებულობდნენ ხოლმე.

აღწერილი სახით ეს იენისის პროცესია და ჯვარით ხალხის დალოცვა საუკუნოთა განმავლობაში ჩვეულებად შეინახეს; და წარმოადგენდა ძველი პარიზის სხავრების სავალდებულო ხაზს. მე-XV საუკუნის გასულსაც ამ ჯვარის დლეობას იხდიდნენ ძველებურად, შეუსვლელად. მერე თან და თან, პარიზის განვითარებასთან ერთად, ეს ძველი, თითქმის სოფლური ჩვეულება დაუვიწყებიათ. მაგრამ «ანსელის ჯვარი» — *crux Anselii*—ისევ დიდი საუნჯედ ითვლებოდა, მას ეტრფოდნენ მორწმუნენი. და ნოტრ-დამის განძეულობაში ინახებოდა.

თუ რა იყო ეს ჯვარი ქრისტიანე ფრანგთათვის, იჭიდვანაც

ჩანს, რომ ჩვენ დრომდე პარიზის ეკლესია ლოკით იხსენიებდა მისი მიღების დღეს—ავვისტოს პარველ კვირადღეს.

3

1109 წ. დაწყებული, თითქმის შვიდი საუკუნის განმავლობაში ეს განთქმული ანსოს ჯვარი (Ansellus, Anselie—მდაბიურად Anseau) ინახებოდა პარიზის ლეთისმშობლის ბაზილიკის სალაროში. შესდგებოდა თავითგან ორი ჯვარისაგან—ერთი, თეთრი ხის (ფიჭვისა მსგავსის), მეორე, მოშავო, მუხის მსგავსი ხისაში ჩართული ყოფილა; და ეს ხის ორნაირობა უკვე თვით ანსოს წერილში ახსნილი იყო.

როგორც ძველ აღწერებიდან სჩანს, ჯვარი, ძელი-ქეშმარიტის ნაჭრებიდან გაკეთებული, მოაქრული ვერცხლით ყოფილა მოქედილი, და მთლად აღმოსავლეთის მარგალიტ-აღმას-ზურმუხთ-იაგუნდ-საფირანებით შემკული. საფიქრებელია, რომ ასე მოქედილი და შემკული ე. ი. ამგვარ ბუდეში ანუ ლუსკუშაში ჩადებული იერუსალიმითგან მოიტანეს.

4

გაიარა 682 წელიწადმა და ეს ჯვარი, უკვე მკაცრად დროთა ნატეხი სულ სხვა-გვარ ვნებათა ქარიშხლის მსხვერპლად ხდება. სად ჯვაროსანთა საფრანგეთი და სად მე-XVIII საუკუნის მოძრაობანი და აზრთა მიმართულება! დიდი რევოლიუციის დროს—სახელდობრ 1793 წ. ჩვენს ჯვარს იგივე დაემართა, რაც ბევრს სხვა საეკლესიო იარაღს, ნივთებს, ქანდაკებათა და შენობებს, და აგრეთვე სოც. ლადამიანებს; და რაიღ რევოლიუციათა მიღებულ წესად უნდა ჩაითვალოს. ეს მოხდა ..., 1793 წელს, ოდეს გარყვნილ კაცთა რიგში რაზმებმა ლეთის წმიდა ეკლესიები დაარბიეს“... ასე ჩივის ერთი ნაპოლეონის დროინდელი საეკლესიო საბუთი, სწორეთ. ჩვენი ჯვარის თაობაზე. ნამდვილათ რა დაემართა ამ ძველს ნივთს, ოდესმე და ხანგრძლივ მთელი ერის სათაყვანოს, ძნელი გამოსარკვევია. ნოტრ-დამ-ის საუნჯე დაარბიეს; გარდა ამისა, ეკლესიებიდან სპდილობდენ გამოეღოთ რასაც ხელოვნების ნაწარმოების ფასი ჰქონდა, მაგრამ ისიც, რაც ხალხის სრუმორწმუნეობას საზრდოს აძლევდა. თვლუ

ბით შემკული გარეგნული ჯვარი ანუ ლუსკუმა, უეჭველია, გასარსვეს; მისი კვალი არსადა სჩანს. რაც თვით ხის ჯვარს შეეხება, ოფიციალური, საეკლესიო მთავრობის მიერ წარმოებული გამოძიება შემდეგს ამტკიცებს. განსაძდელის თავიდან მოსაშორებლად და რომ ძვირფასი ჯვარი რუგორმე შეენახათ, ორად გაანაწილეს; ერთი ნახევარი საუნჯის გამგეს წაეღო, მეორე კი—კომუნის მიერ დაწესებული კომისიის ერთს წევრს (მორწმუნეს). ამ მეორე ხახვერიდან იმ კაცს ოთხი პატარა ჯვარი გამოეჭრა, რომელ რი-სხვიდან სამი მანვე ეკლესიას დაუბრუნა, როცა დევნის დრო შესრულდა; და ზედმიწევნითი შემოწმების და სანჯვის შემდეგ, პარიზის არქიელ-კარდინალმა მათი სინამდვილე იცნო, და ნება დართო ანსოს ჯვარის ნაშთთა ხელახლად გამოფენას, მორწმუნეთა მიერ სათაყვანოთ (1804 წ.).

მიუხედავად ამ, ასე ვსთქვათ. მკვდრეთით აღდგენისა „ზღვის-იკით“-ური ჯვარისათვის დასემის ხანა დაიწყო.)

5

ანსოს ჯვარი ყველაზე უძველესი და ოდესმე იშვიათი რამ იყო საფრანგეთში. შემდეგ-კი ჯვაროსანთა თაოსნობით ძელი-ქეშ-მარიტის ნაწილები ძალიან გამრავლდნენ ევროპაში. და თვით პარიზს, მეფეთა განთქმულ სამლოცველოში (Sainte Chapelle) მე-XIII

*) ამ ჯვარის მდგომარეობა ბურბონთა საფრანგეთის ტახტზე აღდგენის შემდეგ (1814) აღნუსხულია ერთს 1828 წლის აღწერილობაში. მალე-კი, 1830 წელს ახალი რევოლიუციის დროს, პარიზის ღვთის-მშობლის განძეულობა ისევ გასარსულ იქმნა, და „ანსოს ჯვარი“-ს სოტა დაზიანდა.

1867 წ. სრული აღწერიდან ირკვევა, რომ იმ ძველი ჯვარის ნაჭრები ინახებოდნენ ამნაირად: ერთი პატარა შავი ხის ჯვარი ჩართული ყოფილა უბრალო დიდ ჯვარში. შავი ხე ნამდვილი ძელი ქეშმარიტის ნაწილად მაშინ უკვე არ ითვლებოდა. ამისათვის ამ შავს ორი ნაწილი დაუმატეს იმ წმ. ლუის ჯვარიდან. ამ მეფემ 1241 წელს ძღვნად რო მიიღო (იხ. აქვე ტექსტში). ეს ჯვარი-კი ეკლესიის თვალში უეჭველი იყო. და ინახება იქვე ღვთის-მშობლის ეკლესიაში. დანარჩენი, შავი და თეთრი ხის ნაწილები, ანსოს ჯვარის ნაშთნი, მოთავსებულია, სამს ახალ შემკულ ჯვარში. მათში ერთი—ნაპოლეონე I-ის ნახუქარია, მეორე—შარლ X-ისა.

საუკუნიდან ის ჯვარიც ინახებოდა. იესო ქრისტეს ჯვარის დიდი ნაჭერი, რომელიც მეოთხე ბოდუენმა, კონსტანტინეპოლის ფრანგ ხელმწიფემ, ლუდოვიკ ანუ ლუი IX-ს, საფრანგეთის მეფეს, წმიდად წოდებულს, უძღვნა როცა მისგან დახმარებას ითხოვდა.) ეს არის წმ. ლუის ესრედ წოდებული „დიდი რელიკვია“: ნაწილი შეიძავს 220.000 კუბ. მილიმეტრს. და ანსოს ჯვარიდან, რაც დარჩა ნატეხები (მხოლოდ თეთრი რე ვიანგარიშით), არ აღემატება ზუსტად 154 კუბ. მილიმეტრს.

ასე რომ მე-XIX საუკუნეში, პატროსანი ჯვარის შენახული ნაწილების დარგში, სენ-ლუის ნაჭერი სუარბობს და პირველობს. საერთოთ კი ურიცხვია ამნაირ ძეგლთა სიმრავლე. და უკვე რენესანსის ხანაში საქმის კრიტიკულ შესწავლასაც შეუდგნენ.

ერაზმე როტერდამელი შენახულ ქრისტეს ძელის ნაწილთა ამოდენა სომრავლენზე თავისებურად ოხუნჯობდა. და ამ მოვლენის ასახსნელად საკმაოდ ადრე საჭიროებამ ისეთი აზრიც წარმოშვა, რომ მიუხედავად წმიდა ჯვარის ნაწილთა ამოკვეთისა, ეს ჯვარი ისევ მთელი რჩებოდა.

მაკალეის თქმით კი ამ ქრისტეს ჯვარის შეერთებულ ნაწილებითგან მთელი სამხედრო ხომალდიც აშენდებოდა მორწმუნე მკვლევარებმა, ტრადიციის დამსველებმა, ვერ მოითმინეს და იმის დამტკიცებას ესადნენ, რომ ყველა ის ხის ნაჭრები რომელნიც ძელი ჭეშმარიტის ნაწილებად ითვლებიან, რომ გავზომოთ და მათი საერთო კუბი შინაარსი, რომ იმას შევადაროთ, რა უნდა ყოფილიყო იესო ქრისტეს ჯვარი, გამოჩნდება, რომ სწობილ ნაწილების ჯამი, სამჯერაც გადიდებული, ერთს მეთედსაც არ შეადგენს იმ ხის

*) ეს ჯვარი, 1204 წ. ნადავლი, ფრანგებმა რე კონსტანტინეს ქალაქი გასარსვეს და დაიპყრეს. ძვირფას ბუდეში (ჯვარში) ინახებოდა. შემდეგში ფრანგთა მეფემ ანუ III-ემ მისი შესანიშნავი თვლები ამოიღო და დააგირავა, ასე ამბობენ, ვენეციელ მეფახმეებთან და ანრი IV-მა ვერ გახსნა; უნდოდა-კი, თვით შემკული ბუდე რევილიუშიაში დაიკარგა. „ძელი სხორების“ ნაჭერი შეინახეს და მერე ლეთის-მშობლის ტაძარსვე მიანდვეს.

ამ წმ. ლუის დიდი ნაშთის უძველესი ისტორია მეტად ბუნდოვანია.

მასისას, რომელიც უნდა ჰქონოდა იესო ქრისტეს ჯვარს მეცნიერული გამოკვლევით და გამოანგარიშებით.

6

მაგრამ, ბევრიც რომ ზომონ და სწონონ ამ ხის ნაჭრები, შინჯონ რა უიშისაა და საიდან და როდისაა მოტანილი, ამნაირი გამოკვლევებით ქრისტიანობა ვერც განმტკიცდება, ვერც დაირღვევა. რელიგია, სარწმუნოება ისეთი რამეა, ისე სვალებადია და მრავალგვარი მისი სახეები, რომ გაღრმავებული ქრისტიანობა ალბათ არც საჭიროებს ნიეთიერ „ხის“ პატიოსან ჯვარს ანუ ძელს. იესოს სიკვდილის მომასწავებელს, რომლის მნიშვნელობა ძველად ხალხისათვის უალრესი იყო. მერე საქმე ხომ აღდგომაა და არა სიკვდილი. და ამ მხრივ აბა რას მოწმობს ჯვარის ხე?

ჯვარსმულ ქრისტეს კაცობრიობის დამხსნელად აღიარება. ამ სახით ადამიანთა მიერ მათი ზნეობრივი დანიშნულების შეგნება და ამ გზით მეტაფიზიკური თვითგამორკვევა სულ სხვა საგანია. მაგრამ ამგვარ აზრთა დასაძავეად, გამოსარკვევად ანუ საბრძოლველად, ჩვენ არ გვჭირია ქრისტეს ჯვარი როგორც ნიეთიერი რამ, ოდესმე დუზგლის ხელით გაკეთებული. და როცა ეს ნაწილები ხალხის სათაყვანო საგანს შეადგენდენ, ძალა ამ საგანში კი არა, არამედ რწმენაში და შეგნებაში იყო.

7

ასეთი იყო ამ იერუსალიმის ჯვარის, ასე ვსთქვათ, „ცხოვრება“ პარიზს, საუკუნოთა მანძილზე, ეხლა დაეუბრუნდეთ იმას, რითაც დავიწყეთ, ე. ი. ანსელის მიწერ-მოწერას პარიზის ეპისკოპოს გალონთან. სწორეთ იქ ირკვევა იმ ჯვარის ვინაობა ანუ სადაურობა.

ამ მიწერ-მოწერიდან ჩვენამდინ მოაღწია ორმა წერილმა ზემოხსენებული ანსელისა. ეს ორი ეტრატის საბუთი საფრანგეთის სახელმწიფო არქივის მუზეუმში ინახება, და ესენი მოულოდნელად უკავშირებენ დავით აღმაშენებლის საქართველოს ძველ კაპეტიანთა პარიზთან. ოდესმე ეს ნაწერები სიამაყეს კბადავდა და ძვირფასი რამ ყოფილა პარიზის ეკლესიისათვის და მთელ საფრანგეთისათვის—ამ წერილებით ხომ განთქმული ჯვარის სინამდვილე მტკიცდებო-

და! ალბათ ამისათვის იყო რომ ასე გულმოდგინეთ შეინახა ეს ეტრატები ეკლესიამ; და ეხლა, მათი სიძველის გულისთვის, სახელმწიფო მათ ასე აფასებს და იცავს.

პირველი წერილი არის ეპისკოპოს გალონის, სტეფანე მთავარ დიაკვნის და ერთობლივ პარიზის ღვთისმშობლის კრებულის სახელზე მიმართული იერუსალიმიტგან. ამ წერილით ი. ქ. წმიდა საფლავის კანტორი ანსელუსი ატყობინებს პარიზის სამღვდელთაგან ალნიშნულ გვამებს, რომ მის მიერ გაიგზავნა პარიზში ჯვარი პატიოსნის (ძელის) ნაწილი, ქართველთა მეფის დავითის ქვრივისაგან შეძენილი.

ნამეტანი სარწმუნოება მთებს თუ აამოძრავებს, გონებას ხშირად აბრმავებს. მაშინაც ასე იყო. სასწაულნი, ჩვენებანი და ამისთანები საყოველღეო სხოვრებაში ხშირი იყო. მაინც პარიზიდან, როგორც სჩანს, სანამდინ დაიჯერებდენ, შეუკითხავსთ იერუსალიმისათვის, აგვიხსენით ამ ჯვარის ნაწილის საქმე; და აი საპასუხო წერილში (რომელიც იქვე ინახება) ჩვენი ლოტბარი - ხუტესი, ანუ მგალობელთ - უხუტესი უხსნის ამ სიტყვა ჩამორჩენილ დასავლელთაგან ჯვარი - პატიოსნის ისტორიას, თუ როგორ მოხდა, რომ ნაჭრებად დაკვეთეს და მოჰყავს სრული ნუსხა ამ ჯვარის ნაწილთა — თანახმად სირია-პალესტინაში გავრცელებულ შეხედულობისა და ტრადიციის. ამ მხრივ ეს წერილები ფრიად შინაარსიანია.

8

საქართველო ხომ ადრე მონაწილე გახდა აღმოსავლეთის ქრისტიანობის სხოვრებისა, მისი ოცნების, იმედის და სოდნის. ერთის მხრივ სირია-პალესტინასთან დაკავშირებულს, მეორე მხრივ კი საბერძნეთთან, მას ადვილათ შეეძლო ის თქმულებანი და სწავლანი შეეთვისებინა იესო ქრისტეს ჯვარის გარშემო რომ ტრიალებდნენ. მერმე კი ამ გადმოცემათა მთავარი პანგები, დროთა და გარემოებათა მიხედვით, ქართველებმა გამოიყენეს მათი საკუთარი ეროვნული და საეკლესიო შეგნების დასამტკიცებლად.

ყველამ იცის, რომ ი. ქ. ჯვარის აღმოჩენას ქრისტიანული ტრადიცია მიაწერს ელენეს, კონსტანტანე აეისრის დედას. თვით ეს

აღმოჩენა ამ სახით უარყოფილია მეტნიერ-მკვლევართა მიერ. ევსები, ეკლესიის განთქმული ისტორიკოსი პირადად დაესწრო იმ ბაზილიკის კურთხევას, ი. ქ. საფლავეზე რომ ააშენეს, 335 წ. და ამ ჯვარის აღმოჩენას-კი არ იხსენიებს. მაგრამ თვით ეს თქმულება ძველია; ჯვარის თაყვანისცემა ს უედარებით ძველია (ე. ი. მე IV საუკუნისა); მე-V საუკუნეში უკვე მიღებულია კონსტანტინეპოლს და ყველგან აღმოსავლეთში.

როდის მოინდომეს ამ უმთავრეს თქმულებაზე ქართლის გაქრისტიანების ამბავი გადაებათ? ამ ტენდენციის მიზეზები და მისი განვითარების საფეხურები ჯერ გამოსარკვევია. ყოველ შემთხვევაში, როდესაც ქართულმა ეკლესიამ, ქართლის მოქსევიდან რამოდენიმე საუკუნის შემდეგ წმ. ნინოს სხოვრებას საბოლოო, ოეიპილური სახე მისცა, ეს მოქსევა, სხვა და სხვა თქმულებათა საშუალებით, ჯვარის აღმოჩენის ლეგენდის დაუკავშირეს; და თანახმად აქედან წარმოდინებული ქართული ტრადიციისა, თვით კონსტანტინეკეისარი მათე მირიანს ახლად აღმოჩენილი ძელის სხოვრების ნაწილს უგზავნის.

მაგრამ ჩვენ ვერ გავჩერდებით აქ იმის გამოკვლევასზე თუ რა ბიზნით ძველ ქართულ ნაწერებში მოქსევის შესახებ ჯვარს, ჯვარის აღმართებას, ძელს სხოვრებისას ისეთი დიდი ადგილი უკავია; არს იმაზე თუ როდის და როგორ შემუშავდნენ საქართველოში სწობილი გადმოცემანი ქრისტეს ჯვარსმის ნივთიერ ნაშთთა შესახებ (კვართისა, „სამშუალთა“ ე. ი. ლურსმების, და თვით ჭეშმარიტი ძელისა).

ამ მხრივ იერუსალიმის და სხვა წმიდა ადგილთა ტრადიციების გავლენა ღრმა უნდა ყოფილიყო. ქართველებმა კერძოდ იერუსალიმთან ადრე დაიჭირეს კავშირი; დაახლოვებით ათასი წლის განმავლობაში იქ მუშაობდნენ, მრავალი ძეგლიც დარჩა მათი იქ მოღვაწეობისა.

ქრისტეს ჯვარი, მისი საფლავი, გოლგოთა მათთვის თან და თან გახდა არა მარტო სარწმუნოების საგნად, არამედ სხოვრების ასპარეზადაც. განთქმული ჯვარის მონასტერი იმ ხის ძირზე აშენებული ეკლანათ, რომლიდან ქრისტეს ჯვარი ამოჭრილი იყო; და

თვით ის ადგილი სადაც ეს ჯვარი იდგა, როდესაც იესო ივნო, მათ ხელში იყო. მთელი მათი იქ სხოვრება ამგვარად ამ ჯვარის თქმულებზე ყოფილა აშენებული. და თუმცა შენახული სნობები, ნათქვამის დამახასიათებელი, უფრო გვიან ხანას ეკუთვნის, თვილ იმ გრძობათა და აზრთა ფესვები და პირველი ნასახები უეჭველათ უფრო ძველია.

მის შემდეგ რაც ასე თუ ისე ქრისტეს ჯვარი გათაყვანების საგნად გახდა იერუსალიმს, უფრო თვალსაჩინო ამბავს მის ისტორიაში შეადგენს მისი „წარტყუნვა“ 614 წ., როცა სპარსელებმა ხოსრო ანუ „ქასრე“ მეფის დროს ეს ჯვარი იერუსალიმიდან წაიღეს, როგორც სამხედრო ტროფეი. თვით ამ ამბავმა, და შემდეგ, 628 წ. ერეკლე კეისრის მიერ ქრისტეს ჯვარის ტყვეობიდან დაბრუნებამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინეს თანამედროვე ქრისტიანობაზე. „ძელი სხოვრებისა“ სეიმიტ თავის ადგილზე გამართეს: თითონ კეისარმა ჯვარი ზურგზე იტვირთა. ჯვარისადმი ნიეთიერი, პირ და პირი ინტერესი მაშინ ფრიად გასოპსლდა. ჩვენს დროსაც მეცნიერებმა დიდი ყურადღება მიაქციეს ამ ეპიზოდს.

ათი წლის შემდეგ კი ე. ი. 638 წ. იერუსალიმს, სარკინობთა ანუ არაბთა მიერ დაპყრობილს, და ქრისტეს ჯვარს სხვა უბედურება დაემართა, რომელიც აღწერილია სწორედ ანსო-მღვდელის წერილში აქ რომ იბეჭდება.

9

სვეტი სხოველის ამბავი წმინდა მწიგნობრული ლეგენდაა? იქნება მის კულტში ძველი ხეთა თაყვანისცემის გამოძახილი გვაქვს; ანუ სწორედ სვეტის სხვაგანაც სნობილი წარმართული გათაყვანების კვალი აქ ძელის-სხოვრების აზრს უერთდება? ყოველ შემთხვევაში სხადია ქრისტეს ჯვარის გაღმერთების ერთნაირი მიბაზვა: სვეტი-სხოველიდანაც ჯვრებს სჭრიდენ რაგორც ძელი სხოვრებისიდან, და თითქმის განგებ უნდოდათ სახე ჯვარისა მიეცათ მისთვის; თორემ მისი პირველი სახე-სვეტისა, ხისა-ქრისტეს ხომ არაფრით მოაგონებდა. შესაძლებელია, რომ ამგვარად ძველი წარმართული სვეტის გაქრისტიანებას მოხდა.

როსაკი მისგან ჯერები გამოსჭრეს და ეკლესიებს დაურიგეს (ეს სულ „ქართლის სხოვრებაში“-ა), მაშინ ვინ იძის რაიმე ეროვნული ადგილობრივი რწმუნება და კულტის ტრადიცია საბოლოოდ ქრისტიან სიმბოლიკას შეურიგეს. ეს უკვე გაწვრთნილი და გამოპილი სამღვდელოების გამარჯვება იქნებოდა. მაგრამ განა ამნაირად სვეტი სხოველის განაწილება და მისი თაყვანისცემის გავრსელება საქართველოში იმას არ იმეორებს, რასაც „ძელი სხოვრებისა“ საერთოდ საქრისტიანოში ასრულებდა? ამ მხრივ უნდა აღვნიშნოთ, რომ სწორეთ ანსო-ხუსესის წერილში აღწერილია ქრისტეს ჯვარის განაწილება და ეკლესიათა შორის დარიგება.

სხადია, ვგონებ, რომ ამ შემთხვევაში ქართული სვეტი-სხოველის გადმოცემა იესო ქრისტეს ჯვარის თქმულებათა გავლენას განიპდის.

10

აქ დაბეჭდილი წერილები გვისურათებენ აგრეთვე ქართულ მონასტერთა იერუსალიმში ფრანგთა ე. ი. ლათინთა სასულიერო მთავრობასთან ურთიერთობას. ამ მოწმობის ღირსება უეჭველია. მე „ე შეიძავენ მნიშვნელოვან სნობებს იესო ქრისტეს ჯვარის ნაწილთა საქართველოში თავგადასავალის გამოსარკვევად. რამდენად მართალია იქ დასული ფაქტები, სხვა საკითხია. ის კი სხადია, რომ საქართველო, როგორც შეეფერებოდა მის მაშინდელ მდგომარეობას, „ძელი სხოვრების“ მხრივ მდიდარი ყოფილა. მეფეს საკუთარი ჯვარი ქქონებია ამ ხისა, კათალიკ. ახსაც.

ფრანგი ხუსესის თქმით, მეფისეული, საქართველოდგან წამოღებული ჯვარი მან, ანსომ, შეიძინა და პარიზის ეკლესიას უძღვნა. მკითხველი იფიქრებს უნებლიედ: ნუ თუ დასაჯერებელია, რომ ქართველთა მეფე მემკვიდრეობით მიღებულ საუნჯეს, ყოველ ქრისტიანის თვალში უძვირ ვასესს, არ შეინახავდა საშვილიშვილოდ თავის ოჯახში, და შვილს არ უანდერძებდა? განსაკუთრებით ისეთი მეფე როგორც იყო დავით II, რომლის ბეჭედზედ (გადმოცემით) „ჯვართა მტერთა მძლეველი—მე დავით ვარ უძლეველი“ იკითხებოდა? მერე ბაგრატიონთა, ასე ვსთქვათ, საგვარეულო რელიკვიად არ ჩაითვლებოდა ეს ჯვარი (თუ მოვიგონებთ მათ „დავითიან-იესიანობას“)?

ამნაირი მოსაზრება და ამაზე დამყარებული ექვი საღმრთო იქნებოდა. ძალიან შესაძლებელია, რომ ანსოს მიერ შექმნილი ჯვარი ქართველთა მეფისეული ჯვარი (იერუსალიმით საქართველოში მოტანილი) კი არ იყო, არამედ მხოლოდ ერთი მისი ნაწილი, სალკე ჯვარად გაკეთებული და მოჭედილი. „სხოვრების ძელის“ ნაწილები საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული იქნებოდა, და მასალად ზოგიერთებისა იქნება სწორედ ის უფრო დიდი და განთქმული ორი ჯვარი გამოიყენეს, ფრანგი ხუსესი მის წერილში რომ იხსენიებს.

აქ დაუმატებთ მხოლოდ, რომ როგორც საბერძნეთსა ისე საქართველოშიც იესო ქრისტეს ჯვარის ნაწილები, შესაფერი სამკაულით, სხვა და სხვა სახით ხმარებაში ყოფილან, და ამ რიგად ხელოვნების ისტორიაში გვხვდებიან. ასეთია, მაგალითად, ერთი პატარა ჯვარი (წმ. კონსტანტინეს და წმ. ელენეს სახეებით) ხახულის ხატს რომ ამკობს; მაგრამ ყველაზე სახელოვანი საგანი ამ დარგისა, რასაკვირველია, თამარ მეფის საკუთარი გულზე საკიდი ჯვარია, ხოფის მონასტრის (სამეგრელოში) ბერებმა ჩვენ დრომდინ რომ ერთგულად შეინახეს, და რომლის ასომთავრული წარწერა შემდეგია: „ძელო ჭეშმარიტო, ძალო ჯუარისაო, შენითა წინაწარძლომითა ყოვლადვე შემწე და მფარველ ექმენ მეფესა და დედოფალსა თამარს“.

11

ქვემოდ დაბეჭდილ წერილებიდან ამოსაღებია სხვა სწობა, საყურადღებო რადგანაც მით ირკვევა სოტაოდნად მაინც დავით აღმაშენებელის სხოვრების ერთი საკითხი. მაგრ. მ ამასთანავე სხადდება, რომ ფრანგი ხუსესი სიმართლეს არ სწერდა მის პარიზელ alma mater-ს, ანუ სიმართლე არ ისოდა, როდესაც ჯვარი შეიძინა.

იქ მოხსენებული ქართველთა მეფის დავითის ქვრივი ნამდვილი ქვრივი არ იქნებოდა, რადგან ეს წერილი გაიგზავნა აღმოსავლეთიდან პარიზში 1108 წ. ანუ 1107 წ. ე. ი. როსა დავითი II ჯანმრთელი და ჯერ შედარებით ჯეილი კაცი (38 წ.) იყო. ეს ის ქალი ხომ არ არის, რომელიც მეფეს სოლად ჰყოლია (თანახმით მათე ედესელის მოწმობისა) და რომლის კვალი ქართულ წყაროებში არ სჩანს? ჩვენ

მეცნიერებაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ მეფე ამ პირველ სოლს იქნება გაეყარა და მეორე სოლი, ყივჩაყთა მთავრის ასული შეირთო, იქნებ ამნაირათ მართლდებოდეს? არ შეიძლება ამას დავუმატოთ, რომ აღმაშენებლის მეორე დაქორწინება იქნება პოლიტიკურ მიზნებსა მისდევდა (რაიპ მეფეთა წესია)? ყივჩაყთა ბატონებთან დაახლოება, საქართველოს გავლენის დამტკიცება ჩრდილო კავკასიაში, მუდმივი ჯარის ორგანიზაცია—მთელი ეს ხაზი დავითის მოქმედებისა გვიხსნის ყივჩაყეთიდან სოლის მოყვანას, როგორ საშუალებას. ამ პოლიტიკური კავშირის მსხვერპლად მეფის პირველი სოლი შეიქნებოდა, რომელმაც მოლოწინობა მიიღო; თვით მეფე კი ბოლომდინ სინანულში იყო.

ანსელუსის თქმის დასამტკიცებლად—ქართველთა მეფისეული ჯვარი შევიძინეო და ამა გიგზავნიოთ—საუკეთესო იყო იმ მანდილოსნის ქვრივობა. პარიზში იფიქრებდნენ: გაყრილ სოლს ამ ჯვარს ხომ არ მისცემდნენ, და ეს მდგომარეობა საერთოდ ხომ შეუფერებელი იქნებოდა ანსო ასე სჯიდა: პარიზში ვინ გაიგებს ქართველთა მეფის სიკვდილს ანუ სიცოცხლის ამბავს... ეს პიპოტენჯა უფრო დასაჯერებელია ვიდრე ის მოსაზრება, რომ „ქვრივ აბა“ შესთხნეს იქვე იერუსალიმს და დააჯერეს ფრანგი ხუტესი. სირია-პალესტინაში ალბათ იპოდნენ ვინ იყო ქართველთა მეფე 1108 წელს, ქართველ-სომეხთა საშუალებით, სხვა გზა რომ არ ყოფილიყო. მალე კი (1119-1125) უკეთ გაიგეს, და ზეპირად ისწავლეს.

12

განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ანსელუსის აზრი საქართველოს მეფეთა მიერ კავკასიის კართა დარაჯობის შესახებ. ფრანგი ხუტესი იმეორებს ძველს გავრსელებულ და ბუნდოვან აზრს გოგ და მაგოგის შესახებ, რომელი ჩრდილოეთიდან ემუქრებიან შემოსევას და (ამ ვარიანტი) კავკასიის მთით არიან შეზღუდულნი. დავით II-ს დროს საქართველო მართლაც მტკიცედ უდარაჯებდა ამ უღელტეხილს; და თუ კარს გააღებდა ეს იყო მშვედობიან ურთიერთობისათვის ანუ მოკავშირე და ვასსალთა გზის მისაცემათ. თორემ ძველ დროს ამ დარაჯობას ხშირად დიდი იმპერიები კისრულდნენ—რომი, ირანი; და ახალ ხანებში, საქართველომ ვერ შეი-

ნახა ის დარაჯის თანამდებობა რომელიც ასე ამაღლებდა დავით მეფეს იერუსალიმელი ფრანგის თვალში. ისტორიის თამაშმა კიდევ მიანდო - უკვე მე-XX-ე საუკუნეში - გაეკასიელთ ამნაირი დარაჯობა კავკასიის კართა თანამედროვე „გოგი და მაგოგის“ წინააღმდეგ, მაგრამ ამ დასვის დასამსახურის არც გული ჰქონდათ, არც თავი, არც უნარი.

მე-XII საუკუნეში კი ჩვენი ანსელი ხომ ცხადად მოწმობს, რა აზრი ჰქონდათ ჯვაროსანთა ფრანგებს საქართველოს მნიშვნელობის შესახებ, ეს სამეფო წინა - ზღუდეთ, ბურჯათ მიაჩნდათ *est nobis quia isti antichurale* - მათი საქმისა წინა-აზიამი.

ეს ნამდვილად ასე იქნებოდა; მხოლოდ ჩვენთვის ეს აზრი თუ საგულისხმოა, ისიც უნდა იყოს ნათელი, რომ XII-XIII საუკ. საქართველო იმას არ ფიქრობდა, რომ იარაღად ემსახურა ჯვაროსანთა მიზნებისთვის. მისი ცდა იყო საკუთარი სხოვრების უზრუნველყოფა, დასვა, და ეროვნულ ძალთა გაშლა. „ჯვაროსნობით“ არ ისაზღვრებოდა საქართველოს მისწრაფება, არც მისი პოლიტიკა, მას ბევრი რამ საერთო ჰქონდა „ურწმუნო“ ე. ი. სხვა ფერ მორწმუნე მამადიანებთან. ბევრს ისეთსაც აფასებდნენ რაც სრულებით არ ყოფილა ჯვაროსნობით აღნიშნული. ასე რომ ჩვენი გულჩხვილ ფრანგი ხუცესის და მისთანების შეხედულება ცოტა ცალმხრივი უნდა ყოფილიყო. ეს კია რომ საქართველო ესმოდათ როგორც მათი ქრისტიანული ოჯახის წევრი, მათი ტოლა, მათი წრის სახელმწიფო.

მოვა დრო, და ამასობაში წინწასული და გამდიდრებული ევროპიელი - ვაჭარი, მღვდელი, სახელმწიფო კაცი, მეცნიერი - ამასობაში დასემულ საქართველოს ზემოდან დაჰყურებს.

მე-XII საუკუნეში ეს შეუძლებელია.

1108 წლის წერილები

ანსელის წმიდა საფლავის კანტორისაგან, პარიზის ღვთის მშობლის კრებულს.

იერუსალიმიდან.

I

ანსელუსი, იესო ქრისტეს სახელოვანი საფლავის კანტორი და ხუცესი, გალონ ეპისკოპოსს, სტეფანე მთავარ დიაკვანს და პარიზის ღვთის მშობლის სრულიად კრებულს პატივისცემას და სიყვარულს უსხადებს. მერე დასძენს:

... იმ ნიჭთაგან ღმერთმა რა მომცა, ნიჭი ერთი, ფრიადი და შეუდარებელი, ესე იგი ჯვარი, წმინდა ჯვარის ძელითგან ქმნილი, მე თქვენმა მოყვარემ, თქვენი ეკლესიის, თქვენდა და თქვენი ქალაქის საპატივოდ, სასახელოდ და ასამაღლებლად, ანსელმს ერთგულსა თქვენსა გავატანე, რომლისგან თქვენი წიგნი, ჩემდამი გამოგზავნილი მივიღე.

როგორც ბერძენთა და ასურთა ნაწერები გვასწავლიან, ქრისტეს ჯვარი ოთხ ძელთაგან ყოფილა შემდგარი. მათში ერთი ის იყო რომელზედ პილატემ ზედწერილი დაწერა, მეორე—სად ი. ქ. გაშლილი მკლავნი და ხელები მიმაგრებული იყო; მესამე რომელს მისი ტანი ეკიდა, და მეოთხე—რომელში თვით ჯვარი გამაგრებული იყო და რომელიც გვერდის და ფეხთა სისხლის დაღვრით გავლილია და კურთხეული.

ხალა ის ჯვარი თქვენ რომ გამოგიგზავნეთ ორი ძელითგან არის გაკეთებული. იქ რომ ჯვარია ჯვარში ჩადე-

ბული, ჩადებული იმ ძელისა არის რომელზედ იკიდა; სადაც ჩართულია, იმ ძელისაა ფენთა ქვეშ რომ იყო და ჯვარს რომ ამაგრებდა; ორივე პატროსანი, ორივე წმიდა.

ამ ჯვარსა დავით, მეფე ქართველთა, სანამ იცოცხლა, უაღრეს თაყვანისცემას და სიყვარულს უძღვნიდა; ის დავით, რომელს მისი წინაპრებივით, კასპის კარი—გოგსა და მაგოგს რომ ზღუდავს—ეპირა და ედარაჯნა, რასაც შვილი მისი აქამომდე ასრულებს, ვისი ქვეყანა და სამეფო მედელთ და სპარსთა წინააღმდეგ ჩვენი ასე ვსაქვეათ წინა ბურჯია.

შემდგომად დავითის საკვდილისა და მისი შვილის გამეფებისა მეუღლემ მისმა, უფრო სიწმიდისა ვიდრე გვარი შვილობისათვის სათაყვანამ, თავი მოიკრიჭა, სარწმუნოების სამოსელი ინება და მპირეოდენ (მხლებელით) იერუსალიმს მოვიდა, ამ ჯვარის და ბევრი ოქროს თანწამლებით, და იყო მისი წადილი არა შინ დაბრუნება, არამედ აქ მშვიდობასა და მყუდროებაში სიცოცხლის დასრულება.

იმ წამოღებულ ოქროთგან წმიდა ქალაქის მონასტრებს წილები დაურიგა, აგრეთვე გლახაკთა და მგზავრთათვის მისაძევი გაიღო. შემდგომად ამისა უფალ პატრიარქი გიბელინის ხელქვეით ქართველ დედათა მონასტერში, იერუსალიმს რომ არის, შესულა. მალეც, დათა და პატრიარქის თხოვნით, წ. სი მოლოზნობისა მიიღო.

ბოლოს სულ წამოღებულ დაერიგა, გაეცა და მონასტრის საჭიროებისათვის დაეხარჯა. და ოდეს შიშვილობამ ჩვენი ქვეყანა შეაწუხა, თითონ მის ხელქვეითებით იწყო გაკვირვება, და თუმცა ბევრი რამ საჩუქრად ანუ სესხად მიეღო, მაინც მისი ქველის გრძნობით იძულებული გახდა იმ მონასტრის მოთხოვნისათვის, მას რომ ებარა, ისე მოქმედიყო როგორ საკუთარ ხორციელ საჭიროებისათვის არასგზით არ იმოქმედებდა.

ამრიგად ის ძელი, არავეთარი ფასის შესადარი, ამ მიზეზით ფასად იქცა, და აქა გამ აგიგზავნეთ.

გევედრებით ჰქონდეთ პატივი, როგორ გმართებთ, ხოლო რომ სახსოვარ იყოს შემდეგთ და მემკვიდრეთა თქვენთა საითგან და როგორ გაქვთ. დაიწერეთ თქვენ წიგნთა შინა:

„ანსელუსმა, ხუტესმა ჩვენმა, ჯვარი ესე, წმიდა ჯვარის ქელითგან ქმნილი, ჩვენს ეკლესიას და ჩვენ იერუსალიმით მოგვაწოდა“.

გთხოვთ აგრეთვე მაგური გარდამიხადოთ და ჩემის სიკვდილის შემდგომ თქვენ ლოცვებში მომიხსენიოთ, რაიპ შეეწევს ესოდენ განძის მ. მტანს; და მაღწია თუ თქვენამდე ბედნიერად, თქვენი წერილით შემატყობინეთ.

II.

... იკითხეთ რა მიზეზით, რა საჭიროებით იგი ნაწილი უფლის ჯვარისა წამოღებულ იქმნა. მე რაპ ამისათვის ასურთა წერილთაგან და მოხუცთა ნაამბობიდან ვისმინე და ვისწავლე, თქვენ გამოგიმჟღავნებთ.

იკითხება სახარებაში: მრავალნი სხვანიცა სასწაულნი ჰქმნა იესო წინაშე მოწაფეთა თვისთა, რომელნი არა დაწერილ არიან წიგნსა ამას.

თქვენც მრავალი წაგიკითხავთ, ხოლო არა ყოველი ბერძნებს ხომ ბევრი აქვთ რაპ ლათინებს არ აქვთ. მაინც წაკითხული გექნებათ, რომ წმიდა ელენემ უფლის ჯვარი შუაზე გააჭრე; ინა, და (ერთი) ჯვარი კონსტანტინეპოლს შვილთან წამოიღო, (მეორე) ჯვარი კი იერუსალიმს დატოვა; დატოვებული ქასრემ, იერუსალიმი რომ ააოხრა, მოიპარა და სპარსეთს წაიღო; ქასრე რა მოკლეს, ერეკლემ კეისარმა იერუსალიმს წამოაღო და ადგილსა გოლგოთისასა დასდვა, რათა ქრისტიანე ხალხმა თაყვანისცეს; ერეკლეს გარდასვალეების შემდგომ კი, ურწმუნოთა ერმა ისე შეაწუხა ქრისტიანენი რომ ქრისტეს სახელის წაშლასაპ სსდილობდნენ და ჯვარის და საფლავის ხსოვნის ამოფხვრას. ამისათვის ხეთა ხორა დააყარეს და საფლავის ნაწილი დაწ-

ვეს და ჯვარიც ამგვარათ მოისურვეს დაეწვათ, მაგრამ ქრისტიანებმა იგი დამალეს, რისგამომც ბევრნი მათგანი მოკლულ იქმნენ.

ხოლო ქრისტიანებმა, ითათბირეს რა, გასურეს და განაწილეს მრავალ კერძ და მორწმუნეთა ეკლესიებს დაურიგეს, ასე რომ თუ კი მის ერთს ნაწილს დასაწვავად წამოიღებდნენ, სხვა ნაჭრები ამ გვარად შეენახათ. მაშასადამე კონსტანტინეპოლის ქალაქს, გარდა კეისრის ჯვარისა, არის 3 ჯვარი, კიპროსს—2, კრეტს—1, ანტიოქიას—1, ედესსას—1, ალექსანდრიას—1, ასკალონს—1, დამასკოს—ერთი, იერუსალიმს—4; ასურებს აქვსთ 1. წმ. საბას ბერძნებს—1, იოსაფატის ხევის ბერებს—1; ჩვენ, ღათინთ წმიდა საფლავთან 1 გვაქვს, სიგრიძით ერთი მცკაველი და ნახევარი, სიგანით ერთი ტერი და იმავე სისქით; აგრეთვე ქართველთა პატრიარქს აქვს 1; და ქართველთა მეფესაც კქონდა ერთი, რომელი ღვთის მადლით თქვენ გაქვსთ.....

De Jerusalem

Galoni, Dei gratia Parisiorum episcopo, et Stephano archidiacono,..... omnique conventui Sanctae Mariæ Parisiensis, Ansellus gloriosissimi Sepulcri cantor et presbiter licet indignus, subjectionem, reverenciam, amorem et sic in hoc seculo vivere ut per oraciones vestras in futuro vobiscum merear sine fine gaudere...

Hac ergo dilectione pro vobis sollicitus, dominum W (ibelinum) patriarcham et canonicos nostros rogavi ut oracionibus et beneficiis nostræ congregationis fratres et participes jungeremini cui petitioni concedentes, itidem a vobis rogant et requirunt. Preterea de donis quæ mihi dedit Deus ad honorem et gloria et sublimationem eccle-

siaë vestraë et vestri vestraëque civitatis donum maximum et incomparabile, vide licet crucem unam de ligno Sanctæ Crucis, per Anselmum fidelem vestrum vobis devotus transmisi, a quo et litteras, vestras nobis missas accepi. Sicut a Grecorum et Syrianorum scripturis didicimus, patibulum crucis Christi de quatuor lignis fuit: unum in quo Pilatus titulum scripsit, aliud in quo brachia ejus extenta et palmæ affixæ fuerunt, tertium in quo corpus ejus appensum est, quartum in quo crux affixa fuit; quod etiam aspersione sanguinis lateris et pedum intinctum et sanctificatum est; et crux ista quam vobis misi, de duobus est lignis, quia crux inserta est cruci, inserta est de eo in quo pependit, in qua inseritur de subpedaneo in quo crux affixa fuit, utrumque dignum, utrumque sanctum. Porro David, rex Georgianorum, qui cum suis predecessoribus Portas Caspias tenuit et custodivit, ubi sunt inclusi Gog et Magog, quod et filius ejus adhuc facit, cujus terra et regnum contra Medos et Persas est nobis quasi antemurale, hanc vero crucem quamdiu vixit in summa veneratione et dilectione habuit. Quo defuncto et filio in regno promoti, uxor ejus venerabilis plus sanctitate quam generis nobilitate, caput totondit habitumque religionis suscepit, et, assumpta cruce ista et multo auro, Jherusalem cum paucis, non reditura sed ut ibi in quieto silentio et oratione vitam finiret, advenit, et de auro quod attulerat congregationibus sanctæ civitatis partes distribuit, pauperibus que et peregrinis elemosinas erogavit. Postea sub manu domni Gibellini patriarchæ congregationem sanctimonialium Georgianorum, quæ est in Jherusalem, intravit. Nec multo post rogatu sororum et patriarchæ regimen congregationis suscepit. Denique distributis et erogatis et in necessitatibus commisse congregationis omnibus quæ attulerat expensis, cum inedia regionem nostram oppressisset, ipsa cum subditis cœpit egere. Cumque jam multa dono, multa mutuo recepisset, quod nullo modo pro necessitate sui corporis faceret, pro necessitatibus congregationis sibi commisse pio affectu facere compulsata est. Itaque istud lignum, nulli precio comparandum, hac ratione precio est comparatum. Ecce illud vobis misi, precor, habetote illud honorifice, sicut debetis. Verumtamen ut memoriale sit posteris et suc-

cessoribus vestris unde e quomodo illud habuistis, scribite in libris vestris: "Ansellus clericus noster hanc crucem de ligno Sanctæ Crucis ecclesiæ nostræ et nobis de Iherusalem transmisit". Postulo igitur a vobis ut me diligentem vos diligatis et post mortem meam in orationibus vestris mei memoriam habeatis, quid vero tanti thesauri latori contigerit, utrumne ad vos prospere pervenerit, per litteras vestras mihi notum faciat.

.....
 Quesistis qua ratione, qua necessitate portio ista de dominica Crucis assumpta fuerit, ego quod inde ex litteris et relatione seniorum Surianorum audivi et didici vobis manifestabo. Legitur in evangelio multa quidem et alia signa fecisse Ihesum in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc, et vos multa legistis, sed non omnia. Multa enim habent Greci quæ non habent Latini. Legistis tamen quod sancta Helena Crucem dominicam per medium secari fecit, et crucem Constantinopolim ad filium detulit, crucemque Iherosolimis reliquit; relictam Cosdræ, vastata Iherusalem, rapuit et in Persidem detulit, quam interfecto Cosdræ, Eraclius Iherosolimam retulit et in Calvariæ loco, ut a populo christiano veneraretur, reposuit; post mortem vero Eraclii, populus infidelium adeo christianos oppressit ut nomen Christi conarentur extinguere et memoriam Crucis et Sepulcri delere. Itaque congerie lignorum superposita, partem Sepulcri combusserunt et Crucem similiter comburere voluerunt, sed christiani eam absconderunt, quo circa multos ex eis occiderunt. Denique christiani, habito consilio, secatam in multas portiones dividerunt et per ecclesias fidelium distribuerunt, quatenus si una eis pars ad comburendum auferretur, tali modo aliæ partes reservarentur. Itaque in Constantinopolitana urbe preter imperatoris crucem, sunt inde III cruces, in Cypro due, in Creta una, in Antiochia III, in Edessa una, in Alexandria una, in Aschalone una, in Damascho una, in Iherusalem IV; Suriani habent unam, Greci de Sancto Sabba unam, monachi de valle Josaphat unam; nos Latini ad Sanctum Sepulcrum habemus unam, quæ habet palmum et dimidium longitudinis et pollicem unum latitudinis et grossitudinis in quadro; patriarcha quoque Georgianorum habet unam;

rex etiam Georgianorum habuit unam, quam modo Deo gratias vos habetis. Nunc vero ad supplendum gaudium vestrum et ad gloriam et honorem ecclesie vestrae et regiae dignitatis etc.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა.

ეს წერილები, მრავალჯერ გამოქვეყნებული (მაგალითათ იხ. Migne. Patrol. lat.. t. 162, p. 729-731) იბეჭდებიან აქ თანახმად გამოსემისა: Cartulaire général de Paris ... publié par Rob. de Lasteyrie, T. 1er (528-1180), in-fol, P. 1887, p. p. 171-2. N^oN^o 151-2. ეტრატზე დაწერილ დედნების გარეგნული აღწერა (აგრეთვე ლათინური ტექსტი შემოკლებით და ფრანგული განმარტება) იხ. Musée des Archives nationales. Documents originaux de l'histoire de France exposés dans l'hôtel Soubise. in-fol. P. 1872 (სახელმწიფო არქივის გამოცემა) N^oN^o 125-6. აქ პირველი წერილის თარიღად ნახევენბია დაახლოვებით 1108 წ., მეორესი—1109.

§§ 1-7. სწობები „ანსოს ჯვარის“ შესახებ იხ. შემდეგ წიგნებში:

Histoire de la ville et de tout le diocèse de Paris par l'Abbé Lebeuf. ამ დიდი შრომის დამწერი (1687-1760) სარგებლობდა აწ დაკარგული მასალითაჲ. იხ. განსაკუთრებით „ანსოს ჯვარის“ აღმართების პროცესიის თაობაზე: Vol. I (ed. 1883), p. 540 etc.

Histoire littéraire de la France Par des Religieux Benedictins de la Congrégation de S.-Maur. Tome X. A Paris, 1756, p. p. 400-403.

A. P. M. Gilbert. Description historique de la Basilique métropolitaine de Paris et des curiosités de son trésor. P. 1811.

Goaselin. Notice historique et critique sur la sainte

couronne d'épines de N.-S. Jésus et sur les autres instruments de sa passion qui se conservent dans l'église Métropolitaine de Paris; suivie de pièces justificatives. P. 1828. აქ p. 167 et suiv. ლათინური საბუთები 1801-1803 წ.წ. ზემოდ მოხსენებული ბუნდოვანი ვერსიის იმის თუ რა დაემართა ჯვარს 1793 წ. Actes concernant les trois croix formées de l'ancienne croix d'Anseau.

Ch. Rohault de Fleury, Mémoire sur les instruments de la passion de N.-S. J.-C. in-fol. P. 1870. სურათებით, სტატისტიკით, ზომის აღებით და ნაშთთა სრული აღწერით. დამწერი—სწავლელი ხელოვნების-მომღვაწი და მორწმუნე კაცი იყო. მისია არითმეტიკული დასკვნა არსებულ ჯვარის ნაწილთა ჯამის შესახებ.

იერუსალიმიდან მოტანილი ჯვარის შესახებ სწავლები მოიპოვება აგრეთვე სხვა ძველ აღწერებში.

საერთოთ ჯვარი პატიოსანის ისტორიისათვის საკმარისია აქ დავასახელოთ თუნდაც *Encyclopädie der katholischen Theologie und ihrer Hilfswissenschaften, Bd. VII (1891); Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche. Bd. 11 (1902).*

ქართული წყაროებიდან ნაგულისხმევი ადგილები იხ. თ. ყორღანია, *ქრონიკები etc. I, 15, 27; 30-31; 38 39; 65-66; ქარ. სხ. მარ. დედ. ვარიანტი, დაბეჭდილი, 98-99; 113 და სხვა.*

§ 11 დავით II-ის პირველი ძლიის შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილის განმარტება. *ქართ. ერის ისტორია, II, 541-2.*

§ 12 *Antemurale* შემდეგს ნიშნავს: *murus exterior, quo caetera urbis aut castelli moenia cinguntur, et muniuntur, ne ad illa statim hostibus accessus poteat. აგრეთვე: ... antemurale dicitur defensio ante murum. იხ. Du Cange. Glossarium mediae et infimae latinitatis, ed. 1840.*

§ 8. ი. ქ. ჯვარის პოვნის საკითხი ანუ მისი გადმოცემის ისტორია შესწავლილია კრიტიკულად. იხ. წყაროების შესახებ *Wil-*

liam Smith. A dictionary of Christian Biography. Vol. II. 1880. p. p. 882-885. *Invention of the Cross*. L.-J. Tixeront. *Les origines de l'église d'Édesse*. P. 1888. (Appendice: *L'invention de la vraie croix*). Dr. J. Straubinger, *Die Kreuzauffindungslegende. Untersuchungen über ihre altchristlichen Fassungen mit besonderer Berücksichtigung der syrischen Texte*. Paderborn. 1913.

რასაკვირველია ძველს ტრადიციასაც დამსველები ჰყავს. იხ. მაგალითად Dr. Eduard M. Clos. *Kreuz und Grab Jesu*. 1898. Louis de Combes. *La vraie croix perdue et retrouvée. Recherches historiques*. Paris. 1902.

ნიმუში დიპლომატიური მოთხრობისა, სადაც ჯვარის აღმოჩენის ლეგენდა თითქმის უარყოფილია მაგრამ ეს უფრო თვით მკითხველმა უნდა დაასკვნას—იხ. გამოჩენილი მეცნიერის ფრანგ ეპისკოპოსის თხზულებაში, L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*. T. II, p. 81.

მნიშვნელოვანია კრებული *De sancta cruce. Ein Beitrag zur christlichen Legendengeschichte von Eberhard Nestle*. Berlin, 1889.

კარგი ზოგადი მიმოხილვა ჯვარის ისტორიისა, არქეოლოგიისა და მის შესახებ თქმულებათა არის Rev. William Wood Seymour. *The Cross in tradition, history and art*. N. Y. and L. 1898.

გვ. 22. ქრონიკის სწობა (ქ. სხ., გამ. ბროსსეტის. 92), რომ კონსტანტინე კეისარმან მირიან მეფეს „სიხარულით მიანიჭა ნაწილი ძელისა სხოვრებისა, და ფიძარნიცგი, რომელსა ზედა ფერხნი დაუმსქუალნეს უფალსა, და სამსქუალნი კელთანი“ ანსოს წერილს რომ შევადართო, ირკვევა შემდეგი: ამ ორ ნაწერში ერთხმად იგულისხმება, რომ ქართველთა მეფის მიერ მიღებული პატიოსანი ჯვარის ნაწილები ორგვარი იყო. ამ მხრავ მათში გატარებულია ალბათ საერთოდ მიღებული აზრი, ფრანგი ხუცესის ეპისტოლეში უფრო ვრცლად განმარტებული. ვისგან და როდის მიიღო მეფემ ეს განძი? აქ დიდი განსხვავებაა. ქრონიკის თქმით ეს მოხდა IV საუკ., ანსოს

მოწმობით კი—VII საუკ. პირველით ნაწილს უგზავნის კონსტანტინე კეისარი, მეორე ვერსიით ამბავი მოხდა არაბთა მიერ იერუსალიმის დაპყრობის დროს, და მათი შიშით, ი. ქ. ჯვარის განაწილებას გამო.

§ 8. ი. ქ. ჯვარის ტყვედ წაყვანა და სპარსეთიდან დაბრუნება ამის შესახებ სნობები ქართულ ქრონიკებშია შეტანილი და ამოღებულია ნაწერიდან: წარტყუენვაი იერუსალემისაი. აქ კერძოდ მოიპოვება: „უწყებაი სხოველ-მყოფელისა პატიოსნისა ჯუარისაი, ვითარ უკუმოილეს იგი ბაბილონით იერუსალემად“. ეს ნაწერი სათანადო განმარტებით და თარგმანით ნიკ. მარტა გამოაქვეყნა. N. Marr, *Antiokh Stratig. Plenentie Jerusalem persami v 614 g. Spb. 1909.* აქედან ნაწყვეტი ჯვარის პატიოსანის თაობაზე უკვე თ. უორდანიამ თავის „ქრონიკებში“ მოათავსა. ტ. I, 1892.

ნიკ. მარტის ძიებანი ბოლანდისტმა პ. პეტერსმა ძალიან ნაყოფიერად გააგრძელა. მან ჯერ ინგლისში ქართული „წარტყუენვის“ ახალი ხელნაწერი აღმოაჩინა. იხ. P. Peeters, *De codice hiberico bibliothecae Bodleianae. Analecta Bollandiana. T. XXXI, 1912.* მერმე კი, 1919 წ. ვატიკანის ბიბლიოთეკაში—თვით არაბული დედანი. იხ. Paul Peeters, *Un nouveau manuscrit arabe du recit de la prise de Jérusalem par les Perses, en 614. Analecta. T. XXXVIII, 1920.* Cf. P. Paul Peeters, S.J. Bollandiste. *La Prise de Jérusalem par les Perses. Beyrouth. 1923.*

თვით ამ ჯვარის დაბრუნების (ერეკლე კეისრის მიერ 628 წ.) ისტორია ბევრ რამეში საეჭვოა. სხვა და სხვა ადგილობრივი ტრადიციები ამ შემთხვევაში, როგორც საზოგადოთ პატიოსანი ჯვარის ნაწილთა თაობაზე, არ არიან ერთმანეთში შეთანხმებული.

628 წ. ამბის შესახებ იხ. კერძოდ V. Bolotov. *K istorii imperatora Iracilija. Vizant. Vremennik, 1907,* სადაც სხვათაშორის მოყვანილია საყურადღებო სომხური სნობები ჯვარის განაწილების შესახებ და დაწვრილებით განხილულია მისი იერუსალიმში დაბრუნების საკითხი.

სხვა გადმოცემით კი კეისარმა ეს ჯვარი საბოლოოდ კონსტანტინეპოლში შეინახა. იხ. მაგალითად Agapius, *Histoire uni-*

verselle écrite par Agapius de Menbidj. Ed. et trad. par A. Vasiliev, *Patrologia orientalis*. T. VIII. P. 1912 p.p. 467-468. ეს ისტორია X საუკუნისაა.

თვით ბერძნულ წყაროებში უთანხმოებაა ამ საკითხში. ერეკლემ კეისარმა ჯვარი აერ კონსტანტინოპოლს მოიტანა, მერმე კი წამოიღო და ისევ იერუსალიმს ძველ ადგილზე აღმართა (პირველი ვერსია). ერეკლემ ჯვარი იერუსალიმს მოიტანა, პატრიარქ მოდესტოს აჩვენა, მერმე-კი კონსტანტინოპოლს წაიღო და იქ შეინახა (მეორე ვერსია), იხ. Angelo Pernice, *L'Imperatore Eraclio*. Firenze 1905, p. p. 317-321.

რაც შეეხება 638 წ. ამბავს, ანსო-კლერიკის მიერ მოთხრობილს ე. ი. სხოველ-მყოფე ლი ჯვარის განაწილებას იერუსალიმის არაბთაგან დაპყრობის დროს, მისი სხვა რომელიმე კვალი ვერსად აღმოჩნდა. ძალიან შესაძლებელია, რომ ეს იყო ნაწილთა გავრცელება სხვახნელად ოდესმე განსაკუთრებით გამოგონილი თეორია.

შენახული სნობებით, პირიქით, მ ა რ ს, მუსლიმანთა ხელიფას, ფორმალური გარანტია მითუცა იერუსალიმის მსხოვრებთათვის, რომ ეკლესიები, ჯვარები და სხვა უზრუნველყოფილი დარჩებოდა. იხ. M. J. De Goeje, *Mém, sur la conquête de la Syrie*, 1900, p. 153. N. A. Mednikov. *Palestina ot zavoevanija eja arabami do krest. pokhodov po arab. istotch*. Spb. 1902, p. 531.

§ 9. სვეტი-სხოველის ლეგენდა ამ ხის და სვეტის მსახურების თვალსაზრისით გასინჯულია გამოჩენილი ინგლისელი არქეოლოგის შრომაში: Arthur J. Evans, *The Myconaeen tree and pillar cult and its Mediterranean relations*. London, 1901.

ამ რთული საკითხის გაღრმავება აქ ყოველად შეუძლებელია. სახეში უნდა ვიქონიოთ, რომ სვეტის და ჯვართა აღმართების ისტორია, წმ. ნინოს სხოვრებაში მოთხრობილი, მწიგნობრულად ისე დამუშავებულია, რომ იქ სხადია ქრისტეს ჯვარის ლეგენდის გავლენა. იხ. ამის შესახებ კ. კეკელიძის ქართ. ლიტ. ისტორია I, 1923 წ., გვ. 544. მეტი უნდა იყოს მისივე შრომაში: იერუსალიმის განჩინება.

მაგრამ წმ. ნინოს „სხოვრებას“ არა მარტო იმ ლეგენდისა რომელიც ეხება ჯვარის პოვნას ანუ „გამოჩინებას“, გავლენა ეტყობა, არამედ იმისა, რომელიც თვით იმ ხის ამბავს მოგვითხრობს, მასალად რომ ამოირჩიეს ჯვარისათვის. ამ თქმულებას ტომოთე ეპისკოპოსი (გაბაშვილი) თავის მოგზაურობის აღწერაში 1755-7 წ. გადმოგვცემს ამნაირად: ...ჯვარის მონასტრის ადგილი, ესე არს სადასა ლოთ სამი ხე ... სარო, ფიჭვი და ნაძვი დარგო... და სამივე ერთ ხედ აღმოხდა. ამისსა შემდგომად მოაქრევიან იგი სოლომონ ტაძრისა შენებასა, არამედ სახმარება მისი მუნ უქმად გამოსჩნდა, და მდებარე იყო გარე საჯდომელად კასთა. ხოლო ჯუარსმასა უფლისასა განგებითა ზენაითა მას ზედა დამოკიდეს უფალი, და მონაკვეთისა მის ხისა ძირი ქვეშე წმინდისა ტრაპეზისა მსხანს დღესამომდე“... იხ. დ. ჩუბინოვის, ქართ. ქრისტომ. I, 1846, გვ. 148-149.

ეს თქმულება, საშუალო საუკუნოებში ძალიან გავრცელებული, ქართველებს, ჯვარის მონასტრის პატრონებს, ძალიან ადრე უნდა შეეთვისებინათ. მისი რომელიმე ძველი რედაქციის გავლენა ქართულ მწიგნობრულ ტრადიციასზე (ქართლის მოქცევის შესახებ) საფიქრებელია.

სვეტიცის ამბავი კი რომ იმ სახით ავიღოთ, როგორც მოთხრობილია მეოთხე საუკუნის უეკველ ნაწერებში, ვგონებ ადვილათ დავრწმუნდებით, რომ ეს თქმულება, თუმცა უკვე შესამჩნევად გაქრისტიანებული, ზემოდასახელებული მწიგნობრული გავლენის გარეშე უნდა ყოფილიყო. შესაძლებელია, რომ ამ თქმულების თავდაპირველი ტენდენცია წარმართული ყოფილიყოს. მოკვეთილი ხე ვთქვათ მუხა, შემდეგში „ნაძვად“ გადასხვაფერებული, ქრისტიან ქადაგს, მღვდელს, მეფეს წინააღმდეგობას უწევს, და ვერ „აღმართეს“: ეს არის ძველი ხალხური რწმენის რეაქცია.

რომ თან და თან „სვეტი-სხოველი“, „სხოველ-მყოფელი ი. ქ. ჯვარის“ ზედგავლენით ქრისტიან საქართველოს მნიშვნელოვან სასოდ და ძეგლად იქცა, ეს არის საყურადღებო მაგალითი ესრედ წოდებული სინკრეტიზმისა.

ი. ქ. ჯვარის ნაწილთა მასალის ე. ი. ხის ჯიშთა სხვა-და-სხვა-

ობას ადრე მიაქციეს ყურადღება. ამ უსნაური მოვლენის ასახსნელად ჯერ იფიქრეს, რომ ქრისტეს ჯვარი სხვა და სხვა ჯიშის ძელთაგან იყო შემდგარი. მერე შეთხზეს, სამღვთო წერილის ზედგავლენით, იმის განმარტებანი, ჯვარის რომელი ნაწილი, რომელი ჯიშისა უნდა ყოფილიყო (ნაძვისა, ფიქვისა, ზეთის ხილის ხისა და სხვა). ამგვარ თქმულებათა კვალი აქ დაბეჭდილ წერილებშიც ხომ უხვად იხილება.

თქმულება ი. ქ. ჯვარის ხის ჯიშთა შესახებ, ჯვარის სხვა თქმულებათან ერთად შეტანილია XIII საუკუნეში გენუის არქიების-კოპიის იაკობის მიერ შედგენილ განთქმულ კრებულში *Legenda aurea*. W. W. Seymour, o. c., p. p.97-99.

გვ. 25. ამ გვარ ძეგლთა შესახებ (სტაუროთეკა) საქართველოში და სხვაგან იხ. კონდაკოვის გამოკვლევა და სურათები ზენიგოროდსკის მდიდრულ გამოცემაში *Histoire et Monuments des émaux byzantins*. 1892. თამარ მეფის ჯვარის წარწერა მოყვანილია თანახმად თ. უორდანიას აღმოკითხვისა (ქრონიკები, I, 269).

გვ. 29. აქედან ირკვევა, რომ XII საუკ. პირველ წლებში იერუსალიმს ქართული დედათა მონასტერი უკვე არსებობდა. შემდეგში იხსენიება „დედათა მონასტერი ახალი“ 1162-1175 წ., ერთი შეწირული წიგნის მინაწერში. იხ. Tsagareli, *Pamiatniki gruzinski stariny v Sv. Zemle*. Spb. 1888, p. p. 125, 170.

გვ. 29. „გოგი და მაგოგი“ ძველ ქართულ მწერლობაშიც გვხვდება. მაგ. ვახტანგ გორგასლანის სხოვრებაში; შავთელის ხოტბაში. იხ. ნ. მარჩის სნობილ გამოცემაში (1902 წ.), 91, 1-2 და გვ. 103. ქართველები იტყოდნენ: აგ და მაგუგ,

გვ. 30 „იკითხება სახარებაში“... იხ. ი. ა. ნ. ე. 20, 30.

გარემო გრთის ღმისა

გარშემო ერთის ომისა

1121

I

1

დავით აღმაშენებელი (1089-1125) საქართველოს ისტორიის უდიდესი სახელმწიფო პიროვნებაა. თამარი უფრო განთქმულია, უფრო სიმბოლოდ ქსეული ეროვნული ოცნების მიერ; თამარი მშვენიერი, სათნოიანი და მდიდარი მემკვიდრეა გმირ, მებრძოლ, სისხლსა და ოფლში დაქანსულ თაობათა და წინაპართა. დავით II კი, ამ წინაპართა რიგში, საქართველოს დამსველ აბჯრის მთავარი მკუდელია; მისია გონიერი გამბედავობა, მისი სხეებზე დიდი შემოქმედება.

მის ხელში საქართველოს ძველი მონარქია გვეხატება, როგორც სხოველმყოფელი, გარემოებას და იმ დროს შეფერვბული დაწესებულება, ღრმა ფესვის მქონე და ნაყოფიერი; როგორც ნამდვილი, ხალხის თვალში ღვთის მიერ დალოცვილი, ერის მემკვიდრეობითი წინამძღოლობა; მისი სახელმწიფო აზრის, გამგეობის, წინაჴვრეტის, მზადების მუდმივი და აუცილებელი ორგანო.

ამ დიადი დაწესებულების დასემა მონგოლთა დრომდინ დაიწყო, და სრული მოსალოდნელი ნაყოფი არასოდეს არ მოუტანია!

2

მაგრამ საქართველოს მონარქი, მეფე აფხაზთა და ქართველთა დავით სამეხთა მეფედაც ითვლებოდა და უნდა ჩაითვალოს—არა მარტო ტიტულით და არა მარტო მრავალ სომეხთა, მათ ქალაქთა და თავადთა ქვეშევრდომობით, არამედ ამ ფორმულის უფრო ღრმა და დიდი მნიშვნელობით. განა თვით სამეხთა მწერალი

მათე ედესელი არ ამტკიცებდა, რომ გარშემო დავითისა აწთავს იყრისა სომხობა? მართლაც, სომეხთ ისტორიული არსებობა—მათ მკვიდრ ნიადაგზე გრძელდებოდა, ნაწილობრივ მაინც, მათი მახრების საქართველოსთან შემოერთებით, ისეთს დროს როცა მათ საკუთარი სახელმწიფო იქ უკვე არ ჰქონდათ და მათი შესანიშნავი ახალშენი, კილიკიის სამთავრო, ჯერ ნორჩი, დაშორებულნი, და სულ სხვაგან იყო მიმართული.

ქართველ ბაგრატოვანთა და სომხეთის ყოფილი სამეფო გვართა ვიწრო ნათესაობა კიდევ ხომ უადვილებდა სომხებს ქართველთა მეფის მიღებას როგორც, ასე ვთქვათ, მათი ბუნებრივი ხელმწიფისა და ეს მათი სომხურ-ქართული ბაგრატოვნობა, განა ერთადერთი იყო რაც უახლოვებდა სომხებს საქართველოს?

მთელი იმ დროინდელი წესცვობილებაც ხომ ხელს უწყობდა სომხეთის დიდი ნაწილის საქართველოსთან შეერთებას იმ სახით, რომ სომხობას ადვილათ და სრულიად შეეძლოთ კვლავინდებურათ „ესომხნათ“—ქართველ მეფეთა ხელში.

3

ამ საქმის ვითარებას საუცხოვოდ გზას უხსნიდა—ამისი გამეორებაც ურიგრო არ იქნება—სომხეთის პოლიტიკური ბედის საერთო მიმდინარეობა სწორეთ მე-XI-ე საუკუნის მეორე ნახევარში.

ბერძენთა იმპერიის და თურქთა ძლიერი ზედმოქმედების და იერიშის გამო, იმ დროს სწრაფად მოხდა სომეხ წვრილ სამეფოთა და სამთავროთა ლიკვიდაცია. ეს დიდი და სომხეთისათვის საბედისწერო პროცესისი შეადგენს აღმოსავლეთის ისტორიის მნიშვნელოვან მოვლენას. და ამ აშლის მრავალგვარ შედეგთაგან აქ უნდა ვახსენოთ ერთის მხრით სომეხთა პოლიტიკური აღმაშენებლობა მოშორებით—კილიკიაში, და მეორე მხრით ძველი სომხეთის მიწათა თან-და-თან დარჩება ანუ, თუ ეს ითქმის, გაყოფა მეზობელთა შორის.

საბერძენეთმა, თურქებმა და საქართველომ—ე. ი. აფხაზთა და ქართველთა სამეფომ სომხეთის მემკვიდრეობით ისარგებლეს. რათქმა უნდა, ქართველთა ქრისტიანობა (მიუხედავად სარწმუნოებრივ განხეთქილებისა) და განსაკუთრებით, მათ მეფეთა ზემოთ უკვე ხაზ-

გასმული ბაგრატოვანობა (ქართულ-სომხური ხარისხი!) უეჭველად აადვილებდა ამ სომხეთის ნაწილთა საქართველოსთან დაკავშირებას: და სწორეთ ამ დაკავშირებამ. სხვათა შორის, შესაძლებლად გაკზნადა ის დიდი საქართველო, რომელიც მე-XII-ე საუკუნეში ჩვენ წინ გვიდგა. ამ საქართველოს ერთ-ერთ არსებით თვისებას შეადგენს ეს საჭიროებით და ნებითაც გამოწვეული პატრონ-ყმობა ანუ ვასალობა სომეხ მიწათა და ქალაქთა, და ამით საქართველოს მრავალგვარი გაძლიერება.

4

სომეხთა წინამძღოლი, მეგობარი და მფარველი დავით, როგორც ცნობილია და თვით მუსულმან მწერალთა მიერ შემოწმებული, იყო აგრეთვე გონიერი და განათლებული ხელმწიფე მისი სამფლობელოს იმ ჯგუფისა, რომელსაც მაჰმადის სჯული ექირა.

დავით II-ის გამოჩენილი მეცენატობა მუსლიმან კულტურულ ცხოვრებისადმი, მათ სარწმუნოებისადმი დიდი ყურადღება და პატივისცემა, მთელი ეს თანამედროვეთაგან ნაქები მხარე მისი პიროვნებისა, არ იყო მარტო მისი მალალი ხასიათის მაჩვენებელი. ეს იყო აგრეთვე შეგნებული პოლიტიკა; სწორეთ ისეთი როგორიც შეეფერებოდა საქართველოს მეფეს ჯერ მის მაჰმადიან ქვეშევრდომთა ხათრით, მერე მისი სახელის გავლენის და სიუზერენობის აღმოსავლეთ კავკასიაში გასავრცელებლად და დასამტკიცებლად. მისი შირვანშაჰთან კავშირის დაჭერა, მეფის ასულის თამარის მასთან შეუღლებით, ამ მიმართულების ერთი ნიშანთაგანია. მიუხედავად ქრისტიანობის და ისლამის დიდი ანტაგონიზმისა, ეს საქმე-შირვანის მოთავსება ამიერ კავკასიის ერთა შეერთების გეგმაში, ქართველ ბაგრატოვანთა ხელმძღვანელობით და ხელმწიფობით, არც ისეთი უიმედო იყო. აღმაშენებელმა აქაც საძირკველი დადო, თუმცა თვით შენობა ისე შორს არ წაიყვანა, როგორც სომეხთა დაკავშირების საქმეში.

ჩრდილო კავკასიის მეზობლებზე რაღა ითქმის? მათთან დაახლოვება, მეგობრობა, მათ სამსახურში მიღება, იქიდან „ცივიჩაყთა“ ჯარის შესაქმნელად მოყვანა, დარიალის კარი მიმოსვლისათვის („გზა მშვიდობისა“) გახსნილი—საერთოთ იქაურ საქმეთა

მეგობრული მოწეს-რიგება—ხომ ერთი უმთავრეს დარგთაგანი იყო დავით II-ის სახელმწიფო მოღვაწეობისა, და ამ მოღვაწეობის შედეგად უნდა ითვლებოდეს.

ეს საფი ხაზი შეიძავს ქართველ მეფეთა კავკასიური პოლიტიკის სისტემას; და მისი სათანადო წარმოებით საქართველომ მისი ისტორიის უკეთესი ხანა იპოცხლა.

5

ამნაირად, დავით II-ის დროს, საქართველოს ო. ი. ქართველ ტომთა და მათი მიწების ლიხთ ამიერ და იმიერ უფრო მტკიცე გაერთიანებასთან ერთად, ირკვევა მეტის სიძხადით მიზანი, საქართველოს თაოსნობით, კავკასიის ერთა შეჯგუფებისა.

კავკასიის ფარგლებში, ქართველ მეფეთა მეცადინეობით ჩნდება საერთაშორისო ხასიათის კომპლექსი. ამ განზრახვის და მდგომარეობის წარმატებაში, რომელთა ფესვები და მიზეზები ბევრია, დავით II-ის ღვაწლი დიდი ყოფილა. გარემოებას ზოგჯერ ხელს უწყობდა; მაგრამ კარგ გარემოებით კარგი სარგებლობაც უნდა; ესაა სახელმწიფო კაპის საქმე. და აღმაშენებლის დროს, სჩანს, კარგი სარგებლობაც და ძნელზე გამარჯვებაც იპოვნენ.

ამ დიდი სტილის პოლიტიკის განვითარებაში 1121-1123 წლები სახსოვარი თარიღია. ომი, ხალხთა არსებობის ხშირად უღმობელი მსაჯული, მძვინვარებს; მრისხანე, სისხლის მღვრელი მახვილ ბრწყინავს ამ ისტორიულ უღელტეხილზე.

6

ამისათვის საპიროა რაც შეიძლება მეტი შუქი მოვფინოთ იმ დიდ ბრძოლას, რომლის შედეგი იყო ტფილისის აღებას ქართველთა მიერ, იქ ძველი საამიროს გაუქმება და, ამ მხრივ, თვით დავითის სახელოვან მეფობის დაგვირგვინება.

ეს იყო იმ ძლიერი პოზიციის აშლა, რომლის საშუალებით, არაბთა დროიდან დაწყებული, და მერე თურქთა გაძლიერებით, მაკმადიანთ მათი ბატონობა ამიერ კავკასიის შუა გულში უზრუნველყოფილი კქონდათ. ამ პოზიციის სამხედრო და პოლიტიკური

მნიშვნელობა, ტფილისის შუაგულ მდებარეობაზე დამყარებული, დიდი დიდი იყო და არის, რაც შემდეგ დროინდელმა ისტორიამ კიდევ არა ერთხელ დაამტკიცა, როცა ტფილისის ასე ხარბად ეტანებოდნენ სპარსნი, ოსმალნი, რუსნიც.

ტფილისის ალება 1123 წ., მაკმადიან ძალთა პოლიტიკური პირველობის მოსკობა კავკასიაში და საქართველოს ხანგრძლივი ამაღლება იმ დიდ გამარჯვების ნაყოფია, რომელიც ერგო დავით II-ს და მის ერს დიდგორს ქართლში 1121 წ.

7

აღნიშნოთ მოკლედ ის ზოგადი პოლიტიკური პირობები, რომლის ცოდნა საჭიროა მაშინდელ ამბების გასაგებად.

თვით საქართველოს და სომხეთის რთულ საქმეებს თავი რო დავანებოთ, რა იყვნენ იმ დროის უმთავრესი საერთაშორისო გარემოებანი წინა-აზიისა? სელჩუკთა იმპერია, რომლის წყალობით საქართველოს განუტოდა არა ერთი აობრება, „თურქობა“, და რომლის მეზობლობა საქართველოს მძიმე ლოდით აწია, უკვე ნაკლებ ხიფათს წარმოადგენდა. ალპარსლანის და მალიქ-შაჰის დიდი ეპოქა წარსულშია. მათი სახელმწიფო შინაური ქიშპობით და მეტოქეობით შესუსტებულია, ამით ისარგებლა დავით II-ის დროინდელმა საქართველომ, და ეს სელჩუკთა ბატონობის უკუგდება, მათ თავდასხმათაგან დასვა და გამაგრება საქართველოსი შეადგენს მთავარ შინაარსს დავით II-ს მოღვაწეობისას XI საუკუნის უკანასკნელ ათეულში და შემდეგ.

მაგრამ მალიქ-შაჰის სახელმწიფოს დასემით ისარგებლა არა მარტო საქართველომ მუსლიმან მთავართა განხეთქილებამ ხელი შეუწყო და გზა გაუხსნა ფრანგ ჯვაროსნებსაც, ევროპიელთა პირველ ჯვაროსან ლაშქრობაში. ჩვენ უნდა გვახსოვდეს, რომ დავით აღმაშენებლის დროინდელი საქართველო თანამედროვე ევროპიელთა იმ მძლავრ გაქანებისა რომელიც იყო ჯვაროსანთა პირველი ლაშქრობა; და რომ მათ მიერ აღმოსავლეთში დაარსებული სამთავროები სირიისა და მესოპოტამიის მაკმადიან ხელმწიფეებთან მუდმივ ომიანობაში იყვნენ გართულნი.

ჩვენ არ ვეხებით რთულ ისტორიას თვით იმ ჯვაროსან მოძრაობისა, რომლის შედეგი დიდი იყო ევროპისათვის სხვა და სხვა დარგებში, და რომელმაც დაამყარა ევროპის და წინა აზიის ურთიერთობა ჯერ ბრძოლის ველზე, მერე მრავალგვარ აღებშიცემობაში.

8

ყველამ იცის ამ პირველი ლაშქრობის შესანიშნავი ამბავი, მისი გამოჩენილი მეთაურებიც: გოდფრუა ბულიონელი; მისი ძმა ბოდუენი; ბოემონდ ტარენტელი; ტულუზელი რაიმონდ და სხვები. 1099 წ. მათ აიღეს იერუსალიმი; დაარსდა სამთავრო იერუსალიმისა რომლის მთავრად აღიარეს გოდფრუა („წმიდა საფლავის ვეჟილის“ ხარისხით; მისი მემკვიდრე და ძმა ბოდუენი უკვე მეფედ ითვლებოდა).

ფრანგთა რიერ აღმოსავლეთს (სირიაში) აშენებული სახელმწიფოები ანუ სამთავროები (იერუსალიმი, ანტიოქია, ტრიპოლი, ედესა) თუმცა დაწესებულებათა აზრი ევროპიდან მოიტანეს, მაინც აღმოსავლეთის დიდ გავლენას განიცდიდნენ. მალე იქაურმა ცხოვრებამ ეს სამთავროებიც აღმოსავლეთის თავისებურ ნაწილებად აქცია.

მაგრამ საომარი ძალა—აი რა იყო მათი არსებობის პრინციპი და საძირკველი.

და სწორეთ ომის გარემოება ყოფილა, რომლის გამო, როგორც დავინახავთ, 1119-1124 წლებში საქართველოს და ჯვაროსანთა მოქმედების ხაზები ერთმანეთში თავისებურად ჩაიხლართნენ.

9

ის კია, საქართველოს პოლიტიკა და სამხედრო მოქმედება ფრანგ მთავართა მიზნებისაგან იმით განირჩევიდა, რომ პირველი ხომ საკუთარ ც ჯახის, საკუთარა ქვეყნის მოწყობას, განთავისუფლებას და დაცვას მისდევდა. გარედან შემოსული მტრის განსაძევებლად, და მათი სახლის გარშემო მტკიცე ზღუდის ასაგებად იბრძოდნენ ქართველები. ამასთან ერთად ჩნდებოდა ერთნაირი კავკასიელთა ერთობა—ერთობა აფხაზ-ქართველთა, სომეხთა, „რანთა“ და იმიერ კავკასიელთა, ბრწყინვალე ქართველ ბაგრატიონთა თაოსნობით,

ჯვაროსანთა სამთავროები-კი შექმნა უცხოეთში, სხვის ქვეყანაში, თუნდაც რომ ქრისტეს საფლავი იქ ყოფილიყოს, დასავლეთ ევროპიელთა სარწმუნოებრივმა აღფრთოვანებამ, რომის ეკკლესიის პოლიტიკამ, რაინდთა და აზნაურთა მხრივ „საქმეთა საგმიროთა“ და სახელის, ნადავლისაჲ ძებნამ, სავაჭრო და მეზღვაურთა ქალაქების სიხარბემ, საბერძნეთის განზრახვებმა. ეს იყო ყოველ შემთხვევაში თავ-დასხმა, სხვის ადგილთა დაჭერა, იქ სამხედრო კოლონიებში გამაგრება და შემდეგ განუწყვეტელი ომიანობა მონაპოვარის დასაძავად; რაიჲ შესაძლო იყო მხოლოდ ახალ-ახალ ჯვაროსანთა ჩამოსვლით და დასავლეთის მუდმივი დახმარებით.

ამისათვის, მეორე მხრივ, სამუსლიმანო აღმოსავლეთის ჯვაროსანთა მიმართ რეაქციაჲ—რომელიც დასრულდა მე-XIII საუკუნეში ფრანგ სამთავროთა და ქალაქთა სრულის წარხოპით, და სამუსლიმანო ხელმწიფეთა მუდმივი მისწრაფება საქართველოს და კავკასიის დასამორჩილებლად ძალიან განირჩევიან ერთმანეთისაგან და ერთი საზომით მათი დაფასება არ შეიძლება. სხვა დებულების წამოყენებაჲ შეიძლება: მიუხედავად ქრისტიანობისა, ჯვაროსანთა და საქართველოს სოლიდარობა არ ყოფილა ღრმა და ორგანიული, არამედ უფრო დროებითი და წარმავალ გარემოებისაგან ნაშობი.

10

კერძოდ კი იმ შემთხვევაში რომელზედაც გვაქვს საუბარი, ე. ი. 1121-1122 წ. საყურადღებოა და ადვილია გასაგებად ის აღტაცება და თაყვანისცემა, რომლითაც ფრანგი მექრონიკე გოტიე საქართველოს მეფის 1121 წ. გამარჯვებას იხსენიებს. ჯვაროსანთა თვალსაზრისით, დავითის ჯარი მათი ბუნებრივი მოკავშირეა, ჩრდილოეთის მეომარი—მათი ნამდვილი ძმები ქრისტეს მიერ; და ამისდა მიხედვით უსტყერიან მათ როგორც თანამებრძოლთ და მშველელთ.

იმდროინდელი საქართველო ერთის მხრივ, მართლაც რომ ჯვაროსანად ჩაითვლება—და ამის ნიშნად ფულებზე დავით მეფე „ქრისტეს მონად“ (აბდულ-მესიად) და „ქრისტეს ხრმლად“ იწოდება, მაგრამ ნამდვილი მდგომარეობა უფრო რთულია და უფრო შინაარსიანია. საქართველო ხომ მაჰმადიანთა მუდმივი მეზობელი

იყო და მათი კულტურის ნაწილობრივი თანამოზიარე. მერე მუსლიმანობა დიდ ადგილობრივ მოვლენასაც წარმოადგენდა თვით კავკასიის ქვეყნებში და ქართველთა სახელმწიფო აზროვნება, როგორც უკვე აღნიშნულია, ისახავდა სარიელ ჯვაროსნობაზე უფრო ფართო ეროვნულ და სარწმუნოებრივ გეგმას.

ასე რომ „ჯვაროსნობა“ არ უნდა გვესმოდეს როგორც მტკიცე, ფრანგთა და ქართველთა შემაერთებელი კავშირი; მიუხედავად მათი ქრისტიანობით გამოწვეულ ამხანაგობისა ისინი ებრძოდნენ ერთს და იმავე მტერს სხვა და სხვა მიზეზით, და მიზანიც და სული ერთი არ იყო.

გადავიდეთ ესლა კერძოდ 1121 წ. ამბავთა განხილვაზე, უკვე ზემოდ გაკვრით რომ ვიგულისხმეთ.

II

11

განთქმულია დავით აღმაშენებელის გამარჯვება შერთებულ არაბ-თურქომანთა ძალებზე, ალექპოს (ალაბის) სულთნის ნადიმ ედდინ ელლაზის მეთაურობით, დიდგორთან (ქართლში), 14 აგვისტოს 1121 წ.—ძველი სამეფოს იქნებ უდიდესი სამხედრო და საპოლიტიკო მიღწევა.

ამ ომს იხსენიებენ როგორც დიდ შესანიშნავ ამბავს, დავით II-ს აგრების სწორილი ძველი აღწერა (შემდეგ ქართლის სხორებაში მოთავსებული)—მაგრამ უფრო დაწვრილებით ძველი სომხური და მრავალი სხვა აღმოსავლეთის მწერლები, თანამედროვე და მერმინდელი; მათ შორის ისეთები, როგორც არიან იბნ-ალათირ, ქემალ-ედდინ, იბნ-კალდუნ; ასურული ქრონიკის ავტორი აბულ-ფარაჯ (იგივე, Bar-Hebraeus-ად სწორილი) და სხვანი. სომხებში კი დიდად ფასობს თანამედროვე მემატიანე მათე ედესელის მოწმობა.

ამ წყაროებიდან ამოღებულ სწორებით უკვე დიდი ხანია სარგებლობს ქართული ისტორიოგრაფია; ამ მხრივ ნაკლებად გა-

მოყენებულია მნიშვნელოვანი სურათი დიდგორის 1121 წ. ბრძოლისა ერთი—აგრეთვე თანამედროვე—ფრანგის კალმით აღწერილი. ეს მოწმობა ჯერ ერთი რომ ამტკიცებს აღმოსავლეთელთ ნაწარმოებში მოყვანილ ინფორმაციას; მეორე უფრო ნათლად გვაჩვენებს დავით II-ის საქმეთა სიდიდეს ევროპიელ, აღმოსავლეთში მებრძოლ ჯვაროსანთა თვალში; საშუალებაც გვეძლევა იმ დროინდელი საქართველოს ამალგება და საერთაშორისო მნიშვნელობა ფართო პერსპექტივაში ვიხილოთ.

12

მისაღებია, რომ იერუსალიმის ფრანგთაგან დაპყრობამ (1099 წ.) და განსაკუთრებით შემდეგმა მათმა სირია-პალესტინაში დამყარებამ და მაკმადიან ხელმწიფეთა წინააღმდეგ განუწყვეტელმა ომიანობამ საქართველოს „თურქობისაგან“ განთავისუფლება შესამჩნევად გაუადვილა. უფრო მართალი ვიქნებით თუ კი ვიტყვი, რომ საქართველომ (ჩრდილოეთში) და ჯვაროსნებმა (სამხრეთში) თითქმის ერთს და იმავე დროს და პარალელურად სამუსლიმანო წინააზიის დასუსტებით და განხეთქილებით ისარგებლეს, მე-XI საუკუნის გასულს რო სუფევდა.

ისლამის ძალთა დიდ ნაწილს ჯვაროსანთა საფრთხე უფრო ხმელთაშუა ზღვისკენ იზიდავდა, ეს აშკარაა. და ამით საერთო მაკმადიან იმპერიალიზმის კრიზისი უფრო რთულდებოდა. ქართველებს-კი შეეძლოთ მათი სახელმწიფო დაემკვიდრებინათ და უზრუნველყვ. თ. მაგრამ ეს არც ისე ადვილი საქმე იყო: დიდი მკაპრი ბრძოლა დასპირდათ იმ მაკმადიანთა ძალებთანაჲს, ჯვაროსანთ ომიანობის გარეშე რო დარჩნენ.

მალე კი თვით საქართველოს ძალამ საერთაშორისო საქმეებში იმდენათ იმატა, რომ მისი მოქმედების გავლენას მთელი წინააზია განიცდიდა.

კერძოთ, საქართველოს 1121 წლის დიდი გამარჯვება ჯვაროსნებმა ისე დააფასეს და იგრძნეს, როგორც საკუთარი ხეირი; ამისათვის არც გასაკვირალია რომ ქართლის სამხედრო ამბავთა ხმა სირია და პალესტინის ჯვაროსანთა ბანაკში გარკვეულად ისმოდა და

იქ ხალხს ახარებდა. სწორედ ამისი მოწმობა და გამომხატველი ნიშანია ის ნაწყვეტი ძველი, დავიწყებული ქრონიკისა, რომელსაც ჩვენ აწ ყურადღებას ვაქცევთ.

13

ეს არის ანტიოქიის ომების—*Nella Antiochena*—აღწერა, შედგენილი ანტიოქიის ფრანგული სამთავროის კანცლერის ანუ მწიგნობარის გოტიეს მიერ (*Gautier-Gallierius*). ფიქრობენ, რომ ეს გოტიე, ჩამომავლობით ფრანგი ანუ ნორმანდიელი, პალესტინაში ტანკრედის და ბოემონდ I-ის ჯვაროსნებთან ერთად ჩამოსულა. მის ნაწერში მოხსენებულია 1114-1122 წ. ამბები. სხვათა შორის იქ აღწერილია როე ანტიოქელის გამარჯვება მოსულის ამირაზე (1115), და მისივე დამარცხება (1119), ალექპოს სულთნის ნადიმ ედდინ-ელლაზის მიერ; მერე იერუსალიმის მეფის ბოდუენ II-ის მოსვლა ანტიოქიაში, რომელს მტერი უკვე ემუქრებოდა და ელლაზის ჯარების უკუქცევა.

ამის შემდეგ ჯვაროსანთა ფრონტი ამ რიგად გამაგრებულია ბოდუენ იერუსალიმელის მიერ, რომ დროებით სირიაში სიწყნარე მყარდება. მაკმადიანები იერიშს არ იმეორებენ; არც მტრისა ეშინიათ; ელლაზი აწ ილაშქრება ჩრდილოეთისკენ—საქართველოს წინააღმდეგ. და ბელადობას კისრულობს იმ მუსლიმანთა დიდ კოალიციისას რომლის სასტიკმა დამარცხებამ დავით აღმაშენებლის სახელი შარავანდედით შეამკო.

14

რომ კარგათ წარმოვიდგინოთ 1121 წლის ამბები ჩვენ უნდა თვალ წინ გვქონდეს მთელი იმდროინდელი წინა აზია, კავკასიიდან ხმელთაშუა ზღვამდინ, როგორც პოლიტიკური და სამხედრო მოქმედების ერთი ფართო ასპარეზი. ამ თეატრის ზოგიერთ ნაწილებში—მაგალითად მსირე აზიაში; საბერძნეთის საზღვარზე რთული ადგილობრივი ძალთა თანასწორობა სუფევს.

ბრძოლას საერთოთ კი აკლია ერთობლივი ორგანიზაცია, მთავარი ხელმძღვანელობა.

ჯვაროსანთა სამფლობელოში იგივე მეტოქეობაა და გახხე-
თქილებანი რაც მუსლიმანთა ბანაკში. აღმოსავლეთის ნამდვი-
ლი მძლავრი რეაქციაა ჯერ არ დაწყებულა, თუმცა მზადებაშია; და
ელლაზი სწორედ ერთი წინამორბედთაგანია.

ანტიოქელ ფრანგთა დამარცხება (1119 წ.), მერე მდგომარეო-
ბის გამოსწორება ბოდუენ იერუსალიმის მეფის მიერ (1119-20 წ.), ეს
როგორც ზემოდ უკვე აღნიშნულია, იყო ნამდვილი ძალთა ცდა,
რომლის შემდეგ, იქ დროებითი სიწყნარე სჩანს. ელც აზი კელაენ-
დებურათ ძლიერი მოპირდაპირეა. ალექსოს (ალაბის) მთავარი, იგი
მარდინის მფლობელიც იყო, ასე რომ მისი გავლენა ჩრთილო სი-
რიის გარდა მესოპოტამიაშიც შესამჩნევია; ესაა მისი ძალა. ფრან-
გებს ებრძოდა ძლიერათ, ამით მისი სახელი შორს იყო განთქმული.

რომ იგი უფრო გარდამწყვეტ იერიშს უმზადებდა ფრანგ სამ-
თავროთ, და ამისათვის მოკავშირეებს ეძებდა, სათიქრებელია. მაგ-
რამ ამასობაში კავკასიის ფრონტზე დიდი ამბები ხდებოდა და
მწიფდებოდა: მდგომარეობა შეიქმნა ისეთი, რომ—შესდგა თუ არა
სელჩუკ-თურქმან-არაბთა კოალიცია, მუსლიმან ძალთა პირველი
დაკვრა მიმართული იყო სწორედ საქართველოს წინააღმდეგ; და აი
ამ შეტაკების შედეგი იყო 1121 წლის დიდი დამარცხება.

გოტიე კანსლერის ცნობით, ელლაზის უნდოდა დავით II და-
მარცხება, და მისი მოსპობა ანუ დამორჩილება, რათა მერე მთელი
შეერთებული ძალებით იერიში მიეტანა ანტიოქია-იერუსალიმზე;
ეს ახსნა ძალიან კარგათ ირკვევს და აცხოველებს მთელს სურათს;
და გვიჩვენებს სხადად, რა იყო ჯვაროსან მთავართა და ხელმძღ-
ვანელთ ნამდვილი ზრახვა, როგორ ფხიზელი და საღი გაგება კჳონდათ
მდგომარეობისა. მეორეს მხრით, ეს განმარტება ელლაზის გეგმისა
გოტიეს მიერ სამხედრო მოსაზრებითაც ალბათ სწორეა. ამნაირი
მოქმედება ეგრედ წოდებულ წინაგან ხაზებზე, მაჳმადიან მეთა-
ურთაგან ამორჩეული—მათი ცენტრში მდებარეობა თუ მივიღებთ
მხედველობაში სირიის და კავკასიის შუა,—ალბათ გოხიერი სტრა-
ტეგიის წესებსაც ეთანხმებოდა.

მაგრამ გოტიე — თუმცა ეს ანტიოქიაში მყოფ ფრანგისაგან მოსალოდნელია — სოტა აზვიადებს თვით ელლაზის მნიშვნელობას 1121 წ. შემდგარ კოალიციაში, რომელი თითქმის მის პირად საქმედ მიაჩნია. ეს საღმრთოებაა; ელლაზის მიზნები ამ კავშირის მხოლოდ ერთი მიზნთაგანია; მას სხვა საფუძველიც და საბაბიც კიონდა.

არაბთა მიერ დაწესებული, მარე თურქთა ხელში (ალბათ ადგილობრივ ძალებთან კომბინაციაში) წენახული ტფილისის საამირო და ძველი ქალაქი რომელიც მეფეებმა, მიუხედავად მათი სდისა ჯერ ვერ ჩაიგდეს ხელში, ეხლა ირგვლივ დავით II პოზიციებით გარშემორტყმულია. მეფის განზრახვა ხომ უეჭველი იყო. მაშინ ტფილისის და სხვა ადგილთ მსხოვრებთა (ვისაც არ უნდოდა საქართველოსთან შემოერთება) დიდი ხვეწნა და აგიტაცია დაიწყეს მუსლიმან მეზობლებში; და ამ ხალხის დასვენს და, საერთოთ, მუსლიმან ამიერ-კავკასიის დასვენს საქართველოს ჰეგემონიის წინააღმდეგ მაჰმადიან მთავართ უკარნახებდა არა მარტო პრესტიჟის ზრუნვა, არამედ გავლენის და მფლობელობის შენარჩუნების აზრის.

ალბათ მათი წაქეზებით მოხდა — დიდგორის ომზე სოტა ადრე — თითქმის სდის სახით შედარებით პატარა შემოსევა საქართველოში, როგორც სჩანს, განჯის მხედრობისა, თუმცა განჯა მეფეს მორჩილობდა. ამ შემოსევის სასტიკმა დასჯამ ძალიან ააღელვა კავკასიელ მაჰმადიანთა ერთი ნაწილი, და მათ ხვეწნით მიმართეს მათ კირისუფალთ რაქსის გაღმა.

თავრიზს მგდომი სულთანი თოგრაულ, დიდ სილჩუკიან ხელმწიფეთა ჩამომავალი, ამ ამბავთა მსმენელი, არ ფიქრობდა განა საქართველოს ჯერ არ დავიწყებულ, და არც ისე ძვილ ქვეშევრდომობას? თავრიზიან, ამნაირად, მზადდებოდა ასე ვსთქვათ სპარსეთის რეაქცია, საქართველოს ამალეებით გამოაწვეული და ამ სულთნის მხარს უჭერდნენ ყველა ის სამთავროები, ვისიც „მეფეთა მეფედ“ ის ითვლებოდა. მეტის თქმა შეიძლება: კოალიციის სახით თითქმის აღდგენილი იყო — დროებით — სელჩუკიან სულთანთა და

მათ ვასსალთა ერთობა. კოალიციაში მონაწილე „არაბთა მეფე“ დობეის-აბნ-სადაკა ფორმალურად სულთანის მოადგილედ ითვლებოდა პილლას, და მბრძანებელი იყო სირია-მესოპოტამის მოხეტიალე არაბთა. ეს დობეისი ელლაზის მოკავშირე იმ ომშიაც იყო, სადაც დამარცხდა როჟე ანტიოქელი. ასე რომ თავრიზიდან მაყურებელი ალბათ სულ სხვა აზრს გაივლებდა ამ კოალიციის მიხანზე და ხასიათზე; და მის თვალში ელლაზი თოგრულის მოკავშირე და ყმა იქნებოდა.

ბრძოლა მზადდებოდა კავკასიაში მაკმადიანთ მონაპოვართა დასაძავად ანუ აღსადგენად, საქართველოს სამალღების კი დასამხოზად. ამ საქმეს და ზრახვებს ზოგადი სამუსლიმანო დიდი პოლიტიკის ელფერიპ ადვილათ ეძლეოდა, და ამისათვის ელლაზის და სხვათა მოკავშირეობა საერთოდ ისლამის დასვეის ხასიათს ლებულობდა.

მიზანთა და პოლიტიკურ მოსაზრებათა ამნაირი სხვა და სხვაობა არ უშლიდა, პირიქით—აღნიშნულ პირობებში—ხელს უწყობდა მოკავშირეთა ტაქტიკურ ერთობას, იმ მწყობრ დაკვრას, ანუ იერიშს კავკასიის ფრონტზე, რომელსაც, გოტიეს თქმით, თვით ელლაზი აუპილებლად სთვლიდა.

იერიშს? ამ მხრივაც მდგომარეობა მეტად რთული იყო და საინტერესო.

აღმაშენებლის პოლიტიკა ეს იყო: თან-და-თან, მტკიცედ, შეუჩერებლად, საქართველოს განთავისუფლება; ტერიტორიის მოთარეშე მტერთაგან გაწმენდა; ამ მდგომარეობის განმტკიცება, საზღვრების აღდგენა; მეორე, კავკასიური პოლიტიკის ნიადაგზე, სამეფოს გაფართოება. ამისათვის ძლიერი იარაღიც შექმნა—მუდმივი ჯარი. ტფილისს პირ და პირ ემუქრება.

ეს რა შეიგნეს მისმა მოპირდაპირებმა, იფიქრეს რომ მათთვის უკეთესი დასვა ამ ხიფათისაგან ის იქნება, რომ სწრაფი იერიში მივიტანოთ საქართველოზე, სანამდინ მეტად არ დაგვიანდაო; და შეერთებული ძალებით ისეთი ვკრათ, რომ დაწყებული და დიად ძლიერად წაყვანილი საქმე ერთბაშათ და საბოლოოთ ჩავშალოთ. ესეც მშვენიერი ნიმუშია „წინასწარი“ ომისა

ეხლა ჩვენ ვიპით კოალიციის ხელმძღვანელ-მონაწილეთა მიზნები, და რა პირობებში შესდგა იგი. დაუშვამტებთ, რომ სარდლობა ელლახისათვის მიუხდევიათ - იმ მთავარისათვის რომელმაც დიდი სახელი მოიპოვა სწორეთ ჯვაროსან ფრანგთა შებრძოლებაში და ვინც ამ განთქმულ მეომართა მოგერიებით და თავდასხმით ომებში გამოპდილებით აღიჭურვა.

თვით საომარი ოპერაციათა შესახებ. ანუ უკეთ ვსთქვათ, მთავარ, გადამწყვეტ შეტაკებაზე, რომელიც მოხდა დიდგორთან ქართლში, აგვისტოს შუა რიხვეებში, — ალბათ 14 აგვისტოს 1121 წ., სნობებია შენახული, სხვა და სხვა გვარი, ზოვი მოკლე და შინაარსით მძიმე, ზოგი გაზვიადებული და უშინაარსო. ვსადოთ ამ სნობების საშუალებით და მათი ჯეროვანი განმარტებით შეძლებისა მეტრ ბრძოლის მიმდინარეება, მისი სქემა აღვადგინოთ.

მაგრამ რა ძალები ჰყავდათ მოპირდაპირეებს? მათეს სნობები (კოალიცია: 600.000; დავით II: 60.000) და გოტიესაც (კოალიცია: 800.000; დავით II: 80.000) ხომ წმინდა ფანტაზიად უნდა ვალიართ, რამდენად ეხებიან კოალიციის ჯარს. არის სხვა სნობები, მაგრამ საკმარისია ვსთქვათ, რომ დროის და ეკონომიური შესაძლებლობათა მიხედვით, ექვს ნიშნოვან ჯარზე ლაპარაკი არ შეიძლება; კოალიციის ძალები, შესაძლებელია, რომ რიხხვით სჯარბობდა; ერთი კი უეჭველია, რომ ეს ომი, მაშინდელი საზოშით, დიდი მასშტაბის სამხედრო შეჯიბრებას შეადგენდა.

მოკავშირეთა მთავარი სამხედრო და პოლიტიკური მისწრაფება იმ დიდი სოცხალი ძალის ამოწყვეტა იყო, რომელიც აღმაჩენებელმა სწორედ ბოლო წლებში შექმნა და შესაფერად მოამზადა. ამ მიზნის მისაღწევად, საჭირო იყო მოქმედება სწრაფი, გადამწყვეტი, თავზარდამსემი; და ამის საშუალება ერთი ჰქონდათ — რომ დიდი სხენოსანთა ჯარებით ერთბაშათ იერიში მიეტანათ მტერზე, და ამ დამკვრელი ძალის სიდიდით, წონით და იერიშის სისას-

ტიკით წინააღმდეგობა თავიდანვე ჩაეშალათ და მტერი წაექციათ.

სწორეთ ამისათვის შეჰკრიბეს საუკეთესო მხედრობა ესე იგი სხენოსანი ჯარი, მთელ დიდ მანძილზე, სირიიდან დაწყებული კავკასიამდე; ეს იმ დროის განთქმული საომარი ძალა იყო. მხედარნი სხვა და სხვა გვარ ადგილობრივ ჯიშთაგან, არაბულ-სპარსული განათლებით და მაჰმადიანობით ერთმანეთში დაახლოვებული, თურქთა და თურქომანთა ახალი სისხლით გაძლიერებული, კარგ სხენებზე მჯდომი, აგრეთვე ძველ ჯიშთაგან არაბული და შუა აზიის სხენთა სისხლით განახლებული.

ერთი გარემოება იყო მათთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და ხელსაყრელი: ტფილისი და ანისი მათი იყო და ეს ერთეულები, მათ მსხოვრებთა სიმრავლით, სიმდიდრით, ვაჭრობა-მრეწველობით, ზღუდეთა სიმაგრით და მიდამოების ნაყოფიერებით, წარმოადგენდენ მათთვის ძვირფასს ოა საუკეთესო ბაზებს და ეტაპებს. იქ ჯარი იყო, მეციხოვნეები, იარაღის და საჭირო მასალების მალაზციები, და ეს ზომ დიდი შელავათი იქნებოდა.

ანისის მიმართულება და ანისით სარგებლობა ტფილისის მისალწვევად, აიხსნება აგრეთვე—და იქნება პირველად ყოვლისა, იმ ჩინებულ საბალახობით, თივის, ქერის და სხვა სანოვავის სიუხვით, რომელიც გრილ ჰავასთან ერთად, ანისის პლატოს ახასიათებენ როგორც მშვენიერს ადგილს, მრავალრიცხოვან კავალერიის გამოსაკვებად, შესანახავად, მისასვენებლად.

ტფილისზედაც ეს ითქმის, თუმცა ნაკლებად. მაგრამ ტფილისის და მისი მიდამოების კონტროლი ელლაზის ბრძოლას მინიმუმ ფრიად უადვილებდა, რადგან შეადგენდა მისთვის უკანასკნელ ბაზას ანუ დამზადებულ ეტაპს, ბრძოლის ველთან უკვე მჭიდროდ დაახლოვებულს.

ბრძოლის ველი რა მოხდა მთავარ შეტაკებამდე, სხადად არ ჩანს. ომის ზემოაღნიშნული ხასიათის მიხედვით, ელლაზი ალბათ ჩქარობდა იერიში მიეტანა ქართველ-კავკასიელთა ძალებზე, და ეძებდა ომის სწრაფს გარდაწყვეტას ქართლის ველზე, მაგრამ ამისათვის

ხომ საჭიროა მტრის მთავარ ძალთა აღმოჩენა და მერე მათთან შე-
ბრძოლება. ეს მოხდა კიდეც—14 აგვისტოს, მაგრამ მოხდა იქ, სადაც
ეს დავით II სარდლობამ მოიხურვა და იმ პირობებში, რომელიც
მანვე მოიწონა და ხელსაყრელად ჩათვალა.

ბუნდოვან შენახულ სწობებიდგან—და ამ მხრივაც ფრანგი
მემატრიანე ძვირფასია—ის დასკვნა შეიძლება, რომ ქართველებმა
არამტყუ ბოძოლა მიიღეს მათმიერ განგებ ამორჩეულ ადგილზე,
არამედ მათი პოზიციები გაამაგრეს დაბურულ ტყეში ჯებირებით,
ე. ი. იმ საშუალებით რომელიც კავკასიაში ალბათ ყოველთვის ხმა-
რებაში ყოფილა და რუს-მთიელთა ომებიდგან კარგათ სწობილია.
ამ დიდ ბარიკადებით ჯერ საკუთარი ზურგი უზრუნველჰყვეს იერი-
შიდგან, საიდანაც მოსალოდნელი იყო. და ყოველ შემთხვევაში
ამით გზა შეუკრეს იმ რაზმებს, რომელმაც პირ-და-პირ მალღობანი
გადალახა—ქართველთა ჯარზე მოულოდნელ თავდასხმის იმედით
და მერე წინა ფრონტზე ამ საშუალებითვე ალბათ უნდოდათ მხედარ-
თა იერიში შეეფერხებინათ, და საერთოთ კავალერიის მწყობრი
დაკვრა დაებრკოლებინათ. ეს ჯებირები იმავე დროს ალბათ იცავდა
მრავალ-რიცხოვან ქართულ ისრით მსროლელთა რაზმებს: რომ ამ-
გვარ გამაგრების გეგმის შემუშავება, ადგილობრივი ტოპოგრაფიის
მიხედვით ჯებირის აშენება და დასვა მრავალ-რიცხოვან ჯარის
წინააღმდეგ—იგულისხმებს დიდს ორგანიზაციას, რიცხოვან მუშა-
ხელის და მასალების მოყვანას და მოტანას, ადვილი გასაგებია. შეე-
ნიშნიათ აგრეთვე, რომ აგვისტო თუ სხენოსანთა მოძრაობისათვის
სარიელ მინდვრებში კარგი დრო იყო, ქართველებსაც ხელს უწყ-
ობდა: პურის მკა გაუთავებიათ, რთველი ჯერ შორს იყო.

მაგრამ მთელი მხედრობა, ხომ ამ ჯებირებზე იერიშს ვერ მ ი
იტანდა! საქმის ვითარება, შესაძლებელია, შემდეგი იყო: ერთმა მხა-
რემ, როგორც მეორემ კარგად იცოდა, თუ სად იმყოფებოდნენ მო-
პირდა-პირის მთავარი ძალები. როცა ელღაზის—თოვრულ-დობეი-
სის ჩხედრობა გაშლილ მინდორზე დარაზმვას შეუდგა, მეფემ მძი-
რე რჩეულთა რაზმი გაგზავნა მტრის მოწინავესთან შესაბრძოლ-

ბლად; რომ მერე სწრაფი უკუქცევით, ელღაზის საომარი წყობა შეეშალათ; და მისი მთავარი ძალები გაურკვეველ მდკომარეობაში ჩაყენებინათ. ჯებირები სხვა-და-სხვა ადგილებში—რომ აღმოაჩინეს, ამ საფრთხის ასაძენად, მთელი გეგმა უნდა შეეცვალათ; ამასობაში-კი მეფემ, ისარგებლა რა ამ აშლის და მოულოდნელ გართულების წუთით, მისი მთავარი ძალებით ელღაზის მხედრობაზე იერიში მიიტანა; მოხდა საშინელი ბრძოლა, სადაც მთელი სამეფოს ძალები და მათი მოკავშირე ოს ჩერქეს შირვანელთ მეომარნი და მეფის საკუთარი მუდმივი ჯარი წინა აზიის საუკეთესო მხედრობას შეეჯახნენ. აქ რჩეულ რაინდები ორივე მხრის, ერთმანეთს შეებნენ, და მთელი რაზმები ხმაღ და-ხმაღ ჩართულ ომში ბედს შეეცადნენ.

20

მთავარი შეტაკების შესახებ სოტა სწობებია შენახული. ჩანს რომ იგი დიდ ხანს არ გაგრძელებულა. ერთის მეტი აღბათ სხვაპიქნებოდა. კოალიციის ძალები ყველგან სასტიკად დამარცხდნენ, და ამ დღემ სრული გამარჯვება მოუტანა დავით II-ის დროშას.

ამას, ამ 14 აგვისტოს ბრძოლას იხსენიებენ განსაკუთრებით მრავალი მწერლები, როგორც ზემოდ აღნიშნულია. ამ მარტივ სახით ხალხმა და მატიაწეებმა დაიზეპირეს მომხდარი ბრძოლა.

ნამდვილად-კი საქმე სხვანაირად წარმოებდა. ტფილისი და ანისი (სხვას რომ თავი დაეანებოთ) მათი დიდი რესურსებით და მრავალგვარ საშუალებით ხომ იქვე იყო გადარჩენილ დამარცხებულთა მისაღებად და მათ ძალთა აღსადგენად. და აი როცა მოკავშირეთა მთავარ ძალებმა თავს უშველეს და ტფილისის მიაშურეს—იქნება, შედარებით, მწყობრათ, და მათ სარდალთა წინამძღოლობით—სწორეთ მაშინ დაიწყებოდა მთავარი ოპერაცია დავით II ჯართა, ნამდვილი მაჩვენებელი მათი წრთენის და ორგანიზაციისა. ეხლა ქართველთა სარდლის ჯერი იყო მტრის სოცხალ ძალთა დარღვევაზე ეფიქრა. მან უბრძანა უკუქცეულ ელღაზის მხედრობის დევნა.

თვით ტფილისის ქალაქში, რასაკვირველია, ბევრი ჯარი ვერ შეიხიზნებოდა, რომ მისი ზღუდეებით თავი დაეცვათ. და რაც გალავანის და სიხეების გარეთ იყო, ხომ უკვე ბრძრლის—უკეთ ვსთქვათ დენის—ასპარეზად იქცევოდა.

ეს დევნა, მათე ედესელის მოწმობით, მთელ რვა დღეს გაგრძელდა—ანისის მიმართულებით, თვით ამ სახელოვან ქალაქამდინ, და გათავდა მტრის ძალთა თითქმის სრული განადგურებით. რომ მეფის მდევარი მრავალ რიგსხოვანი და „სხენ-კეთილი“ უნდა ყოფილიყო, და ომში მეტად გამოადილი, ეს ხომ სხადია; და რომ უკუქსევის და დევნის მთავარი მიმართულება ანისისკენ ყოფილა, აიხსნება, უკვე ზემოდ თქმულის გარდა, იმითაც რომ თვით ელლაზის და „არაბთა მეფის“ სამშობლოში დაბრუნების ბუნებრივი გზა ეს იყო.

ამნაირ დევნას, გარდა პოლიტიკურ-მორალურის და სამხედროისა, აგრეთვე ის მიზანი ჰქონდა, რომ მტრის ბანაკები მთელი ბარგით, ნადავლით, საქონლით, მრავალ-გვარ სიმდიდრით და ური-სხვი ტყვე ხელში ჩაეგდოთ.

და ამ მხრივაც აღწერილ ომის შედეგი განთქმული დარჩა საქართველოს ისტორიაში: ტყუილად არ ამტკიცებს დავით II სხოვრების აღმწერი, რომ „ყოველი სამეფო აღივსო ოქროთა და ვერცხლითა, არაბულითა სხენებითა, ასურულითა ჯორებითა, კარვებითა“ და სხვა და სხვა აბჯრით, ძვირფას ქურჭლით, იარაღით და სხ.

საფიქრებე ღია, რომ იმ შემოდგომას საქართველოს მარნებში გამარჯვება შესაფერად იდღესასწაულეს; და არც ტაძრებში საზეიმო წირვანი იქნებოდენ სიდიადეს მოკლებულნი.

21

დიდგორთან რო გაიმარჯვეს ქართველებმა, ეს მარტო ტაქტიკური, თუმცა დიდი ხეირი როდი იყო; არამედ სტრატეგიულადაც ბოლომდე დასრულებული სამხედრო მოქმედება. მოწინააღმდეგეთა ძალები და თვით მათი კოალიცია დაირღვნენ.

ამ საბოლოო მიზნით დიდი სტილით წარმოებული ოპერაცია (დევნა), და იმავე დროს ტფილისის დროებით გვერდზე დატოვება (ალბათ ალყა ჰქონდა შემორტყმული, მეტი არაფერი)—იმ ტფილისის, საუკუნოთა განმავლობაში საქართველოს გარეშე, უსხოთა ხელში რომ იყო, მრავალ თაობათა ნატერის საგანი—ესაა ამ ომში

განსაკუთრებით საყურადღებო, ჩამდელი სარდლობისა და პოლიტიკური ხიქის საუკეთესო მანევრებელი.

ტფილისის აღება იმ დრომდე გადადევს, სანამ ომის მიზანს მიაღწევდნ. მაკმადიანთა სრული დამარცხების შემდეგ კი, ტფილისი მათი სახგრძლივი ბატონობის ბურჯი, ხელში ჩაუვარდა—არს ისე თავის თავად და არს ისე ერთბაშად—ერს და მეფეს; მწიფე და დამსახურებული ნაყოფი მათი შრომის და თავდადებისა (1122).

ამით საქართველომ შეიძინა ქართლის ძველი დედა ქალაქი, აწ ამიერ-კავკასიის საქმეთა განგებლობის და ხელმძღვანელობის ცენტრი.

ტფილისის შემდეგ ანისის შემოერთება (1123 წ.) დიდ მნიშვნელოვან საქმედ უნდა ჩაითვალოს. ეს მოხდა თვით ამ სახელოვან ქალაქის მკვიდრთა სურვილით, ე. ი. მათთან შეთანხმებით. დიდგორის გამარჯვებამ ალბათ დაარწმუნა ანისის მოქალაქეთა ერთი ნაწილი, რომ დრო განთავისუფლებისა დადგა; ასე რომ ესეც უნდა გვესმოდეს როგორც პოლიტიკური შედეგი 1121 წ. ომისა. მაგრამ აქვე გამოიხატება სომხეთის ჩრდილო ნაწილთა ზოგადი მიმართულება, მათი სურვილი ქართველთა სამეფოსთან შემოერთებისა. ესეც ნაყოფია დავით II პოლიტიკის სომეხთა მიმართ: აკი ანისის ტარის ხელ-ახლად კურთხევა (მაკმადიანთა 60 წლის ბატონობის შემდეგ) მათთვის ეროვნულ ზეიმად გახდა.

რომ ამ ორ შემთხვევაში (ტფილისის და ანისის საქმეებში) კონკრომისის პოლიტიკას (ტფილისს—მაკმადიანებთან; ანისს—მათთანავე და სომეხებთან) დიდი ადგილი ეჭირა. ესეც ხომ უეჭველია. უმთავრესი კი ის არის, რომ ამ დაწინაურებულ ქალაქთა, ტფილისის და ანისის, შემოერთებით აქამდინ უფრო სოფლურ და ფეოდალურ საქართველოს წინ საბოლოოდ იშლება გზა კავკასიის ერთა წინამძღოლობისა, მათი კავშირის დამყარებისა. მიზანი მძიმე და რთული; გზა „ვიწრო და კლდოვანი“—მაგრამ ეს იყო აღმაშენებლის დიდი აზრი.

III

22

რასაკვირველია, ეს ბრძოლა მხოლოდ ერთი საფეხურია ძალთა თანასწორობის იმ დიდი ცვლილებისა, სელჩუკთა სახელმწიფოს დაშლამ და საქართველოს გამაგრებამ რო მოიტანა და რომელიც ჯერ საქართველოს სრული თავისუფლების აღდგენით იხატება, მერე კი მისი დამოუკიდებლობის განმტკიცებით, კავკასიის ერებთან შეკავშირების და მათზე ჰეგემონიის ნიადაგზე.

ამ მხრივ 1121 წელს საქმე უკვე მკვიდრ საფუძველზე იყო აგებული. კახეთის აღრინდელი შემოერთება, შირვანთან დაახლოვება, სომხეთში ბევრ ადგილთა, მათ რიცხვში ლარეს, დაქერა—ამიერკავკასიაში უკვე ახალ მდგომარეობას ჰქმნიდა, ძალთა სულ სხვა განწყობილებას ამზადებდა; და მუდმივი ჯარის მეფის მიერ დაწესება ხომ აშკარად ხდიდა სხვა მომავალ ცვლილებათა აუცილებლობას.

სწორედ 1121-3 წლებმა ეს ცვლილებანი მოაგვინეს და გააძეველმა თანამედროვეებმა, შიგნით და გარეთ, უძებ იხილეს ახალი საქართველო. ძველ საძირკველზე გაორკეცებული ძალით და ერთა შეჯგუფებით აშენებული.

23

მაგრამ ამ სახით საქართველოს და კავკასიელ ერთა გზა ჯვაროსანთა მისწრაფებიდან ხომ შესამჩნევად განირჩევიდა; არც მათ თანამშრომლობას ჰქონდა მომავალი ღწვენ ვნახეთ 1119-21 წ. ამ თანამოქმედების ნიშნუში: ეს გამონაკლისია.

საქართველო როგორც ბუნებრივი ნაწილი, წევრი იყო იმ აღმოსავლეთის. რომლის დაპყრობას ჯვაროსნები ლაშობდნენ; ხოლო ამ ნიადაგზე ის საკუთარ, თავისებურ სახლს აშენებდა. ჯვაროსანთაგან არც ხსნას და შეელას მოელოდა საქართველო; არც საჭიროებდა იმ დროს მათ დახმარებას და არც იფიქრებდა მათთან კავშირზე. მისი პოლიტიკის მიზანი, ფარგალი და საშუალებანი სულ სხვა იყო.

სომხეთის ახალშენმა კილიკიაში, ხმელთა-შუა ზღვისკენ მიმართულმა, პიზა-გენუა-ვენეციის ხომალდთა სამფლობელოსკენ, — პირიქით, სწორედ დავით II დროიდან მოყოლებული, მოისურვა თავის მომავალი ფრანგთა კავშირზე დაეყრდნო; და ჯგეროსან სამთავროთა ბედს საკუთარი არსებობა შეუერთა. ამისი დაბოლოვება მე-XIV საუკუნის დიდი კატასტროფა იყო; რომლის განმეორება — ანუ გაგრძელება, — იქვე კილიკიაში და სხვაგან — სხვა სახით, უკვე ჩვენს დროს, 1914-1924 წ. უკიდურესი დრამით ამნაირადვე დასრულდა.

24

დავით აღმაშენებელი საქართველოს ეკლესიამ წმინდანად აღიარა; ეს სარწმუნოებრივი შარავეანდები მის ხელმწიფურ სახეს საიდუმლო სამკაულით ამშვენებს და მისი ნამდვილი მნიშვნელობის გაგებას ჩვენთვის სოტა ართულებს.

რომ იგი ღრმად მორწმუნე კაცი და ქრისტეს მოსაყვი, ღვთის მსახური მეფე იყო, ეს უუკველია. მაგრამ ეს არის მთელი იმ დროის დახასიათება, და კერძოდ, მეფეთა სავალდებულო წესი.

აღმაშენებელი, მხურვალე ქართველი ქრისტიანი, სომხებთან სულით და გულით დაახლოვებულ ია; მაჰმადიანთა უპატრონებს. იგი პირველად ყოვლის ხელმწიფეა, პოლიტიკურად მოღვაწე, შემადგენელი, ზოგადზე და არა კერძოზე მოფიქრე.

ეს დიდი მმართველი, მეომარი, წიგნთ მკითხველი და მონადირე, ღვთის და კაცთა წინაშე — წმინდანი? ამგვარი, საშუალო საუკუნოებში ჩვეულებრივი, ეროვნულ უდიდეს გმირთა აპოთეოზი — მისთვის დამსახურებული ჯილდოა. ხოლო აწინდელი კაცის თვალში ამ დიდ მომქმედ პიროვნებას და მის დრ.საპ არ უნდა ავიწროებდეს.

...როდესაც საჭიროება მოითხოვდა, იგი მრისხანე, თავ-ზარდამსემიპ იქნებოდა. ტფილისი რომ აიღო, ბევრს დედა უტირია: „ორგულთათვის“ უღმობელი იყო. და არა ერთხელ ალბათ:

მისთა მკვრეტთა დაუსახეს ვეფხსა ტოტი, ლომსა
თათი.

დიდი სარდლის და სახელმწიფო მებრძოლის წმინდანად აღიარება, უფრო იმ ეპოქის აზრთა მიმართულებას ახასიათებს, და ნა-

კლებად თვით დავითის ღვაწლს გვიშუქებს. და შეადარებთ რა მის ქებას ქართველთა მიერ, სომეხთ ხმასა, გულწრფელ დიდებას რომ უგალობენ, და მუსლიმანთა ხოტბას; როსა გაახსენდებათ ანისის ტაძრის საზეიმო კურთხევის ამბავი. ანისი რომ განთავისუფლეს; და მეჩითებში მეფის მიერ ღვთის სამსახურის ხშირს თანდასწრებას, უნებლიედ აზრი გეპარებათ, რომ ეს მეფე, მალალ-სულოვანი ქაღ თველ-სომეხის, დიდი დავით კუროპალატის ნამდვილი მემკვიდრე, დაბადებული ხალხთა წინამძღოლი, მიუხედავად მის რასაც თავის სინიდიის სიღრმეში გრძნობდა, იმ ქართველთა ნამდვილი წინამორბედი, ვინც ღრმა რწმენასთან და მსოფლიო ჭმუნვასთან ერთად, სარწმუნოებრივ ცალმხრივობაზე ამალღებულ სულს ატარებდნენ—იმ ქართველთა, ვის წრეში და ვისთვისაც შემდეგ დაიწერა „ვეფხისტყაოსანი“!

25

ამნაირი აზროვნება და გონების რთული განწყობილება—მალალი კულტურის ნიშანი—საქართველოს ზემო აღწერილ პოლიტიკურ მიზანთა მისაღწევად აუცილებელი იყო.

მაგრამ თვით ეს მიღწევა იმ პატრონ-ყმური კავშირით შეზღუდული იყო, რომელმა, მართლა შესაძლოდ გახადა მაგალ. სომხეთის და შირვანის საქართველოსთან ვასსალური დაკავშირება, ტვისი ბუნებით კი ადვილი დასარღვევი იყო.

ქართველ-სომეხ-მუსლიმანთა შეჯგუფების მომავლის დასამტკიცებლად და უზრუნველსაყოფად, საჭირო იყო ჯერ თვით საქართველოში სახელმწიფო წესწყობილების უფრო სრული დამყარება (აგრეთვე სომხეთსა და შირვანშიც); ეს კი მოითხოვდა მუდმივ სახელმწიფო გამოგონებას, შემოქმედებას, რომლისთვის შესაფერი საზოგადოებრივი პირობებიც ხომ საჭიროა; და ამ მხრივ ის ეპოქა საკმაოდ როდი იყო დაწინაურებულა.

26

შემდეგში რაც უნდა მომხდარიყო, ის კი უეჭველია, რომ წარსულ თაობათა მიერ დაწყებული საქმე დავით II-ის საქართვე-

ლომ ნამდვილი ხელმწიფური წესით და სახელმწიფო უნარით შეასრულა.

ხოლო ამ ძლიერის მკლავით გამაგრებულ ბალაეარზე, ქართველებმა ვერ შესძლეს მტკიცე შენობის აყვანა, რის მიზეზიც მრავალგვარი იყო.

ამითი არ შემპირდება მე-XII და მე-XIII საუკუნოთა საქართველოს ღირსება და მაღალი ხარისხი. თავის—აწ საკმაოდ გაფართოვებულ სფეროში, ხმა მაღლა ამტკიცებს საკუთარ არსებობას, და მას ბრწყინვალედ ჰფარავს „დროშა სვიანი, დავითიანი“.

ისტორიის შარაგზათაგან აწ სოტა მოშორებით მდებარეს—ლათინურ დასაჯლეთთან ნაკლები ურთიერთობა აქვს. მაგრამ მასაც ამ დროს ამკობენ მშვენიერი და ნაზი ყვავილები ერთა გაფურჩქნისა—წარმავალი, მძლავრ ძალთა დაახლოვებით რო სტკენებიან (პროვანსი, ანდალუზია...).

მე-XIII-ე საუკუნის ქარიშხალები უკვე ვერ აიტანა საქართველომ და დასემის გზას დაადგა... აღორძინებამდე.

ეს ისტორია სულ სხვა რამეა, და გრძელდება შვიდ საუკუნოთა მანძილზე.

მაგრამ განვიუროთ. მიუხედავად იმისა რაც შემდეგმა განვითარებამ სხვა პირობებში მოიტანა, დავით II-ის დროის მიღწევა, ახალი ეპოქის სულით გაუღენთილი, იყო ძველ ქართველთა მისწრაფების და ღვაწლის ნამდვილი დაგვირგვინება.

1125 წ. მეფემ უანდერძა თავის მემკვიდრეებს დიდი სახელმწიფო, სიცოცხლით სავსე ერი—უკეთ ვსთქვათ, ერები, და—ნიჭი უძვირფასესი: პოლიტიკური სიბრძნე-ხელავენების რთული და სრული გაკვეთილი.

გოტიე-განცლერის „ანტიოქიის ომები“.

ომი II. მუხლი XVI.

1121—1122 წ.

III. კერძოდ რას (გეტყვიტ)? (ალაბით) წამოსულმა (ელღაზიმ) თურქმანთა და აგრეთვე არაბთა ურიცხვი ჯარი შეჰკრიბა, და ამ შეკრებულთა სიმრავლე რომ ნახა, უღარეს ამპარტაუნებით გათამამებულმან, დავით მეფის წინააღმდეგ ივერიაში ლაშქრობა გადასწყვიტა, ერთ ხორასნელ სულთანთაგან ერთათ; რათა მისი დაქსევის ანუ განდევნის შემდეგ, თავისუფლად და სრულიად შეუდგეს იერუსალიმის და ანტიოქიის დამორჩილებას დაქრისტეანთა ამოწყვეტას. ხალხ მას სიამაყით მოლაშქრეს ღვთის რისხვა წინ უდგა: იმავე დღეს როდესაც სულთანი და თვით ელღაზი ექვსასათასი მეომრით მეფის ქვეყანაში საომრად შესულან. ესე მეფე დავით, წმიდა ჯვარის ნიშნით აღჭურვილი, ოთხმოცი ათასი მიდიელ და ქრისტიანე მეომრით, მოაწყო რა რაზმები. ერთ ხეობაში დადგა, ორ მთალა შუა დაბურულ ტყეში, საიდანაც ხმები იყო რომ მტერნი შეტევას უპირებდენ; დადგა და წარმოსთქვა ესრეთ: „ეჰა, მეომარნო ქრისტესანა! თუ ღვთის სჯულის დასაძაგად წესიერად ვიბრძვიტ, არამც თუ ეშმაკის ურიცხვ მიმდევართა არამედ თვით ეშმაკებსაც ადვილად დავამარცხებტ. და ერთს რამეს გირჩევტ, რაც ჩენი პატიოსნებისათვის და სარგებლობისათვის კარგი იქნება, ესაა რომ ჩვენ ყველამ, ხელთა სისადმი აღჰყრობით ძლიერ ღმერთს აღთქმა მივსეთ, რომ მისი სიყვარულისათვის ამ ბრძოლის ველზე უფრო მოვკდებით, ვიდრე გაიქსევიტ; და რომ არ შეგვეძლოს გაქსევა, რომც მოვინდომოტ, ამ ხეობის შესავალი, რომლიტ შევსულვართ, ხეთა ხშირ ხორგებით შევკრათ, და მტკიცე გულიტ მტრებს, როცა მოგვიახლოვდებიან ჩვენზე იერიშის მკსატანად, სასტიკად შევეუტიოტ“.

ამისთანა მეფის, ამ ჭეშმარიტის და სრულის ქრისტიანის, აზრი მოწონებული, მიღებული და შესრულებულიც ყოფილა.

IV. არს დაუგვიანდა: მეფემ თვითოეული რაზმი დაარჩია, ხოლო ორასი ფრანგის მეომარი, რომ ჰყავდა, მოწინავეში დააყენა, პირველ დაკვრათა მისაძებნად; მცისვე ხეობის მეორე ნაწილში ანუ ფრონტზე, ჯარის-კაპთა ძლიერი ყიჟინით, სხენთა და აბჯართა უკიდურესი ხმაურობით. ურჯულოთა ზარ-დამტეში ბაირალეებით ჩნდებოან, და იმავე დროს, სხვა და სხვა გვარ საკრავთა ხმაურობათ მთა და ბარი ბანს აძლევენ. ხოლო მეფე დავით, ამდენ სიმხეტეს მოთმინებით განიპდის, და თავისიანებს მამაძი სულით ამხნეებს და ანუგეშებს; უმტკიცებს, რომ ურჯულოთა გაამაყებული სიმრავლე, ძალითა და შეწვენითა წმინდა ჯვარისა, ნაკლების ჯარით და სწრაფად დაითრგუნება. ამის შემდგომად, დაინახეს რა ურისხვი ბრბო, ქრისტეს მსახურნი, ამაყის სულით გატაცებულნი, უალრესი ყიჟინით თავს დაესხნენ მათ; ხოლო უფლის ძალით. პირველ შეტაკებასთანავე ბრმავდებიან და ფრანგთა მიერ გაქცეულნი იფანტებიან. ღვთის თითის ქნევით, ბოროტნი ქრისტეს-მსახურთა და მიდიელთა მახვილის მსხვერპლად იქსევიან; და გავიგეთ ამ ომის მნახველთაგან, რომ სამი დღის მანძილზე გაქსეულთა ოთხასი ათასი მოისრნენ მეფის მახვილითა.

თვით ე ლაზი თავში დაჰრილი, დაჰკარგა რა თითქმის ყოველივე, ჴვთის ნებართვით მპირეოდენ ლტოლვილით. უიარაღო და დამშეული, არაბთა მეფის წინამძღოლობით სახლში დაბრუნდა, ნახევრად მკვდარი...

Galterii Cancelarii Bella Antiochena

II. Bellum. Art. XVI.

A. 1121-1122

P. 130-131 ed. de Riant.

III. Quid singula? Profectus, tam Turcomanorum quam et Arabum gentem praemaximam congregat, et, his congregatis visa tanta multitudine, elatione immensae superbiae correptus, statuit cum

uno soldanorum Chorocensium super regem David in Mediam equitare, ut, eo perempto vel exhaeredito, libere et absolute valeret Jerusalem et Antiochiam, peremptis christianis, suo dominio subdere. Ipsi vero cum superbia equitanti ira Dei obstilit: eo namque die, quo soldanus et ipse Algazi cum sexcentis millibus terram regis bellaturi intraverunt, ipse idem rex David, signo sanctae Crucis praemunitus, habens intra Medos et christianos quater viginti millia pugnatorum, factis agminibus inter duos montes densissimis nemoribus insitos, in valle restilit, qua, ut fama retulit, super eum hostes ingredi praesumebant; restilit, et sic locutus est: « Eia, Christi milites! Si prolege Dei tuenda legitime certaverimus, non solum innumerabiles satellitum daemones, verum etiam ipsos daemones ex facili superabimus. Est autem consilium, quod intueor, si laudatis, nostro honori nostraeque utilitati profuturum, hoc videlicet, ut, erectis ad caelum manibus, cuncti potenti Deo promittamus, pro amore ipsius in hoc belli campo ante mori quam fugere et, ut fugere nequeamus, etiam si velimus, patentes hujus vallis aditus, quibus intravimus, densissimis lignorum struibus constipemus, et constanti animo hostes e proximo in nos certare prae sumentes acerrime percutiamus ». Quid singula? Tanti regis, veri et perfectissimi christiani, laudata, probata et perfecta stat sententia.

IV. Nec mora: dispositis aciebus singulis, rex ducentos milites Francigenas, quos habebat, ad primos ictus inferendos ante posuit: statimque in altera parte vel fronte vallis, cum ingenti hominum clamore, equorum et armorum strepitu constipato, sceleratorum vexilla prodeunt ferocissima, et, his accedentibus, diversorum instrumentorum sonitu intonant undique montes cum vallibus. Rex autem David tantorum ferocitatem humillimi praestolatur, suosque incitat virili animo et consolatur, asserens elatam infidelium multitudinem, cooperante virtute sanctae Crucis, parva manu et brevi posse conteri. Nec multo post, visis christicolis, infinita multitudo, spiritu superbiae exagitata, cum immensis clamoribus in eos irruit; virtute vero Domini in primis ictibus excaecati, Francorum manibus corrunt, in disper-

sionem effugati, ut quid singular. Perfidi nutu Dei christicolis et Mediꝫ una praebentur caedis materia ; et, ut proserio existentium in conflictu didicimus, in fuga spatio trium dierum habita, corruerunt regali gladio quatuor centum millia. Idemque Algazi, in capite vulneratus, peremptis paene omnibus suis, permissione Domini cum paucis effugatus, inermis et famelicus conductu regis Araborum repatriavit semimortuus.

შ ე ნ ი შ გ ნ ე ბ ი .

Galterii Cancellarii Bella Antiochena, დაწერილი 1122 წ. ანუ სოტა შემდეგ, დაიბეჭდა პირველად 1611 წ. Bongarsius-ის სნობილ გამოცემაში Gesta Dei per Francos. მოიპოება სხვათა შორის Migne-ის დიდ კრებულშიც.

არსებობს ორი კრიტიკული გამოცემა: ა) ფრანგ მეცნიერის de Riant, ჯვაროსანთ ლაშქრობათა ისტორიულ წყაროთა დიდ in-folio Institut de France-ის გამოცემაში: Recueil des historiens des Croisades.... Historiens occidentaux. T. V. P. 1895;

ბ) სალკე გამოცემა, ბევრი მრავალგვარი შენიშვნებით etc. როგორც შეეფერება გერმანელთა სიბეჯითეს: Galterii Cancellarii Bella Antiochena, mit Erläuterungen und einem Anhang herausgegeben von Heinrich Hagenmeyer, Innsbruck, 1896.

გოტიეს მოწმობა მოკლედ მოთავსებულია Brosset-ის მიერ მისი სასარგებლო კომპილაციის სხოლიებში: Extraits de divers auteurs, relatifs au règne de David II (იხ. Additions et éclaircissements etc. 1851. Add. XIII, n. 4, p. 229). იხსენიებს მას აგრეთვე მისი „ისტორიის“ Introduction-ში, p. LXIII (1858). მ. თამარაშვილმა-კი მთელი ტექსტი დაბეჭდა ფრანგული თარგმნით მის წიგნში: Histoire de l'Eglise Géorgienne, Rome, 1910 წ.

დედნებში აქ უაზრო ტერმინია: Euetiam, და ამის შესახებ უკვე უკვე 1611 წ. გამომცემელს ჰქონდა. Brosset-ის აზრით, ეს უსათუოთ Iveria უნდა ყოფილიყო; და უფრო ადრე იგივე აზრი (ადვილად მისახვედრი) გერმანელმა მეცნიერმა Wilken-მა გამოსთქა მის დიდ შრომაში *Gesch. d. Kreuzzüge 1807-1832*, აბულ-ფარაჯის ტექსტის მიხედვით. მაგრამ ივერიის მაგიერ მედია-ს შეიძლება იყოს (იხ. აქვე დაბეჭდილი ანსოს წერილი, გვ. 32), და სხვები მართლა ასედაც კითხულობენ. ახალ გამომცემებში—ფრანგულში მიღებულია *Media m*; გერმანულში: *Iberiam*. იხ. ამის შესახებ Hagenmeyer, o. c. S. 304. თავდაპირველად შესაძლებელია, Euetia კი არა, Avezia იქნებოდა ისე როგორც მაგალ. ერთს სხვა იმდროინდელ ნაწერში იხსენიება დავით, აფხაზეთის მეფე, *Aveziae rex*. Cf. *Gesta Francorum expugnantium Iherusalem*. *Recueil etc. Hist. Occid. Vol. III. Paris, 1866, p. 542*. სხვათა შორის, თანახმად აქ მოთავსებული მნიშვნელოვანი მოწმობისა, დავით აღმაშენებელი იერუსალიმის მეორე ფრანგ მეფეს ბალდუინს (+ 1118) ხშირად საჩუქრებს უჭავნიდა. Cf. *Reinhold Röhricht. Gesch. des Königreichs Jerusalem (1100-1291). Innsbruck. 1898, s. 120*.

გოტიე-მწიგნობრის სიტყვებით, დავითის ჯარში, გარდა ქრისტიანებისა, „მიდიელებიც“ ყოფილან. უეჭველია, აქ შირვანელები იგულისხმებიან.

მათე ედესელის სომხური ქრონიკა და მისი ფრანგული თარგმანი გამომცემულია Dulaurier-ის მიერ უკვე დასახელებულ დიდ-კრებულში *Recueil etc. Documents arméniens. T. I. P. 1869*.

არაბულ და სხვა მწერალთა მოწმობები 1121 წ. ომის, ტფილისის აღების და სხ. შესახებ, მოიპოება ძველ Defréméry-ის შრომაში (*Journ. Asiatique, 1849, T. XIII*), მერე Brosset-ის ზემოდ აღნიშნულ კომპილაციაში (*Add. XIII*), დიდ ფრანგულ *Recueil*-ის იმ ფოლიანტებშიც (*Historiens orientaux des croisades*) სადაც მოთავსებულია აღმოსავლეთის მწერალთა ქრონიკები, თარგმნით, განმარტებით, სქოლიოებით და სხვა.

ამ მოწმობებს, სხვა და სხვა დროს შენახულს და აღწერილს, კიდევ ბევრი შედარება, გასინჯვა და დამუშავება სჭირია.

როგორც სომეხი მათე, აგრეთვე გოტიე დავითის ჯარში ფრანგთა მსირე რაზმსაც აღნიშნავენ. თვით ეს სწობა საექვოა და აშკარად ტენდენციურია. ის კი რომ ამ ომში შეთანხმებით მოქმედობდნენ ქართველები და ჯვაროსნები—მოპირდაპირე ერთი და იგივე ჰყავდათ—სათიქრებელია. მაგრამ უამისოდაც გოტიეს ხომ ადვილად შეეძლო სწორე სწობები მიეღო თვით ალექოში, სადაც იგი დროებით ტყვედ წაიყვანეს, და ანტიოქიაშიც იქ მყოფ სომეხთა და ქართველთა საშუალებით. მათი ურთიერთობა მაშინ საკმაოდ სოცხალი იქნებოდა.

ეს ჯვაროსანთა ძლიერა მტერი, ელლაში ამ დამარსხების შემდეგ მალე მოკვდა (1122 წ.), რაიპ შთაბეჭდილებას კიდევ უფრო გააძლიერებდა. ამ პირობებში ადვილად გასაგებია გოტიეს მოთხრობის განსაკუთრებული კილო, მისი უალრესი სიხარული დავით II-ის გამარჯვების გამო.

§ 7. ამ მოვლენათა კავშირი საქართველოშიაც კარგათ ესმოდათ. დავით II-ის ისტორიკოსი მათ ერთ ჯგუფად აერთებს შემდეგ მკაფიო რეზიუმეში: „...ამას ეამსა გამოვიდეს ფრანგნი აღილეს იერუსალემი და ანტიოქი შეწევნითა ღვთისათა მოეშენა ქუეყანა ქართლი განძლიერდა დავით და განიმრავლნა სპანი და არღარა მისსა სულთანსა ხარაჯა და თურქნი ვერღარა დაიზამთრებდეს ქართლსა“. („ქართლის სხოვრება“, გამ. ე. თაყაიშვილისა, 289).

§ 8. ჯვაროსნებმა ჯერ ედესა და ანტიოქია დაიპყრეს (1098 წ.) მერე იერუსალიმი (15 ივლისს 1099 წ.). ედესა, ანტიოქია, ტრიპოლი წმიდა ადგილებს ისავდენ თურქთა საპასუხო იერიშთაგან. ანტიოქელ და ედესელ მოწინავეში მყოფთ ფრანგებს საქმე უფრო დამასკოს ათაბაგთან, ალაბის და მოსულის ამირებთან ჰქონდათ.

§ 5 და სხ. რომ დავით II პოლიტიკური დიდი ინიციატივა და სამხედრო მოქმედება ბევრს არ მოსწონდა საქართველოში, ეს აღნიშნულია მის სხოვრებაში, რომლის დამწერმა ერთნაირი აპოლოგიაც შეთხზა ამ მხრივ მისი გმირისა. ის. შესანიშნავი ადგილი, სადაც ჩვენი ავტორი სწობს, რომ „არიან ვინმე მებრალბელნი მეფისანი

ჯერეთსა ესეოდენ მჭირსედ მოლაშქრობისათვის" და სხ. და ვისიც აზრით „არსა მშვილდი თავს იღებსო მარადის გარდასმულობასა“; და მერე აგონებს ასე მოაზრე ხალხს, რა პირობებში დაიწყო აღმაშენებელმა მისი მოღვაწეობა („სამეფო აფხაზეთისა მსირე ქქონდა“) თითქმის უჯაროდ („მსირე გუნდი მხედრობისა და იგიცა შეჯაბნებული... უსხენონი... თურქთა მიმართ წყობისა ყოვლად უქეპარნი...); მერე-კი როსა ომებში ქართველებმა თან-და-თან სამხედრო წრეთის და სარდლობის დიდი სკოლა გაიარეს, დავით II-ის მეთაურობით, სამეფოს საქმეები სხვა ნაირად წავიდა, და ამ პოლიტიკის დიდი შედეგები და გამარჯვებანი ნუ თუ მიღწეულ იქნებოდნენ „ადგილთა მწუხანვილოვანთა ზე და მოსმურობითა და განსხრომათა“-ო? მტკიცე გმირული დისციპლინა, სახელმწიფო და სარწმუნოებრივი, ახასიათებს დავით II-ის დროს და ზღუდავს ქართველთა ბუნებაში ღრმად ჩანერგული ჰედონიზმის მისწრაფებას.

§ 8. ჯვაროსანთა ისტორიიდან მთავარი ფაქტები ყველამ იცის. კერძოდ მათ მიერ დაარსებულ სამთავროთა მდგომარეობა და სხვა-ვრება აღმოსავლეთის ფარგლებში კარგათ იხატება შემდეგ თხზულებებში: G. Schlumberger, *Les principautés Iraniques du Levant etc.* P. 1877. Hans Prutz, *Kulturgeschichte der Kreuzzüge.* B. 1883. W. B. Stevenson, *The Crusaders in the East.* Cambridge, 1907. საბერძნეთის დამოკიდებულება პირველ ჯვაროსანთა ლაშქართან და მსირე აზიის მდგომარეობა იხ. საფუძვლიან გამოკვლევაში F. Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118),* P. 1900.

§ 22. ამ დიდი გეგმის ერთიანად განხორციელება შეუძლებელი იყო; მის ყოველს მუხლს, ასე ვსთქვათ, საკუთარი ისტორია აქვს. „რანთა“ და შირვანის დაკავშირება (ნელი რამ ყოფილა, სომხეთის ქალაქთა და მიწათა პატრონ-ყმური მოთავსება ქართველ მეფეთ საბრძანებელში — შედარებით უფრო ადვილი და ბუნებრივი.

მაგრამ ამ სხვა-და სხვა ქვეყანათა და ერთა ამნაირი ქვეშევრდომობა საერთო დინასტიისადმი ამგვარივე ფეოდალურ დამოკიდებულებას საკუთარ საქართველოშიც კიდევ უფრო ამაგრებდა (საქართველოს შემდეგდროინდელი შესუსტების ერთი მიზეზთაგან);

ერთი სიტყვით ქართველთა „იმპერიის“ წეს-წყობილება თვით საქართველოში სახელმწიფოებრივი გაზაგრების, კონსოლიდაციის პროცესს აფერხებდა, და დავით II-ს დროს აშენებული ხალხს-ნური მტკიცე სამეფო შემდეგ შესამჩნევად გადაასხვაფერეს. ამითი ამ დიდ სისტემას დედა ბოძი — საქართველო — განუმტკიცეს-კი არა, პირ იქით, თან-და-თან ძირი გამოუთხარეს. როგორც სხვა დარგებს, სამხედრო საქმესაც ანალოგიური ევოლუცია ეტყობა, მაგრამ ყველა ამ საკითხების გასინჯვა შორს წაგვიყვანდა.

§§ 2, 23, 24. იხ. განსაკუთრებით დავით II ქება მათე ედესელის მიერ, *Recueil des historiens des croisades. Documents arméniens. T. I (P 1869) p. 136. 1064 წ.* ყარსის მეფემ გაგიკმა საბერძნეთს დაუთმო მისი სამფლობელო, ასევე მოიქცა ამასწინად, 1043-4 წ. გაგიკმა II-მ ანისელმა; მისი სიკვდილის შემდეგ სომხეთის სამეფო ფორმალურადაც გაუქმებულა (1079 წ.). — იმავე დროს რუბენის მიერ კილიკიაში დაარსებულია სომეხთა სამთავრო (1080 წ. ახლო), მე-XII ე საუკუნის გასულს დამოუკიდებელ სამეფოდ აღიარებული.

იხ. *Dulaurier*-ის გამოკვლევა კილიკიის შესახებ *Recueil etc., Documents arméniens*; და მთავარი ფაქტები ამ პროცესის *F. Chalandon*-ის უკვე დასახელებული გამოკვლევისა. ზოგადი მიმობილება მოიპოვება თუნდაც *J. de Morgan*-ის 1919 წ. დაბეჭდილ სომხეთის ისტორიაში.

§§ 4, 24. ამის შესახებ მუსლიმანთა მოწმობები იხ. *Brosset*-ის *Add. XIII*, ნიკოლოზ მარჩის მიერ დავით II-ის დახასიათება (1902 წლის *სნობილი გამოცემის Drevne-grusinskie odopisty* წინასიტყვაობაში), და ივ. ჯავახიშვილის მოთხრობა მის ქართველი ერის ისტორიაში (წიგ. II, 1910).

გვაროსანთა დროიდან
ნაწილი მეორე.

ტრავიზონის საქმე

ტრაპიზონის საქმე.

1204

მესამეტე საუკუნეში, ამაღლების შემდეგ, საქართველოს ბედმა—მონგოლთ ბატონობის დამყარებამდე—იწყო დასემისკენ გარდახრა. ძველს მანარქიას, მე- λIII -ე საუკუნეში ისე გაფურჩქენილს. სასიძოცხლო წენი, ასე ვსთქვათ, დაკლებია და მას მეტი მომავალი არ ერგო.

ამ სახელმწიფო ფორმის სხოვრება—ვიგულისხმებ ძველი სამეფოს ერთ-მთავრობას—მე- λV -ე საუკუნეში, მიუხედავად ორასი წლის ბრძოლისა, სხადი სიკვდილით დამთავრდა. ამისათვის, მისი მსვლელობა დასრულებულ ციკლს ანუ კიკლოსს წარმოადგენს, რომლის განმეორება ანუ განახლება შემდეგში არასოდეს მომხდარა.

ერის სხოვრების მერმინდელ თანდათან დაქვეითებას და დაწვრილმანებას ის შედეგიც მოჰყვა, რომ წარსული ერთობის დარჩენილი ტრადიცია ისტორიული მეხსიერების თითქმის უძვირფასეს შინაარსად იქცა.

იმ ხანის კრიტიკული გამოკვლევის მხრივ კი ბევრი რამ გამოსარკვევი რჩება, და ვინც რომელიმე ამოცანის ახსნას მოისურვებს, მას საგანი არ დააკლდება.

ერთს იმდროინდელ პოლიტიკურ ამბავს წინამდებარე ნაწერიც ეხება; ამბავს, რომელიც სამართლიანად ითვლება ძველი საქართველოს მნიშვნელოვან საქმეთა შორის.

სამწუხაროდ ქართულ საისტორიო ძეგლებში არ არის შენახული იმ მისწრაფების, იმ ანგარიშის და იმ აზროვნების კვალი, რომლებით ამ დიდ შემთხვევაში—სახელდობრ ტრაპიზონის სა-

მეფოს 1204 წ. დაარსებაში — იმ დროის ქართველი მოღვაწენი ხელმძღვანელობდნენ.

შეიძლება საკითხის დაგვებადოს: კჳონდათ კი გარკვეული პოლიტიკური განზრახვა? ანუ მოქმედობდნენ სტიქიურად. შეუგნებლად? მას ნათქვამი მიზანი რისთვის ვეძიოთ?

აქ ზოგადი შენიშვნა გვჭირია.

საქართველოს ძალა მე-VII და მე-VIII საუკუნოებში შესანიშნავად იშლებოდა, ეს აშკარაა. იხატებოდა, სხვათა შორის, რიხონიან ომებსა და გამარჯვებაში. ამბავი მრავალი ბდებოდა, ცნობები კი ცოტაა დარჩენილი, ისიც ძუნწად აღწერილი. მომხდარ საქმეთა ნამდვილი მიზეზი და მიზანი ხშირად სულ არაა აღნიშნული.

მართალია, მაშინდელ ქართველთა სამხედრო მოქმედების უნარი და ხალისი ზოგჯერ მეტად სადა და მარტივი უნდა ყოფილიყო. საკმარისია ცნობილი განხადება მოვიყვანოთ გიორგი III ისრაინდთა მეფისადმი:

„არა არს ღონე დარჩომისა ჩვენისა თვინიერ ლაშქრობისა და რბევისა“ (ქ. ცხ. 271).

ამგვარი ფიზიკური და სულიერი განწყობილებების — სახელმწიფოსთვის ძალად გამოსადეგი — დამახასიათებელი ფაქტი მრავალია; მაგრამ უკიდურესი შეცდომა იქნებოდა, თუ კი ვიფიქრებდით, რომ იმდროინდელ ლაშქრობათა მიზეზი და მიზანი ზემო მოყვანილ მისწრაფებით ამოიწურებოდა. პირიქით, საქართველო აწარმოებდა იმ დროს ფართო აზრით აღჭურვილ პოლიტიკას, დიდი ზომისას ღ: მემკვიდრეობითი სიმტკიცით გატარებულს. ხოლო მისი ფორმა და საშუალებანი იმდროინდელი იყო, და მათი გამარჯვება ხშირად ძნელია. ისტორიულ წყაროთა სიღარიბისა და არეულ მდგომარეობის გამო.

XII-XIII საუკუნოთა ჯვარედინზე საქართველოს პოლიტიკური და სამხედრო მოქმედება ერთ სურათად რომ წარმოვიდგინოთ, აღმოჩნდება, რომ კასპიის და შავ-ზღვათა შუა მთელ მანძილზე, მუსლიმანთა ბატონობის სფეროში, საქართველო სპდილობდა, სამხედრო ძალით და პოლიტიკური შეჯგუფების საშუალებით, თვისი უპირატესობა დაემტკიცებინა.

ამ ძალთა გაშლას განსაკუთრებული მიმართულებაჲს ჰქონდა: ეს იყო სომხეთის მიწათა განთავისუფლება საქართველოსთან დასაკავშირებლად, თვით სომხეთა თანამშრომლობით და მხარგძელთა ბელადობით.

ვიკმაროთ ამ ზოგადი შენიშვნით. მკითხველმა მართლა არ იფიქროს, რომ ძველი საქართველოს ომები სარჩილი რბევა და ერთგვარი ეროვნული ინსტრუქცია ყოფილა და სხვა არაფერი! *) და შევედგეთ ერთი ამბის განხილვას. რომელიც ნაკლებად სწობილია, მაგრამ ღირსია დაკვირვებისა, რადგან სხადჰყოფს საქართველოს პოლიტიკას მსოფლიო ისტორიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წუთში — ბიზანტიის პირველი დანგრევის დროს, ლათინთაგან რომ დაინგრა — და აგრეთვე საქმის ვითარებას საქართველოს ზემოდ აღწერილი პოლიტიკური ფრონტის უკიდურეს მარჯვენა ფრთაზე, ე. ი. შავი-ზღვის ნაპირზე. მხედველობაში მქვს ტ რ ა პ ი ზ ო ნ ი ს საქმე 1204 წელს.

1

ტრაპიზონის მხარე დამოუკიდებელ სამეფოდ იქმნა აღიარებული 1204 წ. იმ დიდი საბედისწერო კრიზისის დროს, რომა საბერძნეთის იმპერია თითქმის სულ დაეცა, და მეოთხე გამოლაშქრების ჯვაროსნებმა, სირია-ეგვიპტეზე თავდასხმის მაგიერ, კონსტანტინეპოლის დაპყრობა ირჩიეს და იქ ლათინთა საკეისრო ანუ ფრანგთა იმპერია დააარსეს. *)

თავიდანვე ამ ახალ სახელმწიფოს — ტრაპიზონისას — კ. მენთა გეარის მეფეები ჰყავდა. ბიზანტიის სწობილი დინასტიის (1057-1185 წ.) ახალი, ადგილობრივი რტო. **)

მნიშვნელოვანია ჯერ თვით ტრაპიზონის სამეფოს დაარსება საქართველოს საზღვრებზე თამარ მეფის ე. ი. საქართველოს წარმატების დროს; მერე ამ ახალი სახელმწიფოს სხოვრებაჲს, პირველთან ხშირად დაახლოვებული ორ და ნახევარ საუკუნეთა განმავლობაში (1204-1461 წ.).

*) იხ. შენიშვნები 4-7.

ამ 1204 წ. საქმის შესახებ ზეპირი, ბუნდოვანი წარმოდგენა, ქართველთა მიერ მიღებული, ის იყო, რომ თამარ მეფის დროს ტრაპიზონი თითქმის საქართველოს სამფლობელოს წარმოადგენდა¹⁾ და, ყოველ შემთხვევაში მასთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული. ამ წარმოდგენის წყარო არც ალბათ უშუალო გადმოცემაა განსაკუთრებით კი—„ქართლის ცხოვრება“, ძველი საქართველოს ტრადიციათა სალარო.

სახელდობრ, თამარ მეფის ცხოვრებაში ნათქვამია: „წამებს ამას ყოველი მახლობელი სამეფო, გარეშემო ქართლისა, თუ რაოდენნი დაგლახაჲებულნი მეფენი განამდიდრნა (თამარ მეფემ), რაოდენთა მიმძღავრებულთა უკუნ-სსა სამეფო თვისი.... და ამისი მოწამე არს სახლი შარვანშეთი... და ტრაპიზონელთა, რომელნი თავისუფლებითსა ცხოვრებასა ამის მიერ იყვნეს და მტერთაგან უზრუნველობასა“²⁾ ამ რიგად ტრაპიზონი სხადად მოთავსებულია თამარ მეფის პოლიტიკურ კლიენტთა რიგებში.

ამ ზღადავი განსხადების გარდა, თამარის პანეგირიკი იმავე საგანს, მეტის ყურადღებით, სხვა ადგილსაც ეხება; თუმცა იქაც ტრაპიზონის ამბით უფრო მისთვის სარგებლობს, რომ მკითხველს აჩვენოს „თუ ვითარ მოხდევინა ღმერთი საქმეთა მისთა“ ე. ი. თამარისათა; და გადმოგვცემს ტრაპიზონის სახელმწიფოს დაარსების თავისებურ ვერსიას, მით უფრო საყურადღებოს, რომ შენახულია მართლ ერთი სხვა, ისიც ძალიან მოკლე ისტორიული მოწმობა ამ დაარსების შესახებ თამარის დახმარებით: მიხაელ პანარეტის ეგრედ წოდებულ ტრაპიზონის ქრონიკაში.

ამ ორ მოთხრობათა, ქართულისა და ბერძნულის, შედარება საქმის გასაგებად სავალაყებულა. ჯერ გავსინჯოთ ქართული ვერსია, უფრო ვრცელი და შინაარსიანი.“³⁾

თამარის ისტორიკოსი მოგვითხრობს რომ „მოიწივნეს ოდესმე ჩვეულებისა-ებრ“ საკალმასოდ საქართველოში „მონაზონნი შავი მთის, ანტიოქიით და კვიპრისა ჭალაკით“ და სხვა ადგილთაგან „შეიწყნარნა თამარ ვითარ ანგელოსნი.... მისნა ყოველთა დიადი.... შორიელთა მისსა დიდძალი ოქრო“.... „წარვიდეს მონაზონნი-იგი

¹⁾ „ქართლის ცხოვრება“. 1849 წ. გამოს., გვ. 336.

²⁾ იქვე 325-6 გვ.

და მოიწივნენ-რა კოსტანტინეპოლედ. ესმა მეფესა ბერძენთასა ალექსის ანგარსა... იხილა სიდიადე-იგი ოქროსა... და წარულო მათ მონაზონთა. ხოლო სსნა-რა ესე მეფე-მან თამარ, ნაძულად სხვა უფროსი წარგზავნა მათ წმიდათა მიმართ... ხოლო განრისხნა მეფესა ზედა ბერძენთასა, და წარგზავნა მძირედნი ვინმე ლიხთ იქითნი, და წარუდეს ლაზია, ტრაპიზონი... და ყოველნი ადგილნი ფებლადონისა და პონტოსანი, და მისსნა ნათესავსა თვისსა ალექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა... ესმა ესე ფრანგთა, რამეთუ მოელო ბერძენთა შეწევნა აღმოსავლეთით, გამოვიდეს ვენეტიკნი და წა.აუ.ლეს სამეფო ქალაქი, მეფობისა თანა, და შეიხვეწა უბადრუკი-იგი ალექსი ბარლამეთს, თვისისა სიძისა თანა... და... მოკვდა“..

ასეთია ამ ვერსიის სქემა, თვით წყაროს სიტყვებით ნაამბობი.

2

სწორედ ამ სნობების—და ბერძნული მიხაელ პანარეტის ქრონიკის ერთი ადგილის (იხ. ქვემოთ)—მიხედვით მიღებულია, რომ ტრაპიზონის ესრედ წოდებული იმპერია, ანუ სამეფო 1204 წ. თამარ მეფის ე. ი. საქართველოს ჯარის დახმარებით დაარსდაო.

აღსანიშნავია რომ საკითხის გამოკვლევაში აზრთა სხვა-დასხვაობას კქონდა ადგილი. კერძოდ, ბერძნულ სნობებზე დამყარებული ტრაპიზონის ევროპიელ ისტორიკოსთა შეხედულება, როგორც დავრწმუნდებით, ძალიან განირჩევიდა იმ აზრისაგან, რომელიც შემდეგ ქართულ მწერლებმა მიიღეს ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებაზე და რომელს მთავარ საფუძვლად „ქართლის სხოვრება“ აქვს.

თანხმად ამ, ასე ვსთქვათ, ქართული განმარტებისა, ქ. სხოვრების სნობები სწორეთ ტრაპიზონის სახელმწიფოს დაარსებას 1204 წ. იგულისხმებენ; და ამ ქართულ სნობებს პანარეტის ბერძნული მათიანეც თავის მხრივ ადასტურებსო. ისიც მიღებულია, ვითომც და ტრაპიზონის სამეფოს დამყარების საბაბი ყოფილიყოს: ბერძენთ კეისრის მიერ სხვისი ოქროს მითვისება და ამით გამოწვეული საქართველოს დედოფლის რისხვა; ვითომ, რეპრესალიის სა-

ხით, თამარ მეფეს მრავალი ადგილები—თითქმის ბოსფორამდე—სამხედრო ძალით დაეჭიროს და მერე ალექსი კომნენისათვის გადაეცეს.

ასე მსჯელობენ მკვლევარნი: დიმ. ბაქრაძე, თ. ჟორდანია, ივ. ჯავახიშვილი; აგრეთვე ა. ხახანაშვილი მის ტრაპიზონის შესახებ რუსულად დაწერილ სპეციალურ შრომაში.

„თამარ მეფემ ტრაპიზონის იმპერიის ორგანიზაციით ალექსი ანგელოსის შური იძია, მისთვის რომ ქართველები გასარცვა, მეფის მიერ აღმოსავლეთში საჩუქრებით გამოსტუმრებული“—ამტკიცებს ხახანაშვილი.“)

„როცა ბიზანტიის კეისარმა ალექსი III... ბერებს თამარ მეფის ნაჩუქარი ოქრო წაართვა, მაშინ თამარმა ანგარ კეისრის დასასჯელად ჯარი გაგზავნა“... ბრძანებს ივ. ჯავახიშვილი.“)

თ. ჟორდანია-კი^{*)} თამარის ისტორიიდან ამოღებულ ცნობას იმ მოსაზრებასა უმატებს, რომ ა) „ამოენ ადგილთა“—მემატიანის მიერ ჩამოთვლილი—დასაპყრობად (მსირე აზიის მთელი ნაპირისა ჭანეთიდან პერაკლიამდე) „დროს მოუნდებოდათ, ასე რომ ქართველთა გალაშქრება ბერძენთა წინააღმდეგ უფრო ადრე, ე. ი. 1203 წელს უნდა მომხდარიყო და ბ) „თამარის ჯარისგან ბერძენების დამარცხება (ფრანგებმა) ჩინებულად გამოიყენეს: შევიდენ კონსტანტინეს-ქალაქში და დაიჭირეს 12 აპრილს 1204 წ.“.

ეს უკანასკნელი აზრი—კონსტანტინეპოლის ფრანგ ჯვაროსანთა მიერ დაპყრობა შედეგი იყო ქართველთა ბერძენზე გამარჯვებისა—რასაკვირველია, ძველ მემატიანეს ეკუთვნის: „...წარგზავნა (თამარმა) მსირედნი ვინმე ლიხთ-იქითნი და წარუღეს ლაზია... და მისცნა ნათესავსა თვისსა ალექსის...: ესმა ესე ფრანგთა... გამოვიდეს ვენეტიკნი და წარუღეს სამეფო ქალაქი“...

მართალია, ქართველი მემატიანის მოთხოვრებით აღტაცებულ-

*) „ტრაპეზუნდსკაია ხრონიკა მისხილა პანარეტა“, იზდ. ა. ხახანაშვილი, მოსკვა, 1905.

**) „ქართველი ერის ისტორია“, 49; 610-611.

***) „ქრონიკები“, I, 291.

მა, თ. ქორდანიამ „მსირედნი ვინმე ლინთ-იქითნი“, სოტა არ იყოს, საბერძნეთის წინააღმდეგ მომქმედ საოპერაციო და საოჯუპაციო არმიად გახადა!) მაგრამ იგი სსდილობდა სოტათი მაინც განხილვის საგანი გაეფართოვებინა, რომ უფრო სრული სურათი ქკონოდა თვალთ-წინ.

ის კია რომ ეს სურათი და მომხდარ ამბავთა ამ გვარი დაკავშირება საეჭვოა, რასაც ეხლავე დავინახავთ. საეჭვოა თვით ამბავიც ქართველთა მიერ ბერძნთ წინააღმდეგ წარმოებულ ღმისა.

3

მთელ ამ სქემას (ბერძნთა კეისრის მიერ თამარის ნაბოძები ოქროს კონფისკაცია—საპასუხო გამოლაშქრება და ქართველთა მიერ მსირე აზიის ადგილთა დაჭერა—მათი გადასემა სამეფოს დასაარსებლად ალექსი კომნენისათვის—ამის შემდეგ ფრანგთა მიერ კონსტანტინეპოლის დაპყრობა) მეტი კრიტიკა სჭირია.

მემატიანის სიტყვით თამარ მეფის რისხვა და სარეპრესიო მოქმედება მიმართული იყო წინააღმდეგ „მეფისა ბერძნთასა ალექსის ანგარისა“.

უკვე ბროსეტმა სამართლიანად შენიშნა, რომ მივიღეთ რა მხედველობაში ალექსი ანგელოსის („ანგარი“) კეისრობის ხანა (8. IV. 1195—18. VII. 1203), მაშინ ოქროს მითვისების ინციდენტი—და ქართველთა ამის გამო გამოლაშქრება—უნდა მომხდარიყო ამ ქრონოლოგიურ ფარგლებში, და ბროსეტის აზრით უფრო ალექსი „ანგარის“ უკანასკნელ წლებებში. *)

მაგრამ, როგორც ალექსი ანგელოსის ტახტიდან ჩამოგდება, ისე ტრაპიზონის სამეფოს დაარსება ზომ ჯვაროსანთა მეოთხე ლაშქრობის ეპოქას ეკუთვნის, და პირველად ყოვლისა სჭირია აქ ამ უდიდესი გარემოების გათვალისწინება.

ჯვაროსანთა მეოთხე გამოლაშქრება, რომელმაც ისეთი

*) მ. ჯანაშვილი კი პირ და პირ ქართველთა უზარმაზარ ჯარზე ლაპარაკობს.

**) H. de la G, I, 465, n. 1.

მნიშვნე ლოვანი კატასტროფა გამოიწვია, როგორც იყო საბერძნეთის იმპერიის დანგრევა 1204 წ., მკვლევართა ყურადღებას ხშირად იპყრობდა. მისი ისტორია თულიაჟი მრავალ ფაქტორს უთამაშნია. რაინდთა სხვა და სხვა გვარი მისწრაფება, ხალხში ჯერ კიდევ სოცხალი სარწმუნოებრივი სიმხურვალე, რომის ეკლესია, ვენეციის სავაჭრო და საკოლონიო პოლიტიკა, გერმანიის საკეისროს და რომის პაპის ბრძოლა, ამ ნიადაგზე მათი ბიზანტიასთან დაახლოვების სდანი, ბერძენთა შინაური განხეთქილებანი, ჯვაროსანთა უკვე არსებული ახალშენები სირიაში და სხვა—მთელ ამ ასე აჭრელებულ სურათს ბევრი ახსნა და განმარტება დასუირდა. *)

ამ გალაშქრების ქადაგება დაიწყეს საფრანგეთში ჯერ კერძო სასულიერო აგიტატორებმა. როსა მოძრაობა გავრყელდა, ეკლესიამაპ დასტური მისცა... ჯვაროსან რაინდთა ელჩები ვენეციაში 1201 წ. თებერვალში ჩამოვიდნენ—უვენეციოდ საქმე ვერ გაკეთდებოდა, ზღვის გაღმა უხომალდოთ ვერ გავიდოდნენ, ხომალდების პატრონი კი მაშინ ვენეცია იყო—და აქ წმ. მარკოზის ეკლესიაში დიდი კრება მოახდინეს, სადაც ვენეციელები ჯვაროსანთა თხოვნაზე დასთანხმდნენ: წაკიყვანთო ზღვით წმინდა ქვეყანაში. სიხარულის სრემლებით იტირეს, მერე პირობა შეკკრეს, თუ რა უნდა მიეღო რესპუბლიკას ამ სამსახურისათვის.

მხოლოო 1202 წ. ზაფხულში ჯარმა დაიწყო ვენეციაში თავის მოყრა, და უკან დარჩენილთა მოლოდინში შემოდგომამდე იქ უსაქმოთ იყვნენ. სახსარი ბევრს არ კქონდათ და ვენეციის ხარჯნედ სსხოვრობდნენ. იერუსალიმის დასახსნელად როდის უნდა წაგვიყვანონ? სულ ამას იძახოდნენ.

ჩვენთვის, კერძოდ ისაა საყურადღებო, რომ ამ გამოლაშქრების პოლიტიკა თითქმის თავიდანვე საბერძნეთის ტახტის გარშემო ატეხილ ბრძოლასთან იყო დაკავშირებული.

სწორეთ იმ დროს, როსა ჯვაროსნები ვენეციაში, მათ მთავარ ბაზაში, თავს იყრიდნენ ე. ი. 1202 წ., ევროპაში აღმოჩნდა კონსტანტინეპოლიდან გამოქცეული ალექსი, ისააკ კეისრის ახალგაზრდა ძე, იმ ისააკსა, მისმა ძმამ ალექსი III „ანგარმა“ 1195 წ. ტახტიდან რომ ჩამოაგდო და უსინათლო კქმნა. ეს ჭაბუკი ჯერ რომის პაპას წარუ-

დგა და მის დახმარებას ეძებდა. მერე, ვენეციაში ჩამოსული, თვისი „ანგარი“ ბიძის წინააღმდეგ ჯვაროსანთა ჩარევასაც სთხოვდა მამის მისის ტახტზე აღსადგენად. თქვენს ვალსაც გადვიხდით, ვენეციისა რომ გმართებსო (ამ მხრივ მართლა რომ ძალიან გაუჭირდა მაშინ ჯვაროსნებს); ფულსაც და სახსარსაც მოგცემთ ეგვიპტეს დასაპყრობად; ჯარიმაც დაგეხმარებით; ეკლესიათა გაერთიანებასაც გავიყვან (ამასვე რასაკვირველია პაპი ინოკენტი III-საც ჰპირდებოდა)—ოლნდ კი მიშველეთო!

თვით რომის პაპი ამ ახალგაზრდა მაძიებელს არც ისე აქეზებდა. აღმოსავლეთის ეკლესიის შემოერთება კარგი რამ იქნებოდა. ხოლო ამგვარივე დაპირება მას ხომ თვით ალექსი ანგარისაგანაც ჰქონდა. დე ეშინოდა; რომ ჯვაროსანთა საბერძნეთში ინტერვენცია მათ მთავარ მიზანს ე. ი. იერუსალიმის განთავისუფლებას *) დააბრკოლებდა.

მაგრამ ჯვაროსანთა მეთაურები პაპის სურვილებს არც იმდენად ანგარიშს უწევდნენ. სამხედრო თვალსაზრისით, მათი საქმისათვის მაშინ ეგვიპტეზე ზღვით თავდასხმა მიზანშეწონილად ითვლებოდა, განზრახულიც იყო. ხოლო სხვა უფრო რთულ და მრავალ მიზეზებმა, სიხარბემაც, ეს ჯვაროსნები, უმთავრესად ფრანგი და „ვენეტიკნი“ მათი ხომალდებით სირია-ეგვიპტეში კი არა, ჯერ დალმაციაში, სადაც ამ ქრისტეს ჯარმა ვენეციას ქ. პარა დაუმორჩილა, და ბოლოს კონსტანტინეპოლის მიდამოებში მიიყვანა. *)

ისინი ბერძნეთა დედა-ქალაქის წინაშე 1203 წ. ივნისში აღმოჩნდნენ. გალატის სიხე და ქალაქის ზღუდის 26 კოშკი სწრაფად დაიპყრეს და ისააკ-ანგელოსის შვილი, ალექსი IV-ს სახელით, კეისრად აღიარეს. *)

ალექსი III, ქართული ქრონიკის „ანგარმა“, გემით თრაკიაში თავს უშველა. რაკი ამის შემდეგ უკვე არ კეისრობდა, ცხადია რომ ქართულ ნაწერებში მოთხრობილი ოქროს საქმე 1203-4 წლებზე უფრო ადრინდელი უნდა იყოს. მართლაც, თამარის ისტორიკოსის სიტყვით, ქართველებმა მსირე აზიაში მრავალი ადგილები დაიპყრეს. ეს ადგილები თამარ მეფემ „მისცნა ნათესავსა თვისსა ალექ-

*) სალადინმა მაშინ ჯვაროსნებს იერუსალიმი წაართვა (1187 წ.)

სის“; ამის შემდეგ „ესმა ესე ფრანგთა... გამოვიდეს ვენეტიკნი“ და სხვა. „ვენეტიკნი“ ჩვენ უკვე 1203 წ. იენისში კონსტანტინეპოლის გარშემო ვნახეთ. მაშასადამე ქართველთა გამოლაშქრება მსირე აზიაში არა უგვიანეს 1202 წ. უნდა მომხდარიყო და თუ ეს აგრეა, ქართული წყარო იხსენიებს სხვა რამეს და არა 1204 წ. ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებას. ეს მით უმეტეს, რომ იქ აღწერილი სამხედრო მოქმედება სხადათ ალექსი III ანგელოსის წინააღმდეგ იყო მიმართული; 1204 წ. ამ „ალექსი-ანგარის“ უკვე ხსენებაც არ იყო; ამასობაში ჰაბუკი ალექსი IV-ეც დაიღუპა, ალექსი V დუკასიც „მურ-წუფლად“ წოდებული, და ბერძენთა კეისრობა სულ მოისპო კონსტანტინეპოლს. *). ასე რომ ლათინთა „გამოსვლა“ შედეგი კი არ იყო ლაზიის და სხვა ქვეყანათა ქართველთა მიერ დაჭერის, როგორც ამას თამარის პანეგირისტი მოგვითხრობს, პირიქით, ამ ადგილთა დაპყრობა „ივერთა“ დახმარებით და ტრაპიზონის დამოუკიდებელი სამეფოს აღიარება უეჭველად ერთი შედეგთაგანი იყო ლათინთა გამარჯვებისა, მათ მიერ კონსტანტინეპოლს ახალი საკეისროს დაარსებისა და ბიზანტიის იმპერიის დაშლისა.

4

თანახმად „ქართლის სხოვრებისა“, მსირე აზიის დაპყრობილი ადგილები თამარ მეფემ მისცა თავის ნათესავს „ალექსის კომონიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა, რომელი იყო მაშინ თვით წინაშე თამარისსა შემცხვეწილ“.

ბროსეტმა იფიქრა „ტრაპიზონის ქრონიკის“ მიხედვით *), რომ ეს სწობა იგულისხმებს სწორეთ თამარ მეფის ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებაში მონაწილეობას. და ეს აზრი—რომ თამარის ისტორია და პანარეტის ქრონიკა ერთსა და იმავეს ამტკიცებენ—როგორც ვნახეთ, სხვებმაც მიიღეს.

მაგრამ ზემოდ აღნიშნული ანაქრონიზმის გარდა (იხ. § 3) ერთი სხვა სიძნელე ქართული ტექსტის გაგებას ართულებს. ტრაპიზონის ახალი სახელმწიფოს პირველი „კეისარი“ ანუ მეფე, თუმცა გვარი

*) Brosset. Hist de la Géorgie, I p. 465 n. 1.

კომნენი და სახელით ალექსი, სრულებითაც არ იყო ალექსი ანდრონიკეს შვილი, როგორც გარკვეულად ნათქვამია ქართულს მატრიანეში, არამედ ალექსი ძე მანუელისა და შვილის-შვილი განთქმული კეისრის ანდრონიკე კომნენისა. ესეც უეჭველია.

იმისი თქმა, რომ ქართულ წყაროში გადამწერის შედომასთან გვაქვს საქმე ანუ სხვა ამგვარი ახსნა ამაო იქნებოდა, ვინაიდან იქ მაინც და მაინც არაა სხადად მოთხრობილი ტრაპიზონის 1204 წ. ამბავი. რაც იქ აღწერილია, თუ მართლა მოხდა, სულ სხვა პირობებში და არა უგვიანეს 1202 წლისა. უნდა მომხდარიყო. და როცა ჩვენი ისტორიკოსი თამარ მეფის პროტეჟე-ს ასახელებს, ძნელია რომ სწორეთ ამ შემთხვევაში მისი მოწმობა შემსდარი იყოს. პირიქით, მეტი სოდნა მის მხრივ ხომ მაშინაა მოსალოდნელი, როცა საქართველოში გადახვეწილ კომნენებს იხსენიებს!

ამნაირად: ქართული მატრიანის „ალექსი ანდრონიკეს შვილი“ ერთია; 1204 წელს ტრაპიზონის მეფედ აღიარებული ალექსი—სხვა ვინმეა.

5

რაც თვით ოქროს მითვისების საქმეს შეეხება, უკვე ბართოლომეის აქვს აღნიშნული ამ მოთხრობის წვრილმანობა და მონახნური კილო.

ეს გამოჩენილი ნუმისმატოლოგი კთიქრობდა, რომ თამარ მეფის მიერ დახმარება ტრაპიზონის სამეფოს დასაარსებლად მისი სახელმწიფო გონებითაა ასახსნელი და საქართველოს პოლიტიკურ საქიროებას უმაღლესად შეეფერებოდა. ბართოლომეის აზრით ახალი სამეფო თამარის ქმნილებად უნდა ჩაითვალოს.¹⁾

ამგვარი მსჯელობა საქართველოს იმ დროის პოლიტიკურ განზრახვის შესახებ, ალბათ საფუძვლიანია. მაგრამ არც ისაა შეუძლებელი, რომ მემატრიანეც ნაწილობრივ მართალი იყოს, და რომ მის მიერ მოთხრობილ შედარებით წვრილმან შემთხვევით მაშინ ისარგებლეს, როცა გადასწყვიტეს, ნამდვილ გეგმის განსახორციელებლად, ჯარი გაეგზავნათ, და საერთოდ, ემოქმედნათ.

მეტის თქმაც შეიძლება. უზურპატორ ალექსი III ანგელოზის ტახტი მტკიცე არ იყო. მისი ძმის-წული ალექსი, ძე ისააკისა, ხომ ვნახეთ, სიხიდან გაქცეული 1202 წ. ევროპაში რთულ ინტრიგას როგორ აწყობდა მისი მამის და საკუთარი უფლების აღსადგენად. რომში ჩამოსული ხომ პაპი ინოკენტი III-ეს დახმარებას სთხოვდა და აღმოსავლეთის ეკლესიის დამორჩილებას უპირებდა. ეს იყო რომის პაპის და გერმანიის იმპერატორის დიდი ისტორიული დავის ხანა: ახალგაზრდა ბერძენი მეორე ბანაკშია მკავშირეებს ეძებდა. განსაკუთრებით თვისი სიძის, გერმანიის მეფის ფილიპე შვაბელის იმედი ჰქონდა და მისი საშუალებით, რაც უმთავრესი იყო, ჯვაროსანთა წრეებში მუშაობა დაიწყო. შესაძლებელია, ჯვაროსანთ მეთაურთა საიდუმლო თათბირი საბერძნეთის საქმეებში ჩარევის შესახებ უკვე მაშინ დაიწყო, და ალექსი III-თვის ეს ხომ დიდ ხიფათს მოასწავებდა.

ამ ალექსის და ისააკს თვით სამეფო ქალაქშიც მომხრენი ჰყავდათ. თამარ მეფე კი, სიხანს, უფრო კომენტო სახლს მხარს უჭერდა. ამ დინასტიის საქართველოში შეხიზნულ წევრებს უპატრონებდა. ეს მონაზონნი, „ანგელოზნი“—მათ რიცხვში არა მარტო ქართველები იქნებოდნენ, და მათი ბუდეები მთელ ბერძნულ აღმოსავლეთში იყო დაფანტული—ყოველთვის პოლიტიკის გარეშე რჩებოდნენ? ეს ძნელი საფიქრებელია ისეთს დროს, როცა შინაური ქიშკობა, დინასტიათა ბრძოლა და გარედან ბიზანტიის საქმეებში ჩარევის განსაპდელი ერთს რთულ ქსოვილს წარმოადგენდა. ამ პირობებში, ვინ იცის, იქნება „ანგარის“ მიერ ოქროს კონფისკაცია სარიელი სიხარბით კი არ იყო გამოწვეული, არამედ პოლიტიკური ბრძოლის და თავდაცვის ზომასა ჰგავს.

6

ეს ოქროს მითვისების ამბავი, მშვენიერი ნიმუშია ისტორიულ ფაქტთა სალიტერატურო ტენდენციური დამუშავებისა.

მწერლის მთავარი მიზანია—აჩვენოს „თუ ვითარ მოხედვიდა ღმერთი საქმეთა (თამარისათა)“. ამის მაგალითად მოგვიტხრობს ალექსი-ანგარის მიერ ჩადენილ დანაშაულს და მის შედეგსაც: დას-

ჯილი ყოფილა ჯერ თამარ მეფის რისხვით და მრავალ ადგილთა წარმევეით, მერე თვით სამეფო ქალაქის და ტახტის დაკარგვით.

ბოლოც მოელოდა მისი „ანგარობის“ შესაფერი და საზარელი. „იხილა-რა ბორღალელთა მეფემან, სიძემან მისმან, შეიყვანა სიხესა ერთსა, და დაუფინა წინაშე მისსა ოქრო დიადი, და ესრეთ პრქვა. „აჰა ალექსი, გულის-სათქმელი-იგი შენი, ოქრო ესე მიიღე, თვინიერ სხვისა რომელისამე საზრდელისა, და წყლის-წილ რამეთუ წარწყმიდე ამისთვის სახლი სამეფო ქრისტეანეთა, და დახსენ თვით-მპყრობელობა ბერძენთა“. და ესრეთ მოკვდა საწყალობელი იგი სიყმილითა დაკლებული შეწევნისაგან ლეთისა“.

გაკვრით აღენიშნათ, რომ ამ დრამატიულ სენაში თავისებურად გამოყენებულია ფრიგიის მეფის მიდასის ძველი ბერძნული მითის სწოებილი მოტივი; ისიც, რომ ბულგარეთის მეფის პირით გვესმის ბერძენთა ეროვნული გოდების ხმა. ამ ალბათ საბერძნეთის მონასტრებში შეთხზული გადმოსემით, თამარ მეფის ისტორიკოსმა კარგათ შეამკო თვისი მოთხრობა მკითხველზე შთაბეჭდილების მოსახდენად.

ზემოთ განხილული ქართული ნაწყვეტი, შინაარსიანი და საინტერესო, ვერ ჩაითვლება კარგ და გარკვეულ წყაროდ: ავტორის სწოებები ბუნდოვანია და მისი მიზნისათვის გადასხვაფერებული. მოთავსებულია „ქართლის საზღვრების“ გავრცელებულ რედაქციაში; ამ კომპილაციის უფრო ძველ გამოქვეყნებულ ხელთნაწერში (ე. წოდ. მარიამ დედოფლის ვარიანტში), მისი კვალი არ სჩანს. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ეს ტრაპიზონის ამბავი გვიან შეთხზული იყოს. პირიქით, სწორეთ შემდეგში ამგვარი ეპიზოდის აღწერა შეუძლებელი შეიქნებოდა. ოქროს მითვისების საქმის გადმოსემაში, ზოგი რამ არაა სწორე, მას ეტყობა ერთგვარი ზნეობრივი-დიდაქტური ტონი და ქების კილო, მაგრამ, მაგალითად მსირე აზიაში დაჭერილ ადგილთა ჩამოთვლა“) ისეთია რომ მოთხრობა ან თანამედროვე უნდა იყოს, ან მერმინდელ ტექსტში გამოყენებულია რომელიმე მოწმობა, იმ ამბავთა თანამედროვე.

მოვისმინოთ ესლა ბერძნული ტრაპიზონის ქრონიკის¹⁰) მოკლედ სწავლა:

„კირ-ალექსი დიდმა კომნენმა, 22 წლისამ, კონსტანტინეპოლიდამ გამოსულმან, თვის მამის მხრივ ძალუას თამარის მეცადინეობით და დახმარებით, ივერიითგან გამოლაშქრებულმან, დაიჭირა ტრაპიზონი თვესა აპრილსა (1204)“.

უმთავრესად ამ ოთხ სტრიქონზე თავისი მსჯელობა ტრაპიზონის სამეფოს დაარსების შესახებ იმ მწერალმა ააშენა, რომელმაც პირველმა მისი ისტორია სამეცნიერო კვლევის საგნად გახადა, და ვისიც დამსახურება ამ დარგში დიდი იყო. ვიგულისხმებ ბავარიელ მეცნიერს ფალმერაიერს და მის, სწორეთ ასი წლის წინად, 1827 წ. დაბეჭდილს — „ტრაპიზონის იმპერიის ისტორიას“.

თვით ამ შრომის თემა მისი გამოგონილი კი არ იყო, არამედ კოპენჰაგენის სამეცნიერო აკადემიის მიერ საპრემიო შეჯიბრებისათვის ამორჩეული. დაპირებული ჯილდო გერმანელ მეცნიერმა მიიღო, და სხვებსაც ბევრ რამეში გზა უჩვენა.

პანარეტის მატეანე¹⁰) ამ მკვლევარმა აღმოაჩინა და კერძოდ ზემო მოყვანილ მის ნაწყვეტს თავისებური განმარტება მისცა: იქ დასახელებული თამარ, ტრაპიზონელი ალექსის „ძალუა“, ჩვენს ისტორიკოსებს და სხვებსაც რომ თამარ მეფე ჰგონიათ (და მართალნიც ბრძანდებიან) გერმანიელ მეცნიერმა სულ სხვა პირად იცნო.

საქმე ისაა, რომ ბერძნულ ქრონიკაში თამარის სამეფო ხარისხი არ არის აღნიშნული; ფალმერაიერის თავის დასკვნას ტრაპიზონელი ბერძნის მიერ აღნუსხულ ორ ფაქტზე ამყარებს, სახელდობრ, ალექსის კონსტანტინეპოლიდან გამოსვლასა და „თამარის“ ალექსის მამიდობაზე.

„მამიდაო“—ასე სთარგმნის ჩვენი ავტორი ბერძნულს ჰეპროს პატროს თეია.

ფალმერაიერის აზრით პანარეტის თამარი ანდრონიკე კეისრის († 1185) ასული იყო და მანუელ კომნენის ღვიძლი და; მაშასადამე ამ მანუელის შვილთა—ალექსის, ტრაპიზონელი პირველი მეფის, და დავითის—მამიდა იქნებოდა.

ფალმერაიერით, შემდგომად 1185 წ. გადატრიალებისა—როსა ანდრონიკე კეისარი მოჰკლეს და კონსტანტინეპოლს ისააკ ანგელოსი გაამეფეს—ამ თამარმა ეს ორი ახალგაზრდა კომნენი, ანდრონიკეს შვილის-შვილები, ალექსი და დავით, კოლხეთში წამოიყვანა და იქ, შორეულ პროვინციაში, ისააკის შურისძიებისაგან უზრუნველ-ყოფილნი დააბინავა. მათ ერთგული ყმები და მომხრენი ახლდნენო, სიმდიდრეც საბერძნეთის დედა-ქალაქიდან თან წამოიღეს, და ნელ-ნელად ძალთა მზადებას შეუდგნენ იმ მიზნით, რომ ანდრონიკეს და სხვა კომნენთა ამ კანონიერ მემკვიდრეთ შესძლებოდათ შემდეგში, მათი ტახტის ხელახლად დასაპყრობად, გამოსვლა.

იმავე დროს ეს ემიგრაცია და ამგვარი ძალთა დარაზმვა იმ კუთხეს ე. ი. ჭანეთს ქართველთა მიერ დარბევისაგანაც უზრუნველჰყოფდა: საქართველოს ძლიერი დედოფალი იქაურ მხარეს მეტად სჩაგრავდაო. ესლა კი უფრო დაიმედებული შეიქმნენ—პატრონი გამოუჩნდათო.

და როსა დასავლეთიდან მოსულ ფრანგებმა ძველი ბიზანტიის შენობა დაანგრიეს—აი მაშინ კომნენები მათი თავშესაფარიდან გამოვიდნენ. ალექსი ხელმწიფედ იქმნა აღიარებული. შეეცადნენ მთელი მსირე აზია ხელში ჩაეგდოთ.... დაარსდა ტრაპიზონის სამეფო: კონსტანტინეპოლში ტახტზე ვერ ასულან, ტრაპიზონში მაინც ბერძენთ მეფობა შეინახეს.

ეს ვერსია ხომ ზემოდ მოყვანილი „ქართული“ სქემისაგან დიდად განირჩევიდა!

შემდეგში (1846 წ.) ბავარიელ მეცნიერმა, როსა ტრაპიზონის ქრონიკა გამოსა განმარტებით, მისი პირველი აზრის კატეგორიული კილო სოტა შეასუსტა. მან კარგათ ისოდა თამარ მეფის დროინდელი საქართველოს მნიშვნელობა და ამისთვისაც გამოსთქვა: პანარეტის მიერ დასახელებული „თამარი“ ტრაპიზონელი ალექსის მამიდა რომ არ ყოფილიყო, რასაკვირველია, ის ჯარი და საშუალებანი, რომლით ალექსიმ 1204 წ. ტრაპიზონი და სხვა ადგილები დაიჭირა, მთლად ივერიის—საქართველოს დახმარებით უნდა აგვეხსნა. და ისიც ისწო, რომ მისი ბიზანტიელ-კოლხელი პრინცესა („მამიდა თამარ“) სხვაგვარად ისტორიულ საბუთებში უსწოობი იყო. *)

*) ib. Anmerkungen zur Chronik des M. Panaretos. S. 70-71.

ფალმერაიერის შემდეგ შოტლანდიელმა ფინლეიმ ტრაპიზონის სამეფოს ისტორია დასწერა 1851 წ. იგი ითვისებს და იმეორებს იმ აზრს, რომ თამარ, ანდრონიკეს ასული, ალბათ რომელიმე კოლხელი მთავრის მეუღლე იყო, გავლენიანი და მდიდარი; და ამ მამიდის დახმარებით, ახალგაზრდა კომნენებმა „ივერთა“ ჯარი შეკრიბეს და ტრაპიზონი დაიჭირეს 1204 წ.

მაგრამ ფინლეი ქვიქრობს, რომ თუ კი ალექსი როგორც საბერძნეთის ტახტის მემკვიდრე-მამიებელი იზრდებოდა, ეს შეიძლებოდა მხოლოდ რომელიმე ძლიერი და დამოუკიდებელი ხელმწიფის მფარველობით—როგორც იყო მაგალ. თამარ მეფე ანუ რუმის სულთანი; და ამის შესახებ გვაკლია ისტორიული მოწმობანი. მას აგრეთვე შესაძლებლად მიაჩნია, რომ ანდრონიკე კეისარს რომელიმე ივერიელი პრინცესა ცოლად კვოლოდა, და ამით ხსნის კომნენთა ამ დარგში მიღებულ „ქართულ“ სახელებს: თამარ დავით. ¹⁹).

ერთის სიტყვით: „ქართლის სხოვრების“ ალექსი ანდრონიკეს ძე არ არის ტრაპიზონის პირველი მეფე; და ბერძნული ქრონიკის თამარი, თუ ფალმერაიერის და ფინლეის დავუჯერეთ, თამარ მეფე კი არ ყოფილა, არამედ ვინმე სხვა თამარი, კომნენის—იქნებ ანდრონიკე კეისარის—ასული და ალექსი ტრაპიზონელის მამიდა.

8

ფალმერაიერის მიერ ასე ცოცხლად დახატულ სურათზე რა ითქმის?

ჯერ ერთი ის რომ მისი „მამიდა“ ბერძნული სიტყვის მაინც და მაინც თარგმანი კი არა, უფრო „თარგმანება“-ა, მერე ის, რომ საქართველს სამეფო სახლის და კომნენთა ნათესაობა, ბიზანტიურ წყაროებიდანაც სწოობილი, მან უყურადღებოდ დასტოვა. თორემ ბუნებრივად იფიქრებდა, რომ პანარეტის თამარი, „მამის ძხრივ ძალუა“ ალექსის, და თამარ მეფე—ერთი პარია. ²⁰).

თუ კი, იმის მიხედვით რომ ბერძნული ქრონიკა მართლაც იქ დასახელებული თამარის გვირგვინზე სდუმს და მხოლოდ ალექ-

სი ტრაპიზონელის და თამარის ნათესავობას ხაზს უსვამს, ამ თამარის კომენდობას მივიღებთ, მაშინ რა? მაშინ ხომ მისაღები იქნებოდა ფალმერაიერის პიპოტეზი (")—ჩივილ კომენთა ჟანურ „კოლხიდაში“ აღზრდა და სხვა (იხ. § 7) და, მასთან ერთად, ამ ყმაწვილთ 1204 წ. ამალღება უფრო მათი პარტიის და ვინმე „კოლხელი“ თამარის, და არა თამარი მეფის საქმედ უნდა ვიცნოთ.

მაშინ „ქართლის სხოვრებას“ რალა ვუყოთ? იქ შენახული ცნობები ამ შემთხვევაში სხვა პოლიტიკური ცდის მოწმობად ჩითვლებოდა; სახელდობრ, ეს იქნებოდა მარტო ქართულ წყაროებში დარჩენილი კვალი თამარის მიერ საბერძნეთის საქმეებში ჩარევისა და ჭრთ-ერთ კომენისა—ალექსი ანდრონიკეს ძისათვის გაწეული დახმარებისა, ალექსი III ანგარის წინააღმდეგ. ხოლო ეს რომ ასე ყოფილიყო, უნდა ვაღიაროთ, რომ ამ ტახტის მაძიებელის ცდამ და დედოფლის ზრუნვამ უნაყოფოდ ჩაიარეს.

ძნელი დასაჯერია, რომ 1201-1202 წლებში ქართველთ ლაშქრობა ფართო პოლიტიკური განზრახვით—ვსთქვათ, კომენთა სახლის საბერძნეთის ტახტზე ა: სადგენად—მომხდარ იყოს, ისა: დიდი საერთაშორისო კრიზისის დროს, და რომ ამ ომის და პოლიტიკის კვალიც ევროპიელთ ანუ ბერძენთ ნაწერებში არ დარჩენილი იყოს.

და განა წარმოსადგენია, რომ ქართველებს მძირე აზიაში ზედი-ზედ ორჯერ მოეხდინათ ინტერვენცია: 1201-2 წლებში რეპრესალიის წესით, ალექსი-ანგარის წინააღმდეგ (ოქრ. ახ ამბავი); მერე-კი 1204 წ. ტრაპიზონის სამეფოს დასაარსებლად; ჯერ ალექსი ანდრონიკეს ძის გასაბედნიერებლად, მერე მისი ძმის-წულის ალექსის ტრაპიზონის ტახტზე აღსაყვანად!

ფალმერაიერის დასკვნა ჩვენთვის მხოლოდ მაშინ გახდებოდა სავალდებულო, თუ კი მის მიერ აღიარებულ „თამარის“ კომენდობას მივიღებდით. ეს კი მისი შეცდომა იყო, რომელიც სამწუხაროდ სხვებმაც განიმეორეს.

გაუგებრობის მიზეზი, სხვათა შორის, ის იყო, რომ „ქართლის სხოვრებაში“ შენახული ცნობები ვერ გამოიყენეს. თორემ იმას მი-აქსევედნენ ყურადღებას, რომ პანარეტის სიტყვებით, ალექსი თა-

მარის დახმარებით ივერიითგან *) გამოილაშქრა—და ფალმერაიერის აზრითაპ ალექსის ივერიითგან გამოსვლა ყოველი ეჭვის გარეშეა; მეორეს მხრივ, თამარის ისტორიითაპ, ეს დედოფალი კომნენტა ამ რტოს პატრონობდა და ტრაპიზონის და სხვა ადგილთა დასაპყრობად, მათ ჯარითაპ უშველა.

მთავარ ხაზებში ერთი მოწმობა მეორეს კარგად უხდება. არს საჭირო იყო რომელიმე „მამიდის გამოგონება.

9

ფალმერაიერის და მის მიმდევართა აზრის ასახსნელად ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ თამარის მეფობის ნამდვილი თარიღები დიდი ხანი გაურკვეველი იყო. ეს დედოფალი უკვე 1201 წ. გარდაცვლილი ეგონათ; (ამ აზრისა პირველად ხომ ბროსეტის ცოფილა), ასე რომ ამ ანგარიშით 1204 წ. სოსხალის არ იქნებოდა.

ქართული მატრიანის ფრანგული თარგმანი მაშინ გამოქვეყნებული ჯერ არ იყო და ევროპაში სოტა რამ იპოვნენ საქართველოს ისტორიისა და კერძოდ ბაგრატიონთა და კომნენტ სახლთა ნათესაობისა, რაიც საჭირო იყო 1204 წ. ამბის გასაგებად.

სწორეთ ამ სახლთა გენეალოგიები საფუძვლად დაუდო რუსეთის აკადემიკოსმა კუნიკმა, ტომით გერმანელმა, იმ გამოკვლევას რომელიც დაიბეჭდა 1854 წ. და საუკეთესო შრომად ტრაპიზონის დაარსების შესახებ უნდა ჩაითვალოს. ¹⁵⁾ ამასთანავე მან ქართული სწოებები, ბროსეტის მიერ ნათარგმნი, პანარეტის გადმოცემას შეადარა და საქართველოს დედოფლის ახალი სამეფოს დაარსებაში გადამწყვეტი მონაწილეობა სხადკყო. მან სცადა ამ საქმისათვის ზოგადი ახსნაპ მიესა საქართველოს იმ დროინდელი პოლიტიკის და ინტერესის გათვალისწინებით.

ამ საგანს კიდევ დავუბრუნდებით; რაპ კი თვით 1204 წლის საქმის მსვლელობას შეეხება, მართლაც, პანარეტს ხ.მ ნათქვამი

*) ივერია აქ საქართველოს ნიშნავს. შეად. მაგ. იქვე § 5-ში დასახელებული (1282 წელს) ივერიის მეფე დავით, კო ბასილევს იბერიას.

აქვს, რომ ალექსი ტრაპიზონის დასაპყრობად ივერიიდან გამოილაშქრა, და თამარის დახმარებით მოქმედებდა, რომელიც მისი ნათესავი იყო. რაკი სწობილია და უეჭველიც არის, რომ თამარის გვარი და კომნენები ნათესავებად^{*)} ითვლებოდნენ, და თაობათა მიხედვით თამარი ტრაპიზონელი ალექსის სწორეთ „ძალუა“ იქნებოდა; აგრეთვე ისიც, რომ, თანახმად ქართული მატჩანისა, საქართველოს დედოფალმა ჯარიც გაგზავნა ზღვის ნაპირის ადგილთა დასაპყრობად—თამარ მეფის დიდი მონაწილეობა ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებაში ბუნებრივ დასკვნად სჩანს. საქირთა მხოლოდ სხვა და სხვა სწობათა კრიტიკული გასწორება და შედარება; ამ საქმეს კი კუნიკმა გზა გაუხსნა.

ამგვარი დასკვნის შესაფერი გაღრმავება და განმეორება მით უფროა საჭირო, რომ ფალმერაიერის შემდარბი აზრი ბევრმა შეითვისა, და ზოგიერთ თითქმის ახალ ნაწერებშიაც—მაგალითად ინგლისელი ლინჩის მიერ სწობილ სომხეთის აღწერაში, ისევე ეს თამარი გვხვდება, კომნენის ასული—ნამდვილად კი ფალმერაიერის ქნმილება—კოლხელი მთავრის მეუღლე და პირველი ტრაპიზონელი მეფის მამიდაა^{*)}

10

ჩვენ დავრწმუნდით, რომ ტრაპიზონის საქმის ორი მთავარი დოკუმენტი სოტათი ბუნდოვანია.

კერძოდ, როგორ უნდა გვესმოდეს ბერძნული მოწმობის დუმილი თამარის დედოფლობის შესახებ? ეს ტრაპიზონელი ბერძენი იქნება განგებ და შეგნებულად სდუმს ამ შემთხვევაში, რათა თამარ მეფის ხსენებით პირველი ტრაპიზონელი მონარქის სახელი არ შეამპიროს? ეს მოსალოდნელი იქნებოდა თავის პატრონთა ერთგულ მოსამსახურისა და კარისკაცისაგან, როგორც იყო მიხაელ პანარეტი.

ამგვარ საკითხზე გარკვეული პასუხი ძნელია.

„ტრაპიზონის ქრონიკა“ შედარებით გვიან არის შედგენილი, სახელდობრ XIV საუკუნის ბოლო ათეულებში. საიდან ამოიღო მიხაელმა მოკლე სწობა ალექსი ტრაპიზონელის 1204 წ. გამეფებაზე? არავინ უწყის.

*) იხ. შენ. 18.

სნობილია სახელოვანი კარდინალ ბესსარიონის^{*)} მიერ თქმული „ტრაპიზონის ქებთგან“. რომ ამ ქალ აქის სასახლის ერთ ერთ დარბაზში, კედელზე, ყველა იქაურ მეფეთა სახეები იყო დახატული და წარწერებში მათი საქმეები იყო აღწერილი. ფალმერაიერი ფიქრად და, რომ პანარეტს შეეძლო ძველ დროისათვის ამ წარწერების მასალა პირდაპირ თავის ქრ. ანტიკაში შეეტანა შესაძლებელია. სამწუხაროთ ეს წარწერები არაა შენახული.

მაგრამ იქნება პირველ ხანებში თავის-თავადაც იგულისხმებოდა, რომ ალექსი ტრაპიზონელის ძალუა თამარ—საქართველოს დედოფალი ბრძანდებოდა? და მოსაზრებას უსაფუძვლოა, ვითომც პანარეტს განგებ არ აღენიშნოს ეს ხარისხი? ყოველ შემთხვევაში, თუკი ეს დუმილი ტენდენციურია, მაშინ მართლაც საფიქრებელია, რომ კარისკაპმა პანარეტმა ალექსი I ტრაპიზონელის ამბავი—თითქმის 180 წლის შემდეგ^{**)}—ისე ჩასწერა. რომ სახელი თამარისა დარჩენილიყო, ამ სამეფოს დაარსებასთან დაკავშირებული, არა როგორც საქართველოს დედოფლის განთქმული სახელი, არამედ როგორც უსნობი ნათესავის ე. ი. კომნენთა ასულის სახელი.

განათლებულ ბერძნებს 1204 წ. საქმე, მაშინდელი საქართველოს ხელმძღვანელობა და იმერ-ქანთა იერიში, ალბათ სხვანაირად ესმოდათ და მათ მიერ მიღებული დახმარება თანდათან დავიწყებულიც ექნებოდათ. ესეც მოსალოდნელია და ამისი კვალი, ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ, ძვილ საქმეთა დაგვიანებული და გადასხვაფერებული გამოძახილი უკვე დასახელებულ „ტრაპიზონის ქებაში“ იხმის; სახელდობრ იქ, სადაც ბესსარიონი ბუნდოვნად და რიტორულად ამტკიცებს, რომ მისი სამშობლო, ტრაპიზონი, ძველადაც კოლხიდასა და ლაზიკაზე ამალლებული ყოფილა და ესლაც მათ

*) ეს საეკლესიო ასპარეზის მოღვაწე და ჰუმანისტი—Graecorum latinissimus et latinorum graecissimus—ჩამომავლობით ტრაპიზონელი იყო. სწორეთ მის წიგნებში ქ. ვენეციას რომ უანდერძა, ფალმერაიერს პანარეტის ხელთნაწერი აღმოუჩენია.

**) 1386 წ. პანარეტის ალბათ სოცხალი არ იყო: ამ წლის ამბავი, საქართველოს მეფის ბაგრატ V და მისი ძოლის, ტრაპიზონელი კირა-ანნას თამერლანის მიერ ტყვედ წაყვანისა (§ 53) ამ ქრონიკაში სხვა ხელითაა ჩაწერილი.

წესიერად განაგებსო. მერე დასძენს: ოდესმე კი—ასე გვაქვსო გავონილი—მათ ემორჩილებოდა და ხარკსაც იძლეოდაო. მათთან ერთად მთელ საბერძნეთის დაპყრობას ლაშობდა. თვითონაც დაირბევოდა, სხვებს რომ მოჰყვებოდა, არც ბიზანტია უკლებლად დარჩებოდა, არამედ დაიპყრებოდა, რადგან წინააღმდეგობა არსით იყოო.. *)

ძალიან საყურადღებოა მე-XV საუკუნის ნასწავლი ტრაპიზონელი ბერძნის ამგვარი მსჯელობა, თუ კი ბესარიონს აქ მართლაც 1203-4 წ. ბრძოლანი და კომნენთა მაშინდელი ცდა აქვს მხედველობაში, და არა რომელიმე სხვა შემთხვევა.

11

ბერძნული მოწმობის „დუმილი“ და სიმოკლე გვაკვირვებს. მეორეს მხრივ, თამარ მეფის „სხოვრების“ სხად ნათქვამშიაც ფაქტიურ შეცდომას მივაქციეთ ყურადღება: ტრაპიზონელი ალექსი კომნენის ნაცვლად იქ იმავე სახლის სხვა წევრია დასახელებული, სხვა ალექსი, პირველის ბიძა, როგორც სჩანს, საქართველოს დიდი ხნის სტუმარი.

ვინ იძის, იქნება მისი სახელის ხსენება აქ არც ისე უმიზეზოა. იქნება სწორეთ ეს ალექსი თამარ მეფის კარზე კომნენთა გვარის მთავარ წარმომადგენლად და პრეტენდენტად ითვლებოდა და საქართველოში კომნენთა საქმისათვის მუშაობდა. 1204 წ. რომ სოცხალი იყო, ესეც საეჭვოა. ადრინდელი მუშაობით კი თავის ნათესავებს საქართველოს დახმარება მოუხერხა და ამით მის ძმისწულებს, ალექსის და დავითს, 1204 წ. ცდა გაუადვილა.

თუ ეს ასეა, მაშინ ქართული მოწმობის შეცდომა და ანაქრონიზმიც იმით აიხსნებოდა, რომ „თამარის სხოვრება“ ერთ სურათში ორ რამეს აერთებს: უფრო ადრინდელ, ალექსი III ანგელოსის წინააღმდეგ სარეპრესალიო მოქმედებას, რომელზედ სხვა სწოლები გვაკლია—და 1204 წ. ოპერაციას. პირველ შემთხვევაში თამარ მეფეს მართლაც შეეძლო „ალექსის ანდრონიკეს შვილის“—თვის მხარი დაეჭირა. წაქეზებას და პატრონობას მას, როგორც ნათესავს და დაახლოვებულ პირს, არ დააკლებდა. **).

*) Βεσσαριῶνος εγκόμιον εις Trapezounta, ed. Lampros, 1916, p.p. 35-36.

რაც ამ ალექსის ძმის-წულებს შეეხება, მისაღებია ვანა, რომ ეს ყმაწვილი კომნენები სადმე ბიზანტიის „კოლხიდაში“ (ჭანეთში) იმალებოდნენ და, რომ მათი მომხრენი იქვე მათ პოლიტიკურ გამოსვლას ამზადებდნენ? უფრო საფიქრებელია, რომ უფროსი ალექსის ძმის-წულებიც საქართველოში იზრდებოდნენ. ნიადაგი-კი მათი ბატონობის „ლაზიაში“ დასამყარებლად, სჩანს, მართლაც დროზე და კარგათ ყოფილა დამუშავებული.

1204 წ. ინტერვენციას ორი გარემოება ხელს უწყობდა. შავი-ზღვის ნაპირზე წინსვლა. სახელდობრ ჭანეთში, საქართველოსთვის ბუნებრივი იყო. თვით ტრაპიზონის მხარეს-კი ძველადვე სხადი სეპარატიზმი ეტყობოდა: მოსახლეობის არა-ბერძნული სისხლი ამ სულის-კვეთებას ალბათ ამაგრებდა.

ტრაპიზონის დანარჩენ საბერძნეთისაგან განსალკვეება უკვე მე-XII საუკუნეში, ისიც ორჯერ მომხდარა—გრიგოლ ტარონიტის და უფრო გვიან თეოდორ გაბრას დროს.) ეს მთავრები ალექსი კომნენის ნამდვილი წინამორბედი ყოფილან. ამგვარად „ტრაპიზონის სამეფოს“ ძველი ადგილობრივი ფესვი კქონდა.

მაგრამ 1204 წ. საქმეს სხვა, ბერძნული მისწრაფება ართულებს, საკეისროს აღდგენის და კომნენთა მთელი საბერძნეთის რანტზე რესტავრაციის სდა.

შავი ზღვის ქალაქები ხომ ბერძნული იყო, და ამ ბერძნულმა დროშამ კომნენები მართლაც საქართველოს საზღვრებიდან ჰერაკლიამდე მიიყვანა.

12

როცა ფრანგებმა კონსტანტინეს ქალაქი დაიპყრეს, ბერძნებმა საკუთარი საკეისროს შენახვა და აღდგენა მოინდომეს. დაარსდა ნიკიის სახელმწიფო თეოდორ ლასკარისა. ტრაპიზონელ კომნენთა სდა, მის შემდეგ რაც ქართველთა დახმარებით ეს ქალაქი აიღეს, პარალელი იყო, და მალე გაჩაღდა კომნენთა და ლასკარის შორის ქიშპობა და ომი.

*) იხ. ამის შესახებ S. Lampros, Historia tēs Hellados... T. VI, Cap. III, p.p. 227-321. Cf. A. A. Vasiliev, Goty v Krymu. Izv. Gos. Akad. Mat. Kult. T. V, p.p. 278-279.

ამ ორ ძმას, ალექსის და დავითს, რომ პირველ ხანებში ზურგი საქართველოდან ჰქონდათ გამაგრებული, ეს უეჭველია. მაგრამ დინასტიური ნათესაობის და ზრუნვის გარდა, რა იყო ამ დახმარების მიზანი?

აკად. კუნიკმა ის აზრი გამოსთქვა, რომ თვით თამარის მთავრობაც ალბათ ძლიერი საბერძნეთის აღდგენის მომხრე იყო, რათა მასთან ერთად, შეერთებული ძალებით, იკონიუმის ანუ რუმის თურქული სულთანატი მსირე აზიში მოესპოთ. ქართველთა ტრაპიზონის პოლიტიკას ამით ხსნის.

მაგრას ამ საქმეში ქართველების და ბერძნების კავშირი გარკვეულ ფარგალს ვერ ასცილდებოდა.

ეს საქართველოში აღზრდილნი კომნენები, პირადად იქნება, არც კი იყვნენ ბერძნული აზრით ისე გატაცებული, მათი მომხრენი კი, მათი პარტია ზღვის ნაპირის ბერძნულ ქალაქებში და ბერძენ აზნაურთა შორის ხომ ბერძნულად ჰგერძობდნენ და ბიზანტიის დიდი სახელმწიფოს აღდგენაზედ ოცნებობდნენ: ტრაპიზონის იქით განწყობილება სწორეთ ისეთი უნდა ყოფილიყო.

ხოლო იმ დროის საქართველო ძლიერი საბერძნეთის აღდგენას არ მოისურვებდა: დიდი საბერძნეთის მეზობლობა რას უპირებდა, მე-XI საუკუნიდან კარგად ახსოვდათ. საბუთის არ არსებობს, რომ ვიფიქროთ, ამგვარი პოლიტიკა აზრად ჰქონდათ. დავით კომნენის 1204 წ. ისეთი სწრაფი იერიში და ბოსფორისკენ გაქანება— ბერძნული მოძრაობით ასახსნელია და არა ქართული განზრახვით ანუ კარნახით.

მერე ამ დიდ-კომნენტა ბერძნული მიზნის მისაღწევად საჭირო ძალები საქართველოდან გამოსაყვანი იქნებოდა: ეს კი უეჭველად მის მოქმედებას მისთვის მთავარ ასპარეზზე—სომხეთში—შეასუსტებდა.

მონათესავე სამეფო სახლის კი უფრო ზომიერ და სწობილ საზღვრებში, ჰანეთსა და ტრაპიზონში, დამყარება და გამაგრება, და ამით საქართველოს ერზრუმისკენ წინსვლის მარჯვენა მხარიდან უზრუნველყოფა—ეს ხომ მის მოთხოვნილებას, მის პოლიტიკურ აზროვნებასაც სავსებით შეეფერებოდა.

გარდა ამისა, ტრაპიზონის მეფეებს, თეორიულად და ნაწილობრივ მაინც, ბერძენთ კეისართა ადგილი უნდა დაეჭირათ. და ეს იქნებოდა საბერძნეთი: ანუ უკეთ რომ ესთქვათ, ბერძნეთი შემსი-რებული და საქართველოვასათვის თითქმის შინაური, საკუთარი ბერძნეთი. ამასთანავე საქართველო მართლ-მადიდებელ ბერძენთ ერთგვარ დამსველადამ გამოდიოდა ამ ლათინთა თავდასხმის დროს.

ამისათვის „ბუნებრივი“ იყო 1204 წ. ისტორიაში ქართველების მონაწილეობა დამხმარე ჯარით და სხვა გვარ შემწეობით.

თვით ტრაპიზონის დაპყრობა რთულ ოპერაციას იქნებ არს კი მოითხოვდა. ქართველი ისტორიკოსის სიტყვებიდანამ გვესმის, რომ საქართველოდან „მსირედნი ლიხთ-იქითნი“ გაგზავნეს. და ის „ივერთა“ ჯარი, ვისი საშუალებითამ კომნენებმა ტრაპიზონი უა მერე სხვა ადგილებიც დაიჭირეს, ზრ ნიშნავს მართლ ხსენებულ, თამარის მიერ გამოგზავნილ სამარ ძალას. ამ „ივერთა“ სახელწოდებით იგულისხმებიან აგრეთვე საბერძნეთის და შემდეგ ტრაპიზონის ხელმწიფეთა ქვეშევრდომნი, ჟორახის მახლობლად, საქართველოს საზღვართან, ზოგიერთ ადგილთა მსხოვრებნი (ტრაპიზონის მეფენი სხვათა შორის ივერთა ხელმწიფობითამ თავს ადიდებდნენ).

თვით ტრაპიზონის დამოუკიდებლობის ასეთი ადვილი აღიარება და დამტკიცება, 1204 წ. განსაკუთრებულ ზოგად და ადგილობრივ პირობებში, საქართველოს დახმარებითამ აიხსნება. კომნენთა მიერ „ყოველთა ადგილთა დებლალონისა და პონტოსათა“ *) ე. ი. ანატოლიის ჩრდილო ნაპირის დაპყრობის მთავარი მიზეზი კი უფრო პოლიტიკური და არა სამხედრო იქნებოდა: ამ შავი ზღვის ბერძენს ეგონათ რომ კომნენთა ხელში საბერძნეთის დიდი იმპერია მალე ისევ აღსდგებოდა.

ეს იმედი არ გაუმართლდათ, იხეირა მხოლოდ ტრაპიზონის პატარა სამეფომ, საქართველოს გავლენით და მის მეზობლობაში აშენებულმა.

*) ეს ადგილები თამარის ისტორიკოსის მიერ საუცხოვოდ ჩამოთვლილია; მაგრამ მთელი ლაშქრობა იქ ახირებულად სხვა ალექსის სახელთან და ოქროს მითვისების ამბავთან დაკავშირებულია.

მაგრამ რა იცოდა ან მებაღემ, ან თვით ნორჩმა, „შინაურობა-ში“ ჩანერგილმა ხემ, თუ რა სასტიკი ქარიშხალები ახლო მომავალ-ში ერთსაპ და მეორესაპ მოელოდნენ.

13

საქართველოს ალბათ ტრაპიზონის საქმის ადგილოზრივი, თითქმის „კანური“ სახე იზიდავდა. ვინც კი შიგნით ბერძნეთში ბიზანტიის აღსადგენად იბრძოდა, მათთვის ახალი სამეფო მარტო იმდენად იყო საყურადღებო, რამდენადაც მისი გავლენა 1204 წ. ატეხილ ლათინთ-ბერძენთა ბრძოლაში იქნებოდა საგრძნობი. ამისათვისაპ არაჲს რომ ამ საქმის კვალი ამ ბრძოლის საბუთებში ნაკლებად სჩანს.

კომნენთა პარტიის დიდმა ბერძნულმა პროგრამამ მალე მსირე ტრაპიზონის გეგმას დაუთმო ადგილი. და იმ ეპოქის მთავარი ბერძენი ისტორიკოსი ნიკიტა აკომინატი ახუ ხონიატი ბევრს არას გვეუბნება ტრაპიზონის საქმის შესახებ. მან იცის, რომ 1204 წლის შემდეგ ამ ორ ძმათა, დავითს და ალექსისს, მანუელ კომნენის შვილებს და ანდრონიკე კეისრის შვილის-შვილებს, ეჭირათ: პირველს—პონტის ჰერაკლია და პაფლაგონია; მეორეს-კი—უნიეპ, სინოპი და თვით ტრაპიზონი.) იგივე მწერალი მოწმობს, რომ ამ ორ ძმათა ამალგება და თევდორე ლასკარის მსირე აზიაში ხელმწიფედ აღიარება ერთად მოხდა, სახელდობრ, როცა ბერძენთ კეისრობა კონსტანტინეპოლს დაინგრა. მაშინ დავით კომნენმა ქალაქები და სოფლები დაიმორჩილაო. პაფლაგონიით და ჰერაკლიიდან შეკრებილი ჯარი ჰყავდა, და ივერთა, ფაზისთან რომ სხოვრობენ, რაზმის წამოიყვანაო. ეს დავითი თავისი ძმის ალექსის განსადიდებლად, ვით მისი წინამორბედი, მოქმედობდაო. მაგრამ ალექსის არ ეჩქარებოდა და უფრო ტრაპიზონის გარშემო მოძრაობდაო. ლასკარის მიზნით, ასე დასძენს ნიკიტა ხონიატი, დავითი იძულებული გახდა პონტის ჰერაკლიაში გაჩერებულიყო.“)

ლასკარის მომხრე და თანამშრომელი, ეს მემატიანე, დიდი

*) ამით ისიც მტკიცდება, რომ თამარის ისტორიაში ჩამოთვლილი ადგილები დაპყრობილი იყო 1204 წ.—უნიეპ, ძველად Oenée.

კარის კასი და მოხელე, ამ ორ ძმათა პოლიტიკურ ცდას სოციალისტურიდან და მალლიდან უსჯერის, და მათში დავითს თითქმის მეტს ანგარიშს უწევს, ვიდრე მეფედ აღიარებულ ალექსისს, ვინაიდან ეს უკანასკნელი შორს იმყოფებოდა; დავითი-კი ლასკარისთან პირდაპირი ბრძოლით ყურადღებას იპყრობდა.

ნიკ. აკომინატის მოწმობას დიდი მნიშვნელობა აქვს: მოხსენებულ ამბავთა თანამედროვე იყო და კარგი მემატიალის სახელიც აქვს. მის მოთხრობაში თამარ მეფის ხსენებაც არ არის, და „ივერთა რაზმი“ არ იგულისხმებს უთუოდ დედოფლის ქართველ მოყმეებს.

14

ქართველ ისტორიკოსს რა ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა „ვენეტიკთა“ გამოსვლაზედ, ზემოთ ვნახეთ.

არც დასავლეთის მეომრებს სძალოდათ, რომ საქართველოსათვის თვალ-ყური ედევნებინათ: ვილჰარდუენის განთქმულ ქრონიკაში, რომელიც კონსტანტინეპოლის 1204 წ. აღებისათვის ერთი უმთავრესი საისტორიო წყაროთაგანია, ტრაპიზონის საქმე არაა კერძოდ აღნიშნული

დავით კომნენი-კ I, ალექსი ტრაპიზონელის ძმა და მისი საქმისათვის წინამებრძოლი, ჰერაკლიის მკირავი და თევდორე ლასკარის მოწინააღმდეგე, როგორც ბერძენთა, ისე ფრანგთა გავლენის და სქერის სფეროში იყო. და არც გასაკვირალია, რომ ანრი ვალანსიენელის ნაწერში, რომელიც შეადგენს ვილჰარდუენის მიერ აღწერილ „კონსტანტინეპოლის დაპყრობის“ გაგრძელებას, დავითიც იხსენიება. აქ მოყვანილია ამბავი ლასკარის დავითზე ერთის თავდასხმის და ჰერაკლიის გარსშემორტყმისა. გაიგო თუ არა ეს ამბავი კონსტანტინეპოლის მეორე ფრანგ იმპერატორმა ანრი ანუ ჰენრიკმა, ბოდუენის შემგვიდრემ, თრაკიაში მყოფმა, მაშინვე, ასე მოგვითხრობს ვალანსიენელი—თვითონ წამოვიდა მაშველი ჯარით და სრუტეს გაღმა, მსირე აზიაში გადავიდა. ეშინოდა: დავითი მის მამულიდან არ გამორეკონ. მისი ერთგული დავითი.

ლათინთ მეფის ჩამოსვლამ ლასკარისი ფრიად შეაშინა. ჰერაკლიას თავი დაანება და ნიკტაში გაიქცა აჩქარებული. იმპერატორს

კი ეწყინა, რომ წყალდიდობის და წვიმების გამო ხელიდან წაუვიდა. 90).

მალე უღალატა ამ ერთგულ დავითს მისმა პატრონმა, ფრანგ კეისარმა — ლასკარისთან ზავის დადებით.

საქართველო ბიზანტიის ამ ბრძოლათა მონაწილე არ იყო, და შესუსტებულ ი, შემსირებული, მაშინ ფრანგთა მიერაც დაჩაგრული ბიზანტია კარვა ხანია კავკასიის იმ ასპარეზს მოშორებული იყო, სადაც ოდესმე ბერძენთ ძალა ხალხთა თავისუფლებას ანგრევდა, აწ კი საქართველოს მოქმედება ნაყოფიერად იშლებოდა.

ესაა მიზეზი ბერძნულ სნობების სიღარიბისა, რაც ტრაპიზონის ამბავს შეეხება. არამც თუ საქართველო და სომხეთი, თვით ტრაპიზონი და ჯანეთი, იმ დროის ბერძენთა პოლიტიკური ჰერეტიკის გარეშე რჩებოდა. მით უმეტეს იგივეს¹ საბერძნეთში გაბატონებულ ფრანგებზედაც ითქმის.

15

შენახულ სნობათა განხილვამ, ვგონებ, დაგვარწმუნა, რომ ტრაპიზონის სამეფოს დაარსების პირველი მიზეზი ის ღრმა კრიზისი ყოფილა, რომელიც ბერძენთ კეისართა სისუსტესა და კონსტანტინეპოლის სადინასტიო ბრძოლებში გამოიხატებოდა. მის ნიადაგზე, დასავლეთ ევროპიელთა მძლავრ ინტერვენციას ჰქონდა ადგილი, და მათ მიერ საბერძნეთის დედა-ქალაქის დაპყრობა და იქ საკუთარი იმპერიის აღიარება, ამ კრიზისის უმაღლესი წერტილია.

ამ ზოგად პირობებმა ტრაპიზონის და ჯანეთის ძველი ავტონომიისკენ მიდრეკილება ძალიან წააქეზეს, და ამ ადგილობრივ მოძრაობამ, საქართველოს ჩარევით, მის მიერ კომენნთა პატრონობით და ახალი სამეფოს შექმნით, დროის და გარემოების შესაფერი სახე მიიღო. 91)

საქართველოს მფარველობა და დახმარება აქ ადვილად ასახსნელია, ჯერ ამ კომენნთა თითქმის სამი თაობის საქართველოში სწავრებით, იქაურ სამეფო სახლთან მათი ნათესავობით, მერე განსაკუთრებული სახელმწიფო ანგარიშით, ჯანეთის მჭიდრო მეზობლობით და იქნება მისი ხალხის ეთნიური „ძმობით“—აც.

შავი-ზღვის ბერძენთა ერთი ნაწილი ტრაპიზონელ კომნენებს, მათი დიდი სახელის გამო, იმედით უყურებდა და მათგან მამაპაპეული ტახტის აღდგენას მოელოდა. და გამოიყვანა თუ არა საქართველომ მოქმედების ასპარეზზე ეს ახალგაზდები, ისინი თავიდანვე იძულებული გახდნენ, მძირე აზიაში ბრძოლის ველზე გამოესულიყვნენ.

ამ მხრივ უფრო დავით კომნენის ღვაწლია შესანიშნავი. ალექსი ტრაპიზონელი კი წარმოადგენს საქმის უფრო შეზღუდულ, ადგილობრივ, ჯანურ ბერძნულ-ქართულ ბუნებას. ”).

ის პატრონ ყმური კავშირი, რომელიც თამარის ისტორიკოსის სიტყვით, ტრაპიზონის პირველ მეფეს და საქართველოს დედოფალს აერთებდა, იმ დროის სახელმწიფო აზროვნებისათვის ჩვეულებრივია, და მას იმეორებს, რაც საქართველოსთან ზოგიერთ სხვა დაკავშირებულ ქვეყანაზე ვიცი.

ხოლო ტრაპიზონის და საქართველოს კავშირი, თუნდაც რომ საღად განზრახული და ყოველმხრივ საფუძვლიანი, ხანგრძლივი არ იყო. ახლო მომავალში თვით საქართველოსათვის დაიწყო დასემის ხანა; დაიწყო „წუკუ ქსევა... სვიანისა ბრძოლათა შინა დროშისა დავითიანისა და გორგასლიანისა“.

მაგრამ თავიდანვე ეს პატრონ-ყმური ურთიერთობა და მფარველობა, არც ისე ფორმალურად, არც ისე სრულად უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც ამას თამარის ბიოგრაფი და მისი მიმდევარნი იგულისხმებენ.

მკითხველმა იცის, რომ კომნენთა მძირე აზიაში გამოსვლის შედეგი, მათი მეტოქე ბერძენთა ბატონთან თევდორე ლასკარისთან შეტაკება იყო. ისიც ვნახეთ თუ როგორ დავითი ამ ლასკარისთან ომში ფრანგის მოკავშირე გახდა.

ლასკარის კომბინაცია უფრო ძლიერი აღმოჩნდა. კომნენები დამარცხდნენ და, მეტი გზა არ ჰქონდათ, მძირე, დაშორებულ, პროვინციულ სამფლობელოთი დასჯერდნენ.

რომ ამ კომნენთა ბედ-იღბალი საქართველოს გავლენის წრეს პირველ ხანებშიაც გადასცილდა, იქიდანაც სხადია, რომ დავითმა, ამ ორ ძმათა წინამებრძოლმა და უფრო გამბედავმა, საჭიროდ სცნო

თავი კონსტანტინეპოლის ფრანგ კეისრის ვასსალად ანუ ყმად აღიარებინა. ეს მოხდა 1206 წ. ე. ი. თამარ მეფის დროს; სხანს, კომნენები მარტო საქართველოს მფარველ ობით კმაყოფილი არ იყვნენ.

ვსთქვათ, ეს დავითი უფრო დიდი ბერძნული პოლიტიკის, და არა ადგილობრივი, ტრაპიზონის გეგმის კაცია, მაგრამ არც მის ძმას ალექსის ერგო ბედნიერება წილად.

როსა „ქართლის სხოვრება“ ასხადებს, რომ ტრაპიზონელთ სახლი „თავისუფლებითსა სხოვრებასა (თამარის) მიერ იყუნეს და მტერთა-გან უზრუნველობასა“, ეს მეტად გაზვიადებულია და არ ეთანხმება ტრაპიზონელ კომენტო ნამდვილ თავ-გადასავალს. მათი დიდი იმედი—საბერძნეთის ტახტის დაჭერისა, არ გაუმართლდათ. დამარსხდნენ მეტოქე თევდორე ლასკარისთან ბრძოლაში; არც გაემარჯვათ იკონიუმის სულთანის წინააღმდეგ. და მათი ბედის ვარსკვლავი, ბრწყინვალედ ამოსული—და სწორეთ ეს დასაწყისი, წარმავალი, არ სანდო, აღნიშნულია თამარის ისტორიკოსის სიტყვებში—სწრაფად ძირს ჩამოსულა. მეტად გაბერილი ბუშტი გასკდა. ივერიელთ ჯარიც დაუხოსეს, და თვით გულადი, მომკმედი დავით კომნენი დაიღუპა სულთან აზედდინთან ომში, მის შემდეგ როსა ლათინთ კეისარმა ჰენრიკმა და ნიკიის ბატონმა თევდორე ლასკარიმ ერთმანეთში ზავი ჩამოაგდეს (დაახლ. 1214 წ.) და დავითი ბერძნეთ და სელჩუკთ წინაშე მარტო დარჩა. ლასკარის ბერძნებმა ისევე ჰერაკლას, ამასტრია და „ფებლალონის“ სხვა ადგილებიც დაიპყრეს. სულთანმა კი დავითის უმნიშვნელოვანესი ზღვის ქალაქი სინოპი და ნაპირი სამისონამდე დაიჭირა.

ამნაირად, ალექსი ტრაპიზონელი მისმა მტრებმა სასოწარკვეთილებამდე მიიყვანეს, და ბოლოს იძულებული გახდა, რუმის სულთანის ყმად აღიარებინა თავი, ხარკის და მაშველ ჯარის მიცემით. აი როგორ „უზრუნველობასა შინა“ იმყოფებოდა ტრაპიზონის სამეფო თავიდგანვე.

რომ ტრაპიზონის პირველი მეფე იძულებული იქმნა თავი აზედდინ სულთანის ყმად აღიარებინა, ეს ევროპიელთა მწერლობაში

დიდი ხანია სწობილი იყო. როგორ მოხდა კი, გარკვეულად არ სჩანდა.

ხოლო სელჩუკთა მატრიანეში დაწვრილებით აღწერილია ამ საქმის გარემოებანი. 1214 წელს სულთან აზედდინ-კეიკავუს და კირალექსის შორის ბრძოლა ასტყდა, ქ. სინოპის გამო. ერთხელ როსა, ამ განხეთქილების დროს, ალექსი ტრაპიზონელი, ნადირობის შემდეგ, მწვანეზე შექსევაში ბრძანდებოდა, თურქებმა უსბად და მოულოდნელად, 500 კაცით შეიპყრეს და ტყვედ წაიყვანეს. მერე ძალის დატანებით, სინოპზე უარი ათქმევიანეს და ყმობის პირობაზე ხელი მოაწერინეს. ²²)

რასაკვირველია, რუმის სელჩუკი სულთანი ტრაპიზონის სამეფოსათვის სასიამოვნო მეზობელი არ იქნებოდა. სწორეთ იმ დროს შესამჩნევად გაძლიერებული, მისი სახელმწიფო, მის შემდეგ რაც სინოპი, შავი ზღვის ნაპირზე, სულთანს ასე ადრე ხელში ჩაუვარდა, ალექსის სამეფოს მტკიცე ზღუდით დანარჩენ საბერძნეთისაგან ჰყოფდა.

ამგვარი მეზობლობა პატარა სამეფოს ხომ აშკარად ავიწროებდა. თურქთა კედელს ძალით ვერ დაანგრევდა. საქართველოდანაც ალბათ შველას უკვე არ მოელოდა.

ამ პირობებში, საფიქრებელია, რომ სულთანთან პატრონ-ყმური კავშირის დაქერა მისაღებად იცნეს, იქნება ტრაპიზონის სავაჭრო ინტერესის დასაძაგად: ეს იყო ამ სამეფოს სასიცოცხლო ძარღვი.

ასეთია ამ, საქართველოსა და თურქთა სამფლობელოს შუა, ვიწრო ზღვის ნაპირზე მოთავსებული, სამხრეთიდან მთებით შეზღუდული ტრაპიზონია სამეფოს არსებობის პირველი ხანა.

მისი სხოვრება შემდეგში, ზოგჯერ აყვავებითაც არის აღნიშნული; მას ასაზრდოებდა საერთაშორისო აღებ-მიცემობა და მიწის სიმდიდრე. ბიზანტიის ზოგიერთი ახალშენებიც, შავი-ზღვის გაღმა, აწინდელი ყირიმში, ტრაპიზონს ერგო.

ვენეცია და გენუასთან სავაჭრო დამოკიდებულება—ეს ორი რესპუბლიკა ტრაპიზონში მაგრად იყო დაბინავებული, ხანდისხან

მას თითქმის სხაგრაუდნენ კიდესა, - სამეფო სახლი ნახევრად ბერძნული და ნახევრად ქართული, ბერძნული ანუ გაბერძნებული მოქალაქეობა, ნახევრად ჭანური აზნაურობა და მთებში წმინდა ჭანები, სივილიზაციაში არც ისე დაწინაურებულნი, ასეთი იყო ამ რთული სახის მთავარი ხაზები.

ტრაპიზონის მეორე მეფემ, ანდრონიკე გიდონმა, სელჩუკები დაამარსხა; ამის შედეგად დამოუკიდებლობაც ისევ აღდგენილი იქმნა, მაგრამ ვერ შეინარჩუნეს დიდხანს. ორ ბუმბერაზთა, ალლაედდინ სულთხის და ხვარაზმელ ჯელალედდინის შორის წარმოებულ ბრძოლაში, ტრაპიზონის სამეფო უკანასკნელს მიემხრო, მისი პატრონობაც იცნო. სამწუხაროდ, ახლათის ომში 1230 წ. სრულიად დამარსხდა ჯელალედდინი. ტრაპიზონელი ანდრონიკე იძულებული გახდა ამის შემდეგ, ისევ სელჩუკთა სულთნისათვის ეყმობა.

ამგვარად საქართველო, სპარსეთი და რუმის სულთანი, მათ შორის ატეხილ ბრძოლით და ურთიერთის შესუსტებით, მონგოლთა მომავალ ბატონობას გზას უშზადებდნენ.

მაგრამ კომენტო სამეფოს ისტორია აქ ხომ მოსაყვანი არ არის. ის აღწერილია საფუძვლიანად ფალმერაიერის, ფინლეის და სხვათა მიერ.²⁴⁾

ხოლო რაპა ვსთქვით, საშუალებას გვაძლევს დავახვეწათ, რომ თუმცა საქართველომ მართლაც ტრაპიზონის ახალ სამეფოს მისი არსებობის პირველი დღეები გაუადვილა, მათი პატრონ-ყმური კავშირი უკვე თამარის და ლაშა გიორგის დროს უნაყოფო აღმოჩნდა და საეჭვოც არის.

მეზობლობა, სარწმუნოებრივი კავშირი, ნათესაობა ტომობრივი ჭანურ-მეგრული და სხვა, მასთან ერთად სამეფო კარის და აზნაურთა წრეებში მსგავსი რაინდული სივილიზაცია, უეჭველია. საქართველოს და ტრაპიზონის ურთი-ერთობას თავისებურ ელფერს

აძლევდა. მაგრამ შემდგომი იქნებოდა, თუ კი ვიფიქრებდით, რომ მათ შორის განუწყვეტელი მეგობრობა სუფევდა.

ტრაპიზონის სამეფოს, ძველი ბერძნული სამხედრო ოლქის — „თემა“ — ქალდიის მემკვიდრეობით, და საქართველოს საზღვრები ბუნებრივად ანუ ეთნიურად გარკვეული არასოდეს არ ყოფილა, და მაშინაც (ისე როგორც მე-XI და მე-XX საუკუნეში ოსმალეთის საზღვარი იქვე) სვალეზადი იქნებოდა. ამ საკითხის განხილვას აქ ვერ შევუდგებით. ზღვას რომ დაეშორდებოდით, ეს საზღვარი, ნაწილობრივ მაინც ის იქნებოდა, რომლის გარშემო, ორასი წლის წინად, საქართველოს სახელმწიფოებრივი გაერთიანების პირველ ხანებში, დავით კუროპალატის (+ 1001) სწოებილი ანდერძის გამო დიდი ბრძოლები იყო.

ამის შემდეგ ჯორჯიის ხეობასა და სომხეთში ბევრი რამ და არა ერთხელ გამოიშვა. ხალხთა და დინასტიათა სატერიტორიო მდგომარეობა, რომელიმე გარკვეული ხანა რომ ავიღოთ, იქ ისეთი რთულია, რომ მისი ზოგადი განხილვაც აქ შეუძლებელია. ეს კერძოდ მე-XXIII საუკუნის პირველ წლებზედაც ითქმის.

მაგრამ იმ ადგილებს რომ თავი დავანებოთ, სადაც ამ დროს საქართველოს და მუსლიმანთა მეფენი სომხეთის მაზრებისათვის იბრძოდნენ, თვით შავი ზღვის ნაპირზე ე. ი. ტრაპიზონის მიმართულებით. ამ საზღვარს სიმტკიცე აკლდა.

იმ დროს სახელმწიფო რეჟიმი საერთოდ სუსტი იყო, და საზღვრებს ის მნიშვნელობა, ეხლა რომ აქვს, არ ჰქონდათ. თვით პატრონ-ყმური კავშირი, განსაკუთრებით სანაპირო ქვეყნებში ხშირად სიმტკიცეს მოკლებული, საზღვართა სვალეზადობას ხელს უწყობდა: არეულობის დროს ვასსალი ადვილად ერთ ბანაკიდან მეორეში გადადიოდა.*) ადგილობრივ დინასტიათა პოლიტიკა, თავის მხრივ, საქმეს ართულებდა.

ამის მაგალითად კერძოდ ჯანეთის ბედიც მოსაყვანია.

როსა ტფილისი და საქართველოს აღმოსავლეთი უკვე მონ-

*) ნიშნუები თვით ტრაპიზონის სამეფოს ისტორიიდან უკვე ვნახეთ.

გაღთა პოლიტიკურ სისტემაში შედიოდნენ, დასავლეთ საქართველოში კი დავით-ნარინი შედარებით დამოუკიდებლად მეფობდა (ვახუშტი: 1259-1293), მის სამეფოს ჭანეთი შეუერთდა; ე. ი. იქაურებმა დავითი, სარწმუნოებით და ტომით მონათესავე მეფე, პატრონად აღიარეს. ამას ტრაპიზონის ისტორიკოსები ამტკიცებენ.

პანარეტის ქრონიკიდან ისიც სჩანს, რომ დავით-ნარინი თვით ქალაქ ტრაპიზონზე იერიშით მივიდა, მაგრამ ვერ აილა, 1282 წ.

ამ მოქმედების შთაბეჭდილებას ხომ არ უნდა მივაწეროთ ტრაპიზონელ სამეფო სახლის სამცხის ათაბეგ ბექა I-თან დაახლოვება?

ბექა ათაბეგის „განდიდების“ და გაძლიერების შესახებ აიჩრას ამბობს ქართული ქრონიკა:

„ჭანეთი სულიად მოსა ბერძენ-მან მეფენან კომნიანოსმან კირ-მიხაილ, და ასული ბექასი სოლად მიიყუნა“...

ვახუშტი ადასტურებს: „...განდიუნა ფრიად რამეთუ შეირთო ასული ამისი ბერძენთა მეფე-მან და მან მოსა ბექას ტრაპიზონის აქათი ჭანეთითურთ“. დიპლომატიურად არ ამბობს თუ ვინ იყო ეს „ბერძენთა მეფე“. მართლაც, „ქართლის სხოვრება“ შემტადარია.

ტრაპიზონელი მეფე, რომელმაც ბექას ასული შეირთო უნდა იყოს ალექსი II, ზემო დასახელებული კირ-მიხაელის ღვიძლი ძმა და ასულის შვილი ბერძენთ მეფის მიხაელ VIII პალეოლოგისა. 1283 წ. დაბადებული, 1297-1330 წ. მეფობდა, რაც ბექა ათაბეგის მთავრობის წლებს—1285-1306 წ. კარგათ უხდება.“)

*) თამარ მეფის დროს, 1204 წ. ქართველებმა, სხვათა შორის, „ლაზია“ დაიპყრეს: სხადია რომ წინად საბერძენთის სამფლობელო ყოფილა. 1204 წ. შემდეგ ტრაპიზონის მეფისა იყო. ამისათვის ტრაპიზონელს ალექსი II, ჭანეთის მჰირავს. მართლაც შეეძლო ჭანეთი ბექასთვის გადაეცა.

ვახუშტის „ტრაპიზონის აქათი“ უნდა გვესმოდეს თანახმად მისივე განმარტებისა, რომ რიზას დასავლით „ჩამოვარდების მტირე მთა, კნინლა ზღვამდე, ჭანეთის მთიდან, და ესე არს საზღვარი საქართველოსი და საბერძენთისა“.

ამ ამბავიდან ისიც ირკვევა, რომ სამცხის ათაბაგთა სახლი უკვე მტკიპედ საერთაშორისო პოზიციას იპყრობდა, და საათაბაგოს განსალკევება, საქართველოს ძალის დამრღვეველი—მონგოლებთან ხომ პირ-და-პირ, უშუალო პატრონ-ყმური კავშირი დაიჭირეს და ეხლა კომენებთან დაახლოვებითაც საკუთარ სადინასტიკო და სატერიტორიო პოლიტიკას აწარმოებენ—უკვე ისტორიული მიღწევაა. ნათლად სჩანს გზა საქართველოს დაშლისა, გზა აუცილებელი და ისტორიულად ადვილად ასახსნელი.

როგორც ტრაპიზონის მეფე, ისე თვით ბექაც ყაზან-ყაენის ყმად ითვლებოდა, ასე რომ ეს მათი დაახლოვება, ზოგად საერთაშორისო მდგომარეობას შეეფერებოდა.*)

თუ კი მართალია, რომ დავით ნარინსაც მე-XIII საუკუნის ბოლო ხანებში ჭანეთი ეყირა, მაშინ მკითხველი უფრო ადვილად მიხვდება, თუ როგორ ათული იქნებოდა ეს საზღვრების საკითხი.**)

მისი გამოკვლევა ისე, გაკვრით, არ შეიძლება. მაგრამ რაკი აღწინაშეთ საათაბაგოს მიერ, მონგოლთა ეპოქაში, ჭანეთის შექმნა, ისიც უნდა ვიპოვოთ, შეინახეს თუ არა ქართველებმა ზღვის ნაპირის ეს ნაწილი—ესთქვათ, გონიიდან რიზამდე—მე-XIV საუკუნეში და შემდეგ, ოსმალთა მიერ დაპყრობამდე?

მდგომარეობა სვალეზადი იქნებოდა, და იმაზე დამოკიდებული თუ რას წარმოადგენდნენ განსაზღვრულ პერიოდში საქართველოს (ანუ იმერთა) მეფე, ათაბაგი, გურიელი, ტრაპიზონელი (ჯერ მეფე, 1461-ის შემდეგ კი—ფაშა) ძალის და შედარებითი გავლენის მხრივ, და როგორი იყო მათი ურთიერთობა და გარკვეული პასუხი, განსაკუთრებით უფრო ძველ დროისთვის, ხშირად მაშინაც ძნელია, როცა რაიმე სწოებებიც მოიპოვება.**).

*) ბექას პოლიტიკის ამგვარი წაქეზება გაერთიანებული საქართველოს ძალას აშკარად ასუსტებდა. 1204 წ. ქართველები ტრაპიზონს ეხმარებოდნენ, რათა მეზობლობაში „საკუთარი“, პატარა საბერძნეთი აშენებული იყო. ეხლა ეს ტრაპიზონელი ბერძნები ათაბაგს ხელს უწყობდნენ ტრაპიზონის საზღვარზე, საათაბაგოს სახით, ასე ესთქვათ, შემძირებული საქართველოს შესაქმნელად ტრაპიზონის მეზობლობას სამცხის საეკლესიო და ხელოვნების ისტორიისათვისაც მნიშვნელობა ჰქონდა.

ოსმალებმა რომ ტრაპიზონის სამეფო დაიპყრეს, საქართველოს სანაპირო მიწათა მდგომარეობა ამითი ხც მ ერთბაშად არ გამოიძვალა. თანდათან კი მტკიცდება მათი გავლენა და ბატონობა; დაიწყო ქვეყნის გაათავება და საზღვრის, ჯორჯიის ყურესკენ, გავრცელება. მაგრამ ეს უკვე ტრაპიზონის ფაშალიკის ხანაა, ჩვენ კი სამეფოზე უკანასნელი ვსტყვათ.

18

ტრაპიზონის სამეფომ თავიდანვე, მისი პირველი, ასე ვსტყვათ, უდიდ ბერძნული დანიშნულება—ბიზანტიის აღდგენისა—ვერ შეასრულა. და მალე ვიწრო ფარგლებში ჩამოყალიბდა, ბერძნულ-ქანურ ნიადაგზე აშენებული. ბერძენთ კეისრობა-კი შემდეგ, როცა ბალკანეთში დაინგრა ლათინ ფრანგთა სახელმწიფო, პალეოლოგებმა ისევ კონსტანტინეპოლს 1261 წ. აღადგინეს.

პალეოლოგთა კეისრობა ტრაპიზონელ კომნენებმა ბოლოს ფორმალურად ისნეს 1282 წ. და ამის შემდეგ „სრულიად აღმოსავლეთის და ივერიის“ მეფეთა სახელით სჯერდებოდნენ.

აღმოსავლეთი რომის იმპერიის უკიდურეს აღმოსავლეთმა ნაწყვეტმა, ამ სამეფომ სრული ორი და ნახევარი საუკუნე იპოტებლა (1204-1461) და სწორეთ იმ დროს დაიღუპა, როცა საბოლოოდ მოისპო საქართველოს პოლიტიკური ერთობა და მთლიანობა.

შინაგანი სიმტკიცეს მოკლებული, მუდამ გარეშე ძალისაგან დამოკიდებული, ტრაპიზონის სამეფო უკანასკნელ ხანებში უფრო ხერხით და ტრადიციით არსებობდა. საერთაშორისო აღებ-მიძემობა, წინანდებურად სიმდიდრის წყარო, ისევე უსახელთა ხელში დარჩა.

როცა მშვიდობიანობა სუფევდა, ეს კუთხე სასიამოვნო, საკმაოდ ზარმაც სხოვრებას ატარებდა, როგორც შეეფერებოდა ბუნებითი დალოცვილი ქვეყნის შვილებს. თვით ვაჭრობაშიც იქაურებმა ვერ გამოიჩინეს ნამდვილი უნარი.

მაგრამ რის უნარი, როცა ეს სამეფო თითქმის მუდმივ განსაძდელში იმყოფებოდა. შიგნითაპ ანარქია და ხშირი არეულობანი პატრონ-ყმური წესწყობილების ჩვეულებრივი შედეგი იყო.”)

თამერლანის ომებისაგან ტრაპიზონმა ისე არ იზარალა, როგორც საქართველომ. ხოლო აღმოსავლეთის დიქტატორის უზუნაესობა კომენტს სამეფომატ იძლეო. ამ ხანას ეკუთვნის ტრაპიზონის აღწერა, ცნობილი მოგზაურის, ესპანელი ელჩის კლავიხოს მიერ (XV საუკუნის პირველ წლებში).

საქართველოს დახმარებით ოდესმე აგებული, ეს პატარა, ხელოვნური საბერძნეთი, ნამდვილ საბერძნეთ-ბიზანტიასთან ერთად იქმნა განადგურებული.

სელჩუკთა სახელმწიფოს ნანგრევებზე აშენებული და მერე ბალკანეთში გადასული ოსმანთ ძალა ამასობაში დიდ იმპერიად იქცა, და, კონსტანტინეპოლის აღებით, ბერძნეთ კეისრე ბა 1453 წ. საბოლოოდ მოისპო. ეს იყო ჯვაროსან ლაშქრობათა დაგვიანებული და მოულოდნელი ეპილოგი—მაშინვე შესრულდა ტრაპიზონის ბედის-წერა: სამეფო რა ქალაქი 1461 წ. დაიპყრეს ოსმალებმა, და დატყვევებულ ქვეყანაში მრისხანედ მოიქცნენ.

როგორც ტრაპიზონელ კომენტთა პირველი, აგრეთვე მათი უკანასკნელი თათბა ქართველ ბაგრატიონებთან მჭიდროდ იყენენ დაკავშირებულნი. იოანე II-ემ, კალოიოანედ წოდებულმა, ცნობილი ალექსანდრე მეფის, მსხეთის ტაძრის განმარტებელის ასული შეირთო. მისი ძმა და მემკვიდრე კი ტრადიციით დავითის სახელს ატარებდა.

დახმარების გაწევა არც საქართველოს, არც სხვა ვისმეს შეეძლო. ფეხ-ქვეშ გათელილი სამეფოს, თითქმის სახელიც ადამიანთა ხსოვნიდან შემდეგ საუკუნოებში წაიშალა.

ტრაპიზონისა და მერე ზღვის გაღმა, ყირიმის ნაპირზე, კაფაში*) გამაგრებულმა ოსმალებმა-კი საფუძველი ჩაუყარა, მისი გავლენის კავკასიის ქვეყნებში გასავრცელებლად.

*) თეოდოსია.

შ ე ნ ი შ გ ნ ე ბ ი .

1) ძლევა-მოსილი ომების შემოსავლიანობა და სამხედრო ნა-
დავლის ეკონომიური მნიშვნელობა დიდი იქნებოდა. იხ. ივ. ჯა-
ვახიშვილის მოსაზრებანი, „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“ 1907, გვ. 70-73, 81. ავტორი ფიქრობს, რომ იმ დროის „საქა-
რთველოს გარეშე პოლიტიკა სამხედრო დასის, ჯარის ხელში იყო
ჩავარდნილი“ (72) და „საქართველოს სამხედრო დასის მოუფიქრე-
ბელ და მრუდე პოლიტიკას, მეტის მეტს მოლაშქრებას“ იხსენი-
ებს (2). ამგვარი ზოგადი დასკვნა იმავე მეცნიერის მიერ თამარის
დროინდელ ომების მიმოხილვას სავსებით არ ეთანხმება. იხ. „ქარ-
თველი ერის ისტორია“, წ. II, 1913.

იმ დროის პირობებში, ქართველებისათვის თავ დასხმა ზოგ-
ჯერ იქნება საუკეთესო თავ-დაცვას შეადგენდა. მაგრამ ეს სულ სხვა
საკითხია. რაც შეეხება ამ ომებში ნაშოვნ სიმდიდრის არა-საფუძ-
ვლიანობას, მას პროფ. ჯავახიშვილი სამართლიანად ხაზი გაუსვა.

უადგილო არ იქნება იბნ-ალათირის შემდეგი მოწმობა
აქ მოვიყვანო. მისი სიტყვებით, კავკასიის მუსლიმანები ქართვე-
ლებს საუკეთესო მტრებად სთვლიდნენ, იმ მხრივ რომ, როცა ვა-
ემარჯვებოდათ და რომელიმე ქალაქს აიღებდნენ, ხარკს ახდევ-
ებდნენ ხოლმე და მერჯ ისევ უკან თავიანთ სამშობლოში ბრუნდ-
ებოდნენ. ეს ნათქვამია ლაშა გიორგის მიერ ქ. ბეილაკანის 1222 წ.
მოხარების გამო.

2) რომ ცხადი იყოს მათი საბერძნეთის კომენიანთ ხელმწი-
ფეთაგან პირდაპირი ჩამომავლობა, ტრაპიზონის მეფეები თავიდანვე
დიდ-კომნენებად იწოდებოდნენ. თორემ ზოგიერთები ბიზანტია-
ში საეკვეო კომნენობით ამაყოფდნენ. იხ. სპირიდონ ლამპროსის
საბერძნეთის ისტორია. S. Lampros. Historia tēs Hellados. T. VI,
cap. III, § th.

3) ამ აზრის კვალი ქართულ ნაწერებში, ზოგიერთ საბუთებში, ახალ პოეზიაშიც მოიპოვება. დავასახელებ აქ მხოლოდ გ. ვეჟა-პელის რუსულ წიგნაკს 1916 წ., რომლის ფრანგული თარგმანიც, რუქითა და სურათებით, 1919 წ. ენევეაში დაიბეჭდა, სათაურით: „ოსმალური საქართველო“. ავტორის აზრით ტრაპიზონი ქართული ქალაქი ყოფილა ოდესმე და მთელი მისი ვილაიეტი—ოსმალური საქართველო არისო. ეს უკიდურესი გაზვიადებაა, საერთოდ კი ისტორიის, ეთნოლოგიის და პოლიტიკური შეგნების ნიადაგზე წარმოშობილი, „სამუსლიმანო საქართველოს“ საკითხი ყოველგვარი ყურადღების ღირსია და, სათანადო განმარტებით და განსაზღვრულ ფარგლებში, ეროვნული აზროვნების გამომხატველიც არის. ხოლო მას აქ სრულებით არ ეეხები; არც კერძო ტრაპიზონის და ლაზისტანის ბედს ახალი დროის პოლიტიკაში. გაკერით აღსანიშნავია აქ მხოლოდ ის, რომ 1919 წ. ბერძნებმა „ტრაპიზონის სახელმწიფოს“ აზრის თავისებური განახლება „კონტის რესპუბლიკის“ სახით, და სომხებთან ამხე შეთანხმებას მოინდომეს.—თორემ ამ ქალაქის და პროვინციის სომხეთთან შეერთება განზრახული იყო. „კონტის რესპუბლიკის“ გეგმა თავიდანვე უსიპოსლო აღმოჩნდა, როგორც მალე თვით 1920 წ. სევრის ტრაქტატის, რომლის ძალით ანუ, უკეთ, სიტყვებით საქართველოს და სომხეთს ევალებოდათ, მათ საზღვრებზე შეთანხმებულ იყვნენ, რაიც იგულისხმებდა, სხვათა შორის, აგრეთვე „სამუსლიმანო საქართველოს“ და კერძოდ ლაზისტანის საკითხის გარდაწყვეტას.

4) მოწმობათა რიცხვში პირველი ადგილი ეკუთვნის ძველ ფრანგულ ქრონიკას *Conquete de Constantinople*, რომლის დამწერი *Geoffroy de Ville-Hardouin* ლაშქრის ერთი მეთაურთაგანი იყო. მეწინიერულად გამოცემულია ჯერ *Paulin Paris*-ის მიერ 1838 წ. და შემდეგ მდიდრულად, სურათებით და შენიშვნებით, *N. de Waillys* მიერ 1874 წ.

ამ ქრონიკაზე სალიტერატურო მსჯელობა იხ. *Sainte-Beuve. G. de Villehardouin. (Causeries du Lundi, t. IX).*

ვილარდუენი, ეს, ასე ვსთქვათ, დიდებულთა ხმაა. უბრალო, ღარიბ რაინდთა გრძნობის გამომხატველი არის *Robert de Clary*.

V. Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues publiées...
par Charles Hopf. B. 1873.

ბერძნული ისტორიკოსი არის ნიკიტა ხონიატი. იხ. შე-
ნიშვნა 19.

5) 8 ენკენისთვის 1202 წ. ჯვაროსანთა ფლოტი მართლაც ვე-
ნეციიდან აღრიის ზღვაში გავიდა. აღფრთოვანება იყო დიდი, გა-
ლობა ისმოდა დაუსრულებელი. მეთაურობდა დოჯი (დუჯა) ენრი-
კო დანდოლო, ძალზე მოხუცებული, მაგრამ მხნე და შესანიშნავი
კაცი. ბევრმა არც კი იცოდა, რომ ლაშქრობის მიზანი პალესტინა
კი არა, მეზობელი დაღმასია ყოფილა, სადაც ისინი წაიყვანეს, ვე-
ნეციისათვის ადგილთა დასაპყრობად—და ამ საშუალებით რესპუ-
ბლიკის ვალის გადასახდელად.

წმიდა ადგილთა მაგიერ—დაღმასიისკენ: ასე დაადგინეს უფ-
როსებმა საიდუმლო თათბირზე და ეს იყო ლაშქრობის მიზნის ანუ
მიმართულების პირველი შეკვლა.

თუ როგორ მოხდა ეს მიზნის შეცვლა, ამის შესახებ ბე-
რი რამ დაიწერა. ზოგი ვენეციე ჯებს აბრალებდა: ეგვიპტეს სულ-
თანთან საიდუმლო პირობა შეკერესო, ვაჭრობის დიდი შეღავათე-
ბი მიიღეს და ლაშქარს განგებ სხვა მიმართულება მისცესო. ზოგს
ეგონა, რომ უმეტესად გერმანულ-ბერძნულ ინტრიგამ იმოქმედაო:
ფილიპე შვაბელი, გერმანიის იმპერატორი 1198-1208 წ. მისი
ძოლის ძმას, ახალგაზდა ალექსის ეხმარებოდა, საბერძნეთის ტა-
ხტის დასაპყრად, წინააღმდეგ ამ უკანასკნელის ბიძის, ძალით გამე-
ფებული ალექსი ანგელოსისა... ზოგი კი იმ აზრს (სავს, რომ შემ-
თხვევით მოხდაო და რომელიმე ერთი მიზეზით ვერ აიხსნებოა.

ასე თუ ისე, ამ მოულოდნელმა მიზნის შეცვლამ, „დევიასი-
ამ“ ისეთი გადატრიალება გამოიწვია აღმოსავლეთში, როგორც
იყო კონსტანტინეპოლის დაპყრობა 1204 წ. ლათინთ ფეოდალურმა
სამეფომაც (1204-1261) იქ ვერ იხეირა, ბიზანტიას სასიკვდილოდ
დაიპყრა.

იხ. ზოგადი მიმოხილვა, რომის პაპის პოლიტიკის განსაკუთ-
რებული გამორკვევით: Achille Luchaire, Innocent III. La Que-

stion d'Orient. P. 1907. კერძოდ მიზნის შეცვლის შესახებ: P. Mitrofanov. *Izmenenie v napravlenii tchetvertago krestovago pokhoda. Vizant. Vremennik, t. IV, 1897. Gaston Paris et A. Jeanroy. Extraits des chroniqueurs français.*

მერე Walter Norden. *Der Vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen des Abendlandes zu Byzanz. B. 1898,* და განსაკუთრებით მისივე დიდი გამოკვლევა: *Das Papstum und Byzanz. B. 1903.*

6) სარის აღების შემდეგ (1202 წ. ნოემბერში) ჯვაროსნებმა იქვე დალმაციაში ზამთარი გაატარეს. პაპი ინოკენტი III-ის რისხვა (ეს რა ჩაგიდენიათ იერუსალიმის მაგიერ სარა დაიპირეთ, ისიც ჯვაროსან მოლაშქრის, ჰუნგრეთის მეფის სამფლობელო) ძლივს დაამშვიდეს. უკვე მწიფდებოდა მათი ნებისყოფა „მიზნის“ საბოლოო შეცვლისა, და წმიდა ადგილთა ნაცვლად კონსტანტინეპოლის დაპყრობისა.

ჯერ კორფუს კუნძულზე გაჩერდნენ, სადაც ენრიკო დანდოლოს და ლომბარდიელ თავადს ბონიფას-დე-მონფერატს, ჯვაროსანთა მეთაურს, ალექსისთან და სხვა ბერძნებთან გარდამწყვეტი თათბირი ჰქონდათ. მაისში ისევ ზღვაში გავიდნენ და 24 ივნისს 1203 წ. იხილეს კონსტანტინეპოლი.

7) ალექსის (აწ ალექსი IV) და მამა მისს ისააკ ანგელოსს I აგვისტოს 1203 წ. წმ. სოფიაში მეფობის გვირგვინი დაედგათ. ხალხის თვალში კი უცხოელთა, ფრანგთა მიერ, დაყენებული მეფეები იყვნენ, და მალე მომხდარ სხვა გადატრიალებებში ალექსი V დუკამ მურხუფლად წოდებულმა—„სხვილ-წარბამ“—მამა და შვილი ტახტიდან გადმოაგდო და ალექსი IV მოაკვლევინა კიდევ I თებერვალს 1204 წ.; ზოგიერთების თქმით, საკუთარი ხელით დაახრჩო.

დიდი ხანი არც ამ ალექსი V-ს უმეფნია. ჯვაროსნებმა მაშინვე, 1204 წ. თებერვალში დაამარსხეს. მარტში ფრანგ-ვენეციელნი იმაზე შეთანხმდნენ, თუ ვის რა უნდა რგებოდა, როცა ქალაქს და სამეფოს ხელში ჩაიგდებდნენ. პირველი იერიშით, 9 აპრილს ვერ ააღეს; 12 აპრილს კი 1204 წ. დაიპყრეს კონსტანტინეს ქალაქი „პირითა მახვილითა“.

ბოდუენ ფლანდრიელი, ლათინთა პირველი მეფე ანუ კეისრად აღიარებული, სოფიის ტაძარში 23 მაისს 1204 წ. იქმნა სხებუ-ლი. მან ტყვედ დეჟერილი მურზუფლი მალალი სვეტიდან გადმოა-გდებინა; თითონ კი ბულგართ მოეკლათ 1205 წ.

8) J. Bartholomaei. *Lettres numismatiques et archéologiques relatives à l. Transcaucasie, St Pétersbourg, 1859, p. 57.* მისი აზრით, თამარ მეფის მიერ შავი ზღვის ნაპირზე ახალი საქრისტიანო სახელმწიფოს დაარსება იმ დროს, როცა ფრანგებმა კონსტანტინეპოლი დაიპყრეს, ამ დედოფლის პოლიტიკურ სიბრძნეს მოწმობს. ტრაპიზონის სამეფომ 250 წელიწადზე მეტი იმოსხლა. და უამისოდ საქართველო იმ განუწყვეტელი უბედურობით აღნიშნულ ხანებში უეჭველად დაიღუპებოდაო. რაც შეეხება ტრაპიზონის 1204 წ. ეკსპედიციის მიზეზს, „ქართლის სხოვრება“ რომ იხსენიებს, მხოლოდ ქართველი ბერის ვიწრო ტენი ამისთანა რამეს თუ გამოი-გონებდაო!

ალექსი III მიერ თამარის ნაჩუქარი ოქროს კონფისკაციას ერთი სხვა წყაროც იგულისხმებს, სახელდობრ ათონის აღაპები. იხ. მ. ჯანაშვილი „ქართლის სხოვრება“, კავკასიის. ყ. ოლქის კრებული N 35, 1906, გვ. 155. ხოლო ქართულ ქრონიკაში ეს ოქროს ამბავი ხელოვნურად ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებას დაუკავშირეს.

9) ქ. სხოვრ. 325.და წარუღეს ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი, კერსუნდი, კიტორა, ამასტია, არაკლია და ყოველნი ადგილნი ფებლალონისა და პონტონისანი“.

სამისონი არის ძველი Amisus; კერსუნდი ანუ კერასუნტი—ძველი Cerasus; ლუკულუსმა იქიდან გადმოსემით ევროპაში პირველად ბალის ხე მოიტანა. კიტორა შესაძლებელია, რომ პონტის კოტიორა იყოს, სადაც კსენოფონტეს 10.000 ხომალდებს უსდიდნენ პერაკლიაში წასასვლელად; აწინდელი ორდუ-ს ადგილზე, კერასუნდის დასავლით. იხ. W. J. Hamilton *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia. Vol. I, 267-268. 1842*, მაგრამ იქნება ჩვენ აქ უფრო პათლაგონიის Cythora გვაქვს.

ამასტია—ძველი ამასტრიონ.

სად იყო ლიმიანი? თვით სიტყვა ბერძნულს *leimon* უდრის, რომლის მნიშვნელობა ზოგჯერ იგივეა რა *limen* ე. ი. ნავთ-სადგური. თურქებშიც ლიმიან-ს უწოდებენ; შავი ზღვის ნაპირებზე ხშირად გვხვდება და რუსულშიაც შეთვისებული. „ლიმიანი“ სწობილია სწორეთ „ლაზიის“ ნაპირზედაც, მაკრიალის და ოსმალეთის ძველი (1878-1921) საზღვრის შორის. ტრაპიზონის იქითაც არის. მაგრამ იქნება აქ ლიმიანია უნდა ვიგულისხმოთ, ტრაპიზონის მატრიანეში უფრო თვალსაჩინო, სადაც სიხეც ყოფილა. კლავიხოს მოგზაურობის დროს იქ მაკმადიანი ამირა იჯდა (1403).

10) ამ ქრონიკის ხელთნაწერი ინახება ვენეციის წმ. მარკოზის ბიბლიოთეკაში, იმ წიგნთა რიგებში, კარდინალ ბესარიონმა (იხ. შენ. 17) მე-*XV* საუკუნეში ვენეციის რესპუბლიკას რომ უანდერძა.

ფალმერაიერის მიერ აღმოჩენილი ეს ქრონიკა პირველად ტაფელმა გამოაქვეყნა 1832 წ. მისი ფრანგული თარგმანი ბროსსეტმა 1834 წ. *Lebeau. Histoire du Bas-Empire. T. XX-*ში მოათავსა. თვით ფალმერაიერმა კი გამოსცა მნიშვნელოვანი განმარტებით და გერმანული თარგმანით თავის შრომაში; *Original-Fragmente etc.* იხ. აქვე შენიშვნა II. ფ.-ის ტექსტი გადაბეჭდილია ა. ხახანაშვილის მიერ, შესავალით და შენიშვნებით. ყ. ლაზარევის ინსტიტუტის გამოცემაში: *Trapezundskaia khronika etc. izd. A. Khakhanov. Moskva. 1905.*

ამ ქრონიკის ახალი კრიტიკული გამოცემა ვკუთვნის სწობილ ბერძენ მეცნიერს სპირ. ლამპროსს, *Trapezountiakon khronikon tou... Mikhaël Panaretou. Ed. S. Lampros. V, Neos Hellénomnôn. T. IV, Ath. 1907.*

11) *Fallmerayer. Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt. München, 1827.* იხ. განსაკუთრებით მისივე *Original-Fragmente, Chroniken, Inschriften und andere Materiale zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt von Dr. J. Ph. Fallmerayer. Abh. d. histor. Classe der kgl. Bayerischen Akademie d. Wissensch. München, 1843-6.*

ფ.-ის სამეცნიერო მოღვაწეობაზე იხ. პროფ. ა. ვასილევის

წერილი: A. Vasiliev, Slaviane v Gretzii. Vizant. Vremennik. T. V, 1898. ისეთს დროს როცა საბერძნეთის ოსმალთაგან განთავისუფლება და თვით ბერძნები ევროპაში აღტაცებას იპყრობდნენ, ფ-მა გამოსთქვა, რომ ეს ახალი ბერძნები სისლთით ბერძნები კი არა, უფრო სლავიან-ალბანელები არიანო. ამ თეორიით გამოწვეული სამეცნიერო აზრის მოძრაობა ბალკანეთის საისტორიო ეთნოლოგიისთვის ნაყოფიერი იყო.

12) George Finlay. A History of Greece etc. Vol. IV: Mediaeval Greece and the Empire of Trebizond. A. D. 1204-1461. Oxford. 1877 (მეორედ გამოცემული) იხ. გვ. 318.

13) ბერძენი მემატიანე იხსენიებს შეწვენას და დახმარებას—*tês pros patros theias autou Thamar. Original-Fragmente...* 2-te Abth., S. 11. München 1846.

14) რომ მთელი ეს ისტორია კიპოტეტური იყო და წყაროებს არ ემყარება, ამის შესახებ იხ. ფი ნ ლ ე ი, იქვე, შენიშვნაში.

15) A. A. Kunik. Osnovanie trapezundskoi imperii v 1204 g. Utchen. Zap. Akad. Nauk po I i III otd. T. II, 1854. იქვე მისივე *Dopolnenia etc.* აკადემიკოსმა კუნიკმა († 1899) ტომით გერმანელმა, პეტერბურგის აკადემიაში იპოვა თავისი მოღვაწეობისათვის შესაფერი ასპარეზი - ისე როგორც ფრანგმა ბრასეტმაც.

16) იხ: H. F. B. Lynch. Armenia. Travels and studies. L. 1901. Vol. I. p. 33-36. აქ სახელდობრ ნათქვამია: „1204 წ. ორი ჭაბუკი, კომნენთა სახელოვანი სახლის რტონი, ტრაპიზონის კარის წინაშე აღმოჩნდნენ ქართველთა ნაქირავეები უარის სათავეში.... მათი სახელები იყო ალექსი და დავით. და მათ უწევდა შემწეობას მათი მამიდა თამარ, მათი პაპის ჩამომავალი და ქართველი ქალბატონი“... ამგვარი შეხედულება უფრო გამონაკლისად ჩაითვლება ეხლა. რომ ალექსი ტრაპიზონელის დამხმარე საქართველოს დედოფალი იყო, საკმაოდ მტკიცედ მიღებულია. იხ. William Fischer, Trapezunt und seine Bedeutung in der Geschichte. Z. für allge-

meine Geschichte etc. Stuttgart. 1886. S. 23. H. Gelzer. Abriss der byzant. Kaisergeschichte (K. Krumbacher. Gesch. d. Byz. Lit. 1897. Anhang). S. 1049. S. Lampros. Historia etc. T. VI, p.p. 227-231.

17) ეს ბესარიონის თხუზულება, რომლის ხელნაწერი ვენეციაში შენახულია, პირველად გამოსა უკვე დასახელებულმა სპირ. ლამპროსმა, ათინაში 1916 წ.: Βεσσαριωνος εγκομιον εις Trapezounta etc. იხ. ნაგულისხმევი ადგილი მე 47 გვ.

ბესარიონი დაიბადა ტრაპიზონს 1403 წ. ბერძენი იყო ტომით, თუ სხვა მოდგმისა, ეს დიდი საბერძნეთის პატრიოტი— არაა სწორი. მან უკვე 1439 წ. მიიღო კარდინალობა. ეს იყო მთავარი თანამშრომელი პაპი პიო II-ს პოლიტიკისა აღმოსავლეთის საკითხში და დიდი წინამებრძოლი იმ მოძრაობისა, ოსმალთ კონსტანტინეპოლიდან განსაღებნად, რომელს რომის ტახტი მეთაურობდა და რომელმა საქართველოდანაც ევროპაში ელჩები მოიყვანა 1460-იან წლებში. იხ. ბესარიონის შესახებ ვრცელი მონოგრაფია Ludwig Mohler. Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann, Paderborn, 1923 და უფრო ძველი: Henri Vast. Le cardinal Bessarion (1403-1472). Etude sur la chrétienté et la renaissance vers le milieu du XVe siècle. P. 1878. ოსმალეთის წინააღმდეგ ხსენებული კოალიციის შესახებ იხ. ჩემი რუსული წერილი: „დავიწყებული ვარიანტია სწორი თემაზე“. 1925 წ. პრაგაში დაბეჭდილი სტრუქტურის კრებულში.

18) თამარ მეფის და კომნენთა ნათესაობის შესახებ იხ. Brosset. Hist. de la Géorgie. I, p. 413, n. 1—თ. ეორდანი. ქრონიკები, I. 275. „თამარი თვის-ტომი და ნათესავი იყო ალექსის ანდრონიკეს შვილისა, რადგან დავით აღმაშენებლის ქალი კატა, თამარის პაპის დაი, ცოლად ჰყვანდა ალექსის, უთროსსა შვილს ნიკიფორე IV ბრიენისას და მისის ცოლის ანნა კომნენისას“.

კომნენთა გვარის სამ თაობათა წევრები საქართველოს მეფეთა წყალობით სარგებლობდნენ.

თამარის მამის, გიორგი III მეფობის დროს, დაახლოებით 1167 წ. შემოვიდა საქართველოში ანდრონიკე კომნიანოსი სოლზელით, და გიორგი მეფემ „მისცა ქალაქი და სიხენი კმასა-ყოფელნი მისნი“. ეს ანდრონიკე კომნენი, გამოჩენილი პიროვნება, ბიზანტიის ისტორიაში ძალიან ცნობილი, შემდეგში, 1183-1185 წლებში საბერძნეთში ხელმწიფობდა. ერთი მისი შვილი სახელად ალექსი იყო ის „ალექსი კომნიანოსი, ანდრონიკეს შვილი“ რომელსაც თანახმად „ქართლის სხოვრებისა“ თამარმა „მისცა“ ლაზია და სხვა, ქართველთა მიერ დაპყრობილი, ადგილები (იხ. აქვე გვ. 83). ეს იგივე ალექსი უნდა იყოს, რომლის ქმრად მოყვანას ზოგიერთები თამარს ურჩევდნენ. ამოდ—რადგან საქმრო „ახლოს თვისობდაო“—ნათესავად ითვლებოდა. ეს კომნენი საქართველოში სხოვრობდა.

დასახელებულმა ანდრონიკე კომნენმა საქართველოში სოლიპ ჩამოიყვანა, ქართული ქრონიკით: „სახითა მშვენიერიითა და ბრწყინვალითა“. ეს არ იყო მისი კანონიერი მეუღლე, არამედ უკიდლი ძმის, ისააკ კომნენის, ასული თეოდორა, იერუსალიმელი ფრანგი მეფის ბოდუენ ანუ ბალდუინის ნაპოლარი-ცნობილია ამ ქალის რომანტიული თავ-გადასავალი. თეოდორას და ანდრონიკეს თავისუფალი კავშირი ორთოდოქს წრეებში, რა თქმა უნდა, სკანდალად და უწესობად ითვლებოდა. სწორეთ ამ სიყვარულის ნაყოფი, ზემოდ დასახელებული ალექსი ანდრონიკეს ძე, ამისათვის დიდი ბიზანტინისტის Ducange-ის კატალოგში გულ-ახდალად შეტანილია როგორც Alexius Comnenus, ex incestu Andronici cum Theodora Comnena concubitu natus. (Fam. august. byzant. p. 191).

ამგვარად ეს ალექსი თუმცა დედაც, მამაც კომნენები ჰყავდა უკანონო შვილი იყო. მისმა უწესო დაბადებამ მისი საქმე, როგორც თამარის საქმროსი, ხომ არ გააფუჭა? მართლაც, ეკლესიის და კანონთა დამსვევლების თვალში ეს ალბათ დიდი დაბრკოლება იყო. უარის ფორმალური მიზეზი-კი სხვა გამოიგონეს: ახლო ნათესავია და არ შეიძლებაო. „მიჯნურთა“ და რაინდთა „პარტიაში“ ანუ ჯგუფებში პირიქით, ამ ანდრონიკე და თეოდორაზე „სახითა ბრწყინვა-

ლითა და მშენიერიითა“ სხვა აზრისა იქნებოდნენ. მეფემაც ძალიან კარგად მიიღო.

საქართველოში შემოხვეწილ ანდრონიკეს, მერმინდელ კეისარს ანდრონიკე კომნენს, 1185 წ. რომ დაიღუპა, ერთი სხვა შვილის ძეა, პირველ სოლთან, სახელად მანუელ, და სწორეთ მისი შვილი ალექსი ტრაპიზონს 1204 წ. გაამეფეს..

უნდა ითქვას, რომ ეს დინასტიათა ნათესაობის საკითხი, 1204 წ. ამბავის გასაგებად მნიშვნელოვანი, ვერ არის საბოლოოდ გამოკვეული. თ. უარდანია (იხ. ზემოდ) მხოლოდ იმეორებს—1893 წ.—ბროსეტის ძველ განმარტებას; მან იქნება არსკი იპოდა კუნის 1854 წ. დაბეჭდილი გამოკვლევა, რომელშიაც გენეალოგიათა შედარებას დიდი ადგილი ეჭირა. კუნის აზრით კი, დავით II-ის ქალის 1118 წ. კომნენთა სახლის რომელიმე წევრთან შეუღლება არაა საკმარისი იმის გასაგებად, თუ რა მიზეზით ალექსი ანდრონიკეს ძე 1187 წ., თანახმად „ქართლის სხოვრებისა“ გამარის ახლო ნათესავად ითვლებოდა; ანუ რისთვის იგივე თამარი 1204 წ., თანახმად პანარეტის ქრანიკისა, ალექსი მანუელის ძის ტრაპიზონელის მამის მხრივ ძალუად გამოდის. კუნისმა ის აზრი გამოსთქვა, რომ ამ ორ სამეფო სახლთა ნათესაობას ალბათ კიდევ სხვა რაიმე საფუძველი უნდა ჰქონოდა, გარდა კატაის და ალექსი ბრიენის შეუღლებობისა; იქნება ანდრონიკე კეისრის პირველი სოლი, მანუელის დედა, თამარის ნათესავი, მამით ანუ დედით, ყოფილიყო და სხ.

კუნის მოსაზრებანი (გვ. 719, 720, 788) საყურადღებოა და შესაძლებელია, რომ მათი დასამტკიცებელი საბუთები შემდეგში აღმოჩნდეს^{*)}. ჩვენ მიზნისთვის ამგვარი ძიება საჭირო არ იყო. თვით ორ დინასტიათა ნათესაობა ხომ უეჭველია და სწორეთ ესაა მნიშვნელოვანი. მერე ნათესაობის საზომის ცვლებადია ეპოქათა და წრეთა მიხედვით. და შეიძლება რომ თამარის დროს მის. პაპის დის დაქორწინებით დამკვიდრებული ნათესაობა, აკადემ. კუნის თვალში არაა საკმარისი, ახლო ნათესაობად მიაჩნდათ, თუნდაც რომ ეს ალექსი და მანუელ კომნენები დავით II-ის ასულის ჩამომავლობა არ იყო.

*) ან და უკვე დაბეჭდილ, ჩემთვის ხელ-მიუწოდებელ, ქართულ საისტორიო მასალებში ანუ რომელიმე გამოკვლევაში მოიპოვება.

მართლაც, ამ მეფის ასულის და მისი ქმრის ალექსის ჩამოშვება არ არის სწორი, თუმცა თვით ეს ალექსი ბრიენი (ბრიენისი, კომნენად წადებული (ვიზიანდგან დედა მისი ანა კომნენისა ასული იყო ალექსი I კეისრისა), ბიზანტიის ისტორიაში არ არის უსწორი.

საკვირველია ისიც, რომ თვით ამ დავით აღმაშენებლის ქალის და ალექსი ბრიენის სოლ-ქმრობის ამბავი სოტა ბუნდოვანია. კატაის კონსტანტინეპოლს ჩამოსვლა და მისი საქმროს ვინაობა ეკვივის გარეშეა. კქონდა კი ადგილი მათს ჯვარის წერას? ამის შესახებ უტყუარი სწორებები, ვგონებ, არ მოიპოვება. და კუნძუკმა ის აზრი გამოსთქვა, რომ იქნება მას სხვა რომელიმე კომნენი შეერთოს. ხოლო შემდეგში ყურადღება მიაქციეს ბიზანტიელი მწერალი თეოდ. პროდრომოსის ერთს საქორწილო ხოტბას (ეპითალამოს), სწორეთ ნიკ. ბრიენის და ანა კომნენის ორ ძეთა ჯვარის-წერის გამო წარმოთქმულს. სამწუხაროდ ამგვარ ნაწარმოებში გარკვეული სწორებები იშვიათია. არს ნათქვამია აქ ვინ არიან ის სახელოვან მთავართა ასულნი, ვისაც ეს ორი მეფეთა ძეხი სოლებდ ირთავენ.

საფიქრებელია კი რომ ალექსი ბრიენმა მაშინ სწორეთ დავით II-ის ქალი შეირთო, რომელიც საგანგებო ელჩებმა საბერძნეთში საქართველოდან 1118 წ. წაიყვანეს.)

მიუხედავად ამ დასკვნისა, ეს დასკვნა და არა პირდაპირი სწობა. საკითხს კი შემდეგი საყურადღებო გარემოება ართულებს.

*) შემოხსენებული ხოტბა დაბეჭდილია Migne. P. G. t. 133. 1864 წ. სვეტი 1397-1407. იხ. 1404 § 9. აფხაზთა მეფის ასულის შესახებ, კომენტატორის ერთი შენიშვნა იქვე 1060-1.

როდის დაიწერა ეს ხოტბა? ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, როდის დაქორწილდნენ ეს ძენი და ასულნი? ედ. კურტი, შინაარსის მიხედვით, ფიქრობს რომ ეს 1122 წ. უნდა მომხდარიყო; მისი აზრით, 1118 წ. მოყვანილი დავით II ს ასული ამ ოთხი წლის განმავლობაში ალბათ დედამთილის ე. ი. ანა კომნენისას სახლში იზრდებოდა ჩვეულებისამებრ. Ed. Kurtz. Unedicte Texte aus der Zeit des Kaisers Iohannes Komnenos. Byzant. Zeitschrift. B. XVI. 1907. S. 86-87.

დავით II-ის ასულს და ალექსი ბრიენის შვილის შეუღლებას კატეგორიულად ადასტურებს კომნენთა ეპოქის მკვლევარი F. Chalandon. V. II, p. 16-17.

რც. სა დავით II-ის ქალი კონსტანტინეპოლს ჩამოიყვანეს. კეისარი ალექსი კომნენი (1081-1118) მომაკვდავის სარეპელზე იწვა. დავით აღმაშენებლის და ამ მეფის შორის საკითხი პირველის ასულის და მეორის ასულის შვილის დაქორწინებისა, უეჭველია დიპლომატიური გზით იქნებოდა მოწესრიგებული. მაგრამ ალექსი I-ის სიკვდილმა საქმე ხომ არ შეაფერხა? მისმა შვილმა და მემკვიდრემ იოანე კომნენმა (1118-1143) მოინდომა დაუყონებლივ თავი კეისრად აღიარებინა და წმ. სოფიაში მეფედ სხებულყო. მან იცოდა, რომ არსებობდა ჯგუფი, მისი დაის ანა კომნენის მომხრე, რომელიც რაღაცა შეთქმულებას აწყობდა მის წინააღმდეგ. იოანეს ისე ეჩქარებოდა, რომ მიიღო თუ არა მამის მისაგან სამეფო ბეჭედი, მის სიკვდილსა არ დაუცადა და მანგანის (მანქანათა ე. ი. არსენალის) სასახლიდან, სადაც ალექსი კეისარი ავადმყოფი სხოვრობდა, და აწკვდებოდა, გამოსულა გადასწყვიტა მთავარი დიდი სასახლის დასაქერაჟ და სამეფო გვირგვინის დასაპყრობად. და აი თავისი ამალით მანგანის სასახლიდან გამოსულ მეფეს პირველი შეხვდნენ სწორეთ საქართველოს ელჩები—და მათ პირველთ მეფობაც მიულოცეს და მეფედ აღიარეს. ამას მოწმობს ზონარა. *Zonarae epit. t. III, XVIII, 28, p. 761, ed. 1897.* მის ცნობებს მურალტი იქნება აზვიადებს, როცა ამბობს რომ „აფხაზთა ჯარმა“ იოანეს გარდამწყვეტ წუთში უშველაო. იხ. *Ed. Muralt. Essai de chronographie byzantine. 1871, p. 120.* Cf. Kurtz o. c. შესწორებანი. რასაკვირველია, ზონარას მოწმობა ისე კი არ უნდა გვესმოდეს, რომ ორიოდვე ელჩმა ქუჩაში რაღაცა იყვირეს, და ეს ისტორიაში ჩასაწერი იყო, თუ კი მათმიერ მეფედ აღიარებამ ასე იმოქმედა, ალბათ დიდი ამაღალ ახლდათ, იქნება სხვა იქ მსხოვრები ქართველებიც მათ შეუერთდნენ, და ამგვარად ახალ კეისარს პსიქოლოგიურ მომენტში ზურგი გაუმაგროს.

ანნას და ნიკიფორე ბრიენს გაუპრუვდათ კეისრობის იმედი. მათ (უფრო კი პირველს) ეგონათ რომ ხანგრძლივი სენით შესუსტებული ალექსი, რომელსაც მისი ცოლი და ასული უვლიდნენ, მათ ხელში იყო; და იოანეს გაბედული მოქმედება და მამის მისის დასტური—სამეფო ბეჭდის გადაცემა—მათთვის მოულოდნელი იყო. გაბრაზებულებმა მომაკვდავი კეისარი სულ მიატოვეს, და ასე მარ-

ტოლობაში სული დალია ალექსი I-მა. იხ. მთელი ეს ეკაზონი შალა-
ნუონის შრომაში. F. Chalandon. Jean et Manuel, 1912. Ch. I.

ქართველთა ეს მანიფესტაცია, პოლიტიკურად მნიშვნელოვანი და ბერძენ ისტორიკოსის მიერ აღწერილი, შემთხვევითი არ იქნებოდა. ალექსი I დიდი ხანია ავად აყო და ყველამ იცოდა რომ არ მორჩებოდა, სასახლის ინტრიგებიც უნდა სცოდნოდათ. დავით II-ის ელჩებმა ალბათ შეგნებულად და თანახმად მეფისაგან მიღებული დარიგებისა, კანონიერ მემკვიდრეს, იოანე კომნენს მხარი დაუჭირეს. მათი ამგვარი გამოსვლა, სჩანს, ანა კომნენისათვის საზარალო იქნებოდა: და მისი შვილი არ იყო კატაის საქმრო, იმ ქართველთა მეფის ქალისა, რომელიც ამ ელჩებმა საბერძნეთის დედა-ქალაქში მოიყვანეს? როგორ მიიღებდნენ ესლა ამ ქალწულს ნიკიფორე ბრიენის ოჯახში? და ახალ პირობებში ხომ არ დაბრკალდებოდა სადინასტიო კავშირი იმ სახით, როგორც განზრახული იყო? საკითხი ბუნებრივად იბადება. ხოლო ისიც საფიქრებელია, რომ ალექსი I-ის მი წონებულ საქმეს—საბერძნეთის და საქართველოს სამეფო სახლთა ახალ) დაკავშირებისას—ესლა მისი მემკვიდრე იკისრებდა, მით უმეტეს რომ სოტა პირადი მიზნებიც ჰქონდა.

საერთოდ იოანე კეისარი სამეფოს მტკიცე ხელით განაგებდა. მისმა დამ ანამ, მისი გამეფების შემდეგ მისგან დაშორებულმა, უფრო მწერლობას უძღვნა თავისი ნიჭი; ნიკიფორე ბრიენმა კი კარგი განწყობილება შეინახა ახალ კეისართან, და უნდა ვიფიქროთ რომ 1122 წ. ალექსი ბრიენ-კომნენმა მართლაც დავით II-ის ასულა შეირთო, და მათმა კავშირმა შემდეგში ეს ნაყოფი მოიტანა: თამარ მეფის მიერ კომნენთა ჩამომავლობის პატრონობა და 1204 წ. ტრაპიზონის ტახტზე აყვანა!

19) Nicetae Choniatae Liber de rebus post captam urbem
gestis (ed. 1835). P. 828, 842. ნიკიტა არის 1180-1206 მომხდარ ამ-

*) დავით II მამიდა და ბაგრატ IV ასული მართა, ბიზანტიაში მართა, იყო სოლი მიხაელ VII დუკასის, რომელიც 1071-1078 წწ. კეისრობდა. მართა, სიმშვენიერით და ნიჭით გამოჩენილი, კარგათ სწობილია ბიზანტიის ისტორიაში, ალექსი I კომნენის ხანაშიც.

ბავოა აღმწერი. 1204 წ. შემდეგ თ. ლასკარისის წრეში ნიკაში ცხოვრობდა. იხ. Krumbacher. Gesch. d. byzant. Litteratur.

20) იხ. N. de Wailly-ს უკვე დასახელებული გამოცემა ვილჰელმის ქრონიკისა, სადაც მოთავსებულია აგრეთვე Histoire de l'Empereur Henri par Henri de Valenciennes. §§ 550-554. P. 334-5.

ერთგულობის ხსენება აქ იმას ნიშნავს რომ ლათინთ მეფის და დავით კომნენის შორის პატრონ-ყმური კავშირი იყო: დავითი კენრიკის ვასალი ყოფილა. იხ. აქვე გვ. 107-8.

21) 1203 წ. საქმის თაობაზე ივ. ჯავახიშვილმა („ქართ. ერის ისტორია“, I, 49) შემდეგი მსჯელობა გამოსთქვა: „ქართველებმა მხოლოდ მე-XIII საუკუნის დასაწყისის ჩაიგდეს მთელი ეს ქვეყანა (ე. ი. შავი ზღვის ნაპირი: „ლაზია, ტრაპიზონი... არაკლია“) ხელში ...მაგრამ იმის მაგივრად, რომ მრავალ საუკუნოების განმავლობაში დაშორებული და მოწყვეტილი ღვიძლი ძმები ლაზები და ზანები ქართველობისაკენ სამეფოსთვის მიემატებინა, თამარ მეფემ ტრაპიზონის სამეფო დაარსა და თავის ნათესავს ალექსი კომნენს ანდრონიკეს შვილს უბოძა“.

ამგვარი დასკვნა ბუნებრივია ახალი დროის ისეთ მსწავლეთა მიხედვით, როგორც არიან ირრედენტიზმი, ეთნიურ პრინციპზე აგებული პოლიტიკა ანუ საზღვრები და სხვა. მე-XIII საუკუნეში ეროვნული ერთობის შეგნება ისეთი ღრმა და გაჭკვეული არ იქნებოდა. კერძოდ, ზღვის ნაპირი ტრაპიზონიდან პერაკლიამდე ყოველ შემთხვევაში საქართველოს გაერთიანების სქემის გარეშე დარჩებოდა. ჭანეთი კი უფრო ვიწრო ფარგლებში რომ ავიღოთ, თუნდაც ტრაპიზონითურთ, ეს მხარე 1204 წ. საქართველოს პოლიტიკურ სფეროში ხომ ერთგვარად მოთავსდა, და იმ დროის სახელმწიფო მოღვაწეთა თვალში ეს ალბათ შემოერთებას წარმოადგენდა; ყოფილა კიდევ, თანამედროვე პოლიტიკური ტენიკის თვალსაზრისით (პატრონ-ყმური დამოკიდებულება). ვინ იძის, სხვა პირობებში ქართული განათლება იქაც გავრცელდებოდა და ბერძნულის ადგილს დაიჭერდა. ტომობრივი ნათესაობა თანდათან ეროვნულ გაერთიანე-

ბასაც დაუთმობდა ადგილს და მაშინ საქართველოს ახალი ნაწილი მართლაც მიემატებოდა ისტორიის ფაქტიური მსვლელობა სულ სხვა იყო.

22) ალექსი კომნენი ზოგჯერ კოლხთა და ლაზთა ბატონად ითვლებოდა; აგრეთვე კოლხიდის მფლობელად. იხ. Nicephori Gregorae Historiae Byzantinae. T. I, 1829, p. 149.

კოლხიდა, ლაზია, ივერია; კოლხი, ლაზი, ივერი—ამ ტერმინებზე ას მნიშვნელობა სოტა ბუნდოვანი იყო. „კოლხების“ და „ივერთა“ ხსენება უყვარდათ რადგან ამაში ძველი ბერძნული ტრადიცია იხატებოდა. „ლაზი“ უფრო მდაბიური ეგონათ. ამ სახელთა ისტორია და აღნიშნულ რომთა და ქვეყნების გამორკვევა თუნდაც მხოლოდ სატრაპიზონოსა და საქართველოში მეტად რთული საგანია და მ.ს აქ არ ვეხებით. ტრაპიზონის სამეფოს ჰანური ელემენტის შესახებ ბევრია სათქმელი.

23) ამ პატრონ-ყმობას იხსენიებს მაგალითად Vincentius Belvacensis—Vincent de Beauvais, მე-XIII საუკ. სწობილი მწერალი. თანახმად ვინსენტისა, ალექსი ტრაპიზონელი უკვე 1211 წ. სელჩუკ სულთნის ყმად სჩანს! ისიც საყურადღებოა, რომ ეს კომნენი აქ ბატონად რა არა ხელმწიფედ ითვლება. ამ ალექსის სამეფო ხარისხს თვით დიუკანჯი, ბიზანტინისტთა სახელოვანი პატრიარქი, უარსკოფს. იხ. Du Cange. Familia byzantinae, ed. 1650, p. 192. მართლაც, მრავალ ბერძენთა თვალში ტრაპიზონელი ალექსი უფრო „ბატონი“ და არა მ-ფე იქნებოდა. კერძოდ ტრაპიზონელთ „კეისრობას“ თავდაპირველად უფრო პროგრამის, მისწრაფების მნიშვნელობა ჰქონდა; მერე-კი მასში მეგალომანიაც იხატებოდა.

სწობილ ქართულ ნაწერში, 1920 წ ტფილისში დაბეჭდილ „ხელმწიფის კარის გარიგება“-ში, რომელიც მისი გამომცემელი, ე. თაყაიშვილის განმარტებით მე-XV საუკუნეში უნდა იყოს შედგენილი, მოყვანილია შაირი:

ვინ ნაჰარმაგვეს მეფენი თორმეტნი პურად ჩაეხხნეს
და ჩათქვამია რამ არსენი იყალთოელისა არისო, ე. ი. დავით II

დროინდელი ყოფილა (ამ „გარიგებით“). იქვე მოთაესებულია ამ 12 მეფეთა სიაც, ფრიად საყურადღებო, მაგრამ, თუ არა ვპდები, თვით „გარიგების“ დამწერისაგან შეთხზული. იქ სხვა ზეფეთა შორის ტრაპიზონელიც იხსენიება. ეს ანაქრონიზმია; ტრაპიზონს 1204 წლამდე „მეფეები“ ვის გაუგონია. ისე კი დავითის თანამედროვე ტრაპიზონელ მთავართა საქართველოში სტუმრად მოსვლა ადვილად წარმოსადგენია, მით უმეტეს რ. მ. სნობილია იმ დროის ქანეთის დიდი ადგილობრივი გარები, სეპარატიზმის მომხრე. ყოველ შემთხვევაში, სხანს რომ ამ სიაში ტერმინი „მეფე“ გარკვეულ მნიშვნელობას მოკლებულია.

უფრო კი საფიქრებელია, რომ „გარიგების“ სია ხელოვნურია და განგებ მწიგნობრულად შედგენილია, რათა გაამართლეს ა. ივალთოელის მიერ 12 მეფეთა ხსენება. ეს რიპხვიც (12; სხვა ვარიანტით 7) ალბათ პირობითია.

რაც თურქულ მოთხრობას შეეხება იხ. მთელი თავი.: ამბავი სულთნის (იზედდინ-კეიკავუსის) სინოპისკენ წასვლისა, „სელჩუკ-ნამე“-დან ამოღებული ე. ი. ამ მარტიანის შემოკლებული რედაქციიდან, რომელიც გამოსცა ფრანგ ორიენტალისტ Ch. Schefer-მა და რომლის რუსული თარგმანი დაიბეჭდა 1894 წ. P. Melioranskii. Seldjuk—nameh kak istotchnik dlja istorii Vizantii v XII i XIII vekakh. Vizant. Vremennik. T. I. ეს სელჩუკთა მარტიანე ხშირად სიმართლეს ე. ი. ნამდვილად მომხდარ ამბებს ამახინჯებს და ასხვაფერებს—რაც სულთნებისთვის უსიამოვნოა, მას მალავენ და სხვა; ასე მსჯელობს ამ ისტორიულ წყაროთა ევროპიელი გამომცემელი M. Th. Houtsma. იხ. მისი წინასიტყვაობა Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure d'après l'abrégé du Seldjouk nameh d'Ibn-Bibi. Leide 1902. მართლაც, ჩვენი ისტორიკოსი ძალიან ახირებულად ხსნის, თუ რა ყოფილა იმ ომის მიზეზი, როცა დამარცხდა ერზერუმთან ქართველთაგან სულთანი რუქნ-ედდინ სულე-მან-შაჰი. იხ. პ. მელიორანსკის თარგმანი, გვ. 621-622.

მაგრამ ამბავი კირ-ალექსის ტყვედ წაყვანისა მთავარ ხაზებში ძალიან რეალისტურად აღწერილია და ბევრს საყურადღებო სწოლებს შეიცავს.

24) იხ. უკვე დასახელებულ Fallmerayer-ის და Finlay-ის თხზულებათა გარდა: William Fischer, Trapezunt und seine Bedeutung in der Geschichte. 1886. მისივე: Trapezus im 11 und 12 Jahrhundert. (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsfor-schung. B. 10. 1889).

25) ამ მხრივ საყურადღებოა რომ კორინდეთის სწავლილი ბერძნული სახარების ერთ-ერთი ქართული მინაწერი ე. ი. იქ ჩაწერილი გუჯარი მეფე დავით ნარინთან (1259-1293) ერთად ასახელებს აგრეთვე ტრაპიზონელ მეფეს გიორგის (1266-1280). იხ. N. Marr. Izv. Akad. Nauk, 1911, p. 223-4.

26) მაგალითად „ტრაპიზონის ქრონიკაში“ ვკითხულობთ, რომ, როდესაც კირა-ანნა, კირ ალექსი III-ის ასული, ივერთა და აფხაზთა მეფეს კირ-ბაგრატს მიათხოვეს, დიდის ამბით ლაზიაში წაიყვანეს, სადაც მეფე ბაგრატის ჩამობრძანდა, და მაკრიალს (მაკროს-ვეგილოს ანუ გრძელი ნაპირი) ჯვარი დაუწერიათ (1367). ხუთი წლის შემდეგ ისევ ჭანეთში შეხედნენ ერთმანეთს სიმამრი კომნენი და სიძე ბაგრატ მეფე. იქიდან სხრა ხომალდით (გალერით) და ორმოცი ნავით ბათუმს მისულან, სადაც გურიელიც ეახლათ. ეს იყო 1372 წ.

პანარეტს თუ დაეუჯერეთ, ეს გურიელი ყმობის შესამოწმებლად გამოცხადებულა. მაგრამ ვისი ყმა იყო? ტრაპიზონელი მეფისა —ასე იგულისხმებს ბერძენი მწერალი; თუმცა ამას სხადად არ ამტკიცებს, არც გვეუბნება, ვისი იყო მაშინ ეს ლაზია, მაკრიალი, ბათომი და სხვა იქ დასახელებული ადგილები. ბათომი საკითხის გარეშეა. მაგრამ გონიას ფალმერაიერი ტრაპიზონის სამეფოს საზღვრად სთვლიდა, იმ მოსაზრებით რომ შემდეგში იქვე ოსმალეთის და საქართველოს საზღვარი ყოფილა. მერე კი აზრი გამოიძვალა და გურიელის მამულად იწინა. მაგრამ მაკრიალი?

ზემო მოყვანილ შემთხვევაში უფრო საფიქრებელია რომ ჯვარის წერის ადგილი ბაგრატის სამფლობელოში იქნებოდა, და არა მისი ტრაპიზონელი სიმამრის მამულში, რომელიც საქართველოს მეფესთან შედარებით პატარა დინასტი იყო. გურიელიც

მაშინ ბაგრატიის ყმა იქნებოდა. სოტა შემდეგ კი, როსა თამერლანის ომებმა საქართველო ძალიან შეასუსტეს, წარმოსადგენია საგურჩიელო ზღვის ნაპირის ტრაპიზონისკენ „ორიენტაცია“. მაგრამ ეს უფრო გამონაკლისი იქნებოდა.

27) უკვე ვსთქვით რომ ტრაპიზონის სამეფოს ეროვნული სიმტკიცე და მთლიანობა აკლდა. მის ისტორიაში ორი მიმართულებაა: ზოგადი ბერძნული, ბიზანტიური, და კერძო, ადგილობრივი. ტრაპიზონის ისტორიკოსები ზოგიერთ იქაურ პოლიტიკურ ბრძოლას სწორეთ ამოთა ხსნიან, მაგალითად ესრიდ წოდებულ სკოლარ-მეზოხალდთა შორის განხეთქილებას ამ მოვლენას სულ უკანასკნელად რუსის ბიზანტინისტი უსპენსკი-ს იხსენიებს, და იმ წინააღმდეგობას უთითებს რომელიც ტრაპიზონის არისტოკრატიას ორ ბანაკად ჰყოფდა და ამ გვარად მეფის წინაშე ასუსტებდა—სახელდობრ, ქართული (უფრო კი ქანური) და სომხური მოდგმის ადგილობრივი ვეარები ერთ ჯგუფში ყოფილან, ბიზანტიის ბერძნები კი, დედა-ქალაქიდან ახალი ძალებით ხშირად გამაგრებულნი, მეორე ჯგუფს წარმოადგენდნენ. მართალია, ადგილობრივი აზნაურობას ძალიან გაბერძნებული იქნებოდა. იხ, F. I. Uspenskii. *Sotzialnaja evoluczia i feodalizatzia Vizantii*. Annaly izd. Ross. Akad. Nauk, kn. II, 1923, p.p. 113-4.

სხივი დასაუკლისა

ს ხ ი ვ ი დ ა ს ა გ ა ლ ი ს ა

1207-8

1

მე-XII საუკუნის უკვე პირველ წლებში ფრანგ ჯვაროსნებმა შეიგნეს მაშინდელი საქართველოს მნიშვნელობა მათი სამხედრო ახალშენთა არსებობისათვის სირია-პალესტინაში. ეს ნათლად იხატება წმ. საფლავის ხუტესი ანსოის 1108-9 წ. წერილებში, ერთს სხვა ცდაში რომ განვიხილეთ (ერთი ჯვარის გარშემო, აქვე).

მაშინ დავით II-ემ ჯვაროსნებს მტკიცედ აგრძობინა რომ ჩრდილოეთში, სარკინოზთა წინააღმდეგ, მათ მოკავშირე ჰყავდათ.

საქართველს ს გაძლიერება, წინა-აზიის ძალთა თანასწორობაში შესამჩნევი, საკმაოდ ხანგრძლივი იყო. და მას დიდი ყურადღებით იხსენიებს ჯვაროსნისათვის ამთა მე-XII საუკუნის გამოჩენილი და საფუძვლიანი აღმწერი ვილერმ ანუ ვილჰელმ, ტვირის ფრანგი არქიეპისკოპოსი (დაახლ. 1130-1190). ')

დავით II-ის სურათში იერუსალიმელ ფრანგ მწიგნობარმა, თუ მკითხველს ახსოვს, ცოტა რამ ზღაპრული შეიტანა; საქართველოს მეფე „გოგ და მაგოგ“-ის დარაჯად გახადა და ამგვარად საშუალო საუკუნეებში ერთი მეტად გავრცელებული ლეგენდა გამოიყენა. ')

დავით აღმაშენებლის მიერ კავკასიის „დარაჯობა“ ხომ ისტორიულად უტყუარი ფაქტია. ზღაპრულია აქ მხოლოდ კავკასიის მთით შეზღუდული „გოგ და მაგოგი“. ხილო ზღაპრებით სინამდვილის დამშვენება და გართულება მაშინაც ჩვეულებრივი რამ იყო, ესლაც კაცობრიობის ყოველ-დღიურ სანუგეშო საზრდოს წარმოადგენს.

თან და თან კი, მიღებული ტრაჯიკიის ნიადაგზე, თვით ეს ისტორიული დავით II, რომლის გამარჯვებამ ოდესმე ანტიოქიის კანსლერი გოტრიე ისე აღაფრთოვანა (იხ. აქვე გარშემო ერთის ამისა) და ეს მეფე შორეულ ქვეყნებშიც ასახელა, *) ზღაპრულ არსებად იქცა, იმ მიდია-სპარსეთის მეზობელი და მეზობელი, ქრისტიანი „მეფე დავით“ად, რომლისგან მე XIII საუკუნეშიც ჯვაროსანთ ოსნება დახმარებას მოელოდა

ბუნებრივი იყო რომ ეს მწიგნობრული ფანტაზია ერთს სხვა, უფრო გავრცელებულ და კარგათ სწობილ თქმულებას დაუკავშირეს: რომლით სადაც აღმოსავლეთში, უფრო-კი ინდოეთის მიდამოებში, ძლიერი ქრისტიანი სამეფო არის, სადაც ვინმე „იოანე ხუცესი“ მეფობსო. *) „იოანე ხუცესის“ დიდი იმედი ჰქონდათ ამ გაჭირვებულ ჯვაროსნებს. და იფიქრეს რომ ეს განთქმული და საიდუმლო იოანე ხუცესი და „დავით მეფე“ ერთი პირია. ამისათვის, ევროპიელთა იმდროინდელ ქრონიკებში არა ერთხელ იხსენიება „მეფე დავით, იოანე ხუცესად წოდებულნი“! *)

ამგვარ ბუნდოვან ოსნებათა ახსნა, რასაკვირველია, თვით ჯვაროსანთა ნარერასა და გაჭირვებაში უნდა ვეძიოთ. ხოლო ამით ჩვენთვის უფრო გასაგები ის სულ ისკვეთებაც ხდება, რომელმა იქვე და იმავე პირობებში ერთი სხვა, ლეგენდაც წარმოშვა, ჯვაროსანთა დროის ფრიად დამახასიათებელი.

2

ჯვაროსნებს ქალიან უჭირდათ საქმე სირია-პალესტინაში; სარკინოზებს ემარჯვებოდა — იერუსალიმი სალაჰედდინმა (სალადინმა) „წარულო“ ფრანგებს 1187 წ.

წმიდა ქალაქის დასაბრუნებლად ამოძრავდა მესამე ჯვაროსანთა გამოლაშქრება (1189-1192) — საფრანგეთის, გერმანიის და ინგლისის მეფეთა მეთაურობით.

... ვერც რიშარ ლომგულის სარდლობამ ქრისტიანობას ჯვარსმულის საფლავი დაუბრუნა. და იერუსალიმის სამეფოს აწ მარტო ზღვის ნაპირი შეადგენდა; ანტიოქია და სირიის ტრიპოლიც ჯერ-ჯერობით შეინარჩუნეს ჯვაროსნებმა.

სალადინის ღირსეული ძმა და მემკვიდრე მალექ ალადილ, ეგვიპტეს სულთანი და სირიის მფლობელი, მისდევდა იმავე პოლიტიკას—მუსლიმანთა გაერთიანებისას. ამასთან, მათში ძლიერდებოდა ჯიჰადის—წმიდა ომის—მიდრეკილება. ჯვაროსანთა სიმხნე კი ევროპაში სუსტდებოდა. აღმოსავლეთში, მტრის წინაშე დარჩენილ ფრანგთათვის დადგა დრო განსაცდელისა.

ესრედ წოდებული მეოთხე ლაშქრობის გამგეებმა, განსაკუთრებით ვენეციამ და საფრანგეთიდან წამოსულმა მხედრობამ, მაკმადიანებთან სირია-პალესტინაში შებრძოლებას კონსტანტინეპოლის აღება ირჩიეს 1204 წ. მთელი მათი ყურადღება მათ ხელში ჩავარდნილ ბიზანტიის ნანგრევებმა მიიპყრეს.^{*)}

რა უნდა დამართოდა ამასობაში ევროპიელ ჯვაროსანთა იმ სამხედრო ახალშენებს და სიხე-ქალაქებს, გაძლიერებულ აღმოსავლეთის ხელმწიფეებს რომ ჯერ წინუდგნენ და მამაცურად თავს იცავდნენ? საითგან მოელოდნენ დახმარებას?

ასეთი იყო საქმის ვითარება, როდესაც ქ. ბეზანსონის პატრონს და არქიეპისკოპოსს (ბეზანსონი მაშინ საკუთარ მღვდელთმთავრებს ემორჩილებოდა; საფრანგეთის სამეფოს გვიან შეუერთდა) შემდეგი არა-ჩვეულებრივი წერილი მოუვიდა, ზღვის-გალმიდან გამოგზავნილი...

სწერს ლათინურად ვინმე ფრანგი რაინდი:

„ქრისტეს მიერ სასიკადულო მამას და პატრონსა საყვარელსა ა(მედეს), ღვთის განგებით ბეზანსონელ არქიეპისკოპოსს, გ... დე ბუა, მდაბალი მხედარი, ამენ. ვრც იხმი კეთილდღეობა თქვენთვის სასიხარულოა, ამისათვის სასწოებელ იყოს თქვენდა რომ, ნებითა ღვთისათა, მე და მეუღლე ჩემი ჯანმრთელად და უვნებელად ვიმყოფებით.

აღთქმის ქვეყნისა და სხვა ირგვლივ მდებარე ადგილთ ამბავთაგან შემდეგი განვიზრახე მოკლედ აღმნიშნა—სულ თუ არა, ზოგიერთი რამ მაინც, რაც უფრო საყურადღებოდ ჩანს. პირველად საცნაურ იყოს თქვენდა რომ იერუსალიმის სამეფოს ზავი აქვს სარკინოზებთან; ანტიოქიის სამთავროსაც, რომელმან ურიცხვი

*) იხ. ამ წიგნში „ტრაპიზონის საქმე“.

დევნა განიპადა ხან ბაბილონის სულთნისაგან, ხან სომხეთის მეფისაგან, ხანგრძლივი დაზავება აქვს ზემოთქმულ სულთანთან.

აწ ისმინეთ სხვა რამ საკვირველი და საყურადღებო. ამბად მივიღე, და საქმის სიჭეშმარიტე სანდო მოსიქულთაგან გავიგეთ, რამ ივერიითგან ვინმე ქრისტეანენი, გიორგენებად წოდებულნი, ურიძხვი მხედრობით და ქვეითი ჯარით ღეთის აღმაფრთოვანებულ დახმარებით ძალითა ფრიად აღჭურვილით, ურწმუნო წარმართთა წინააღმდეგ სწრაფად აღდგნენ და, აიღეს რა უკვე 300 სიხე და 9 დიდი ქალაქი, მაგარნი დაიპყრეს, ხოლო სუსტნი ნაპარ ტუტად აქსიეს. აღნიშნულ ქალაქთაგან ერთი, ევფრატზე მდებარე, ყველა წარმართთა ქალაქთაგან უფრო წარჩინებული ყოფილა და დიდი. იმ ქალაქის პატრონი ბაბილონის სულთნის შვილი იყო; და ზემო ნათქვამ ქრისტეანთაგან ტყვედ ქმნილს, თავი მოეკვეთა, თუმცა უზომო ოქროს განძის მიცემა აღუთქვა.

კერძოდ რაღა მოგახსენოთ? ზემო აღნიშნულნი წმიდა იერუსალიმის მიწის სახსნელად მოვლენ და მთელ საწარმართოს დაიმორჩილებენ. მეფე მათი წარჩინებული, თექვსმეტი წლისაა, ალექსანდრეს ბადალი ძალით და სიკეთით, თუმცა არა სარწმუნოებათ. უბრუკი ესე დედის მისის დედოფლის უძლიერესის თამარის ძელებს თან ატარებს, რომელმაც სანამ მოსხლობდა, იერუსალიმად წასვლის აღთქმა დასდვა, და შერუსა თვისსა სთხოვა, თუ მიიშვალებოდა, რომ ძელები მისი უფლის საფლავთან წაესვენებიათ. მან კი, დედის თხოვნათა ყურადმღებელმა და დედის აღთქმის შესრულების მსურველმა, დააპირა მისი (გვამის) წმიდა ქალაქში წამოღება წარმართთა ნებით თუ უნებლიედ.

გატყობინებთ აგრეთვე, ბატონო“... და სხვ.“)

3

ეს ეპისტოლე, აღმოსავლეთის, ჯვაროსანთა რომელიმე ახალშენსა ანუ ბანაკში დაწერილი, სირია-პალესტინის ამბებთან ერთად საყურადღებო სწოლებს აგრეთვე თამარ მეფის და ლაშა გიორგიზე შეიძავს.

უფრო მნიშვნელოვანია აქ თამარ მეფის, ვგონებ, სრულებით უცნობი ანდერძის ხსენება; ისიც რომ ამ წერილის შედგენის

დროს ეს დედოფალი სირიის ფრანგთა შორის უკვე მიცვალბულად ითვლებოდა. როდის გარდაიქვალა თამარ მეფე? ეს ხომ რალაპა ბურუსით არის მი.პული. და შესაძლებელია რომ ამ ფრანგულ საბუთს რაიმე ფასი ჰქონდეს ამ საკითხის გამოსარკვევად.

სამწუხაროდ ეპისტოლე უთარილოა, ასე რომ რაიმე უშუალო და ახალი ქრონოლოგიური მოწმობა მასში არ მოიპოვება. თავითგანვე ერთი რამ იპოდნენ: წერილი იყო ეპისკოპოზი აქედე დე ტრემლეი-ს სახელზე გაგზავნილი, რომელიც ბეზანსონელად 1195-1220 წ.წ. იჯდა. ამ ქრონოლოგიურ ფარგლებში წერილსაპ მიიღებდა და იქ მოხსენებული ამბებიც უნდა მომხდარ იყო. ხოლო ამგვარი დაახლოება არაა საკმარისი.

თვით ამ ნაწერის შინაარსი საუშალებას გვაძლევს მისი შედგენის დროის გამოსარკვევად.

რაც აქ ქართველების ლაშქრობაზეა ნათქვამი, ნამდვილ საქმეთა გამოძახილი უნდა იყოს. მაგრამ ამ ცნობებს გაზვიადება და გადასხვაფერება ეტყობა. ამ წერილის თარიღის გამოაშკარავება უფრო ადვილი იქნება, თუ კი მის, ასე ვსთქვათ, ადგილობრივ ინფორმაციას გამოვიყენებთ. მართლაც, ბეზანსონელი ეპისკოპოზის კორარესპონდენტი ისეთ რამესაპ იხსენიებს რაც მას ჭორად ანუ ამბად კი არა ჰქონდა გაგონილი, არამედ მტკიპედ უნდა სსოდნოდა.

4

წერილში ნათქვამია რომ ა) იერუსალიმის სამეფოს ბაბილონის სულთანთან დაზავება აქვსო და ბ) ანტიოქიის სამთავრომაც ამ ბაბილონის სულთანთან ზავი შექკრაო.

„ბაბილონი“ მაშინ ქაიროს ნიშნავდა, და ამ „ბაბილონის სულთნის“ ვინაობა სიძნელეს არ წარმოადგენს. ეს არის სალადინის ზემოთ უკვე დასახლებულის ძმა და მემკვიდრე, ეგვიპტეს სულთანი და სირიის ამირთა მბრძანებელი მალექ-ალ-ადილ ანუ მალექ-ადელ (1200-1218). ცნობილია ზავი მის მიერ იერუსალიმის სამეფოსთან (იერუსალიმის უკვე მოკლებული) ექვსი წლით დადებული 1204-1210 წ. მერე, ხანმოკლე ომიანობის შემდეგ ახალი ზავი ჩამოაგდეს 1211-1227 წლამდინ.

ამ ორ დაზავებისაგან რომელი იგულისხმება ფრანგი რაინდის

წერილში? ამას უფრო ადვილად მიხვდებით თუ კი იქვე მოხსენებულ „ბაბილონის სულთანთან“ ანტიოქიის სამთავროს დაზავებას მივაქცევთ ყურადღებას.

ჩრდილო სირიაში მდებარე, ეს ანტიოქიის ჯვაროსანი სამთავრო სწორეთ მაშინ განსაკუთრებული პირობებში იმყოფებოდა. მის წინააღმდეგ მუდმივ სადინასტიო და „მეზობლურ“ ომს კილიკიის სომეხი მეფე ლეონ II აწარმოებდა, ხოლო ამ ბრძოლაში ბოემონდ IV ანტიოქელს ალექსოს ამირა, მალექ-ადელის ყმა ანუ ვასალი მხარს უჭერდა, ე. ი. მუსლიმანი—ქრისტიანს. მაშასადამე ანტიოქიის მთავარი ამ ხანაში სარკინოზებს არამც თუ არ ებრძოდა, არამედ მათგან დახმარებასაც სომეხთ წინააღმდეგ ლებულობდა.

ამ პირობებში, რა დაზავება უნდა დადებულყო ბოემონდის და მის მოკავშირე მუსლიმანთა შორის? საქმე ისაა რომ ანტიოქიის ხსენებული მთავარი იმავე დროს ტრიპოლის პატრონიც იყო. და ეს ქალაქი ჯვაროსანთათვის ერთი მთავარი ბაზათაგანი ყოფილა სირიაში. 1207 წ. იქიდან ზოგიერთ ფრანგ მეომრებმა სამხედრო მოქმედებას დაიწყეს; ამის საპასუხოდ მალექ-ადელი ტრიპოლიზე იერიშით მივიდა. ეს შეტაკება დიდ ხანს არ გაგრძელდა, და მალექ-ადელმა ბოემონდ ტრიპოლისელ-ანტიოქელთან მალე ზავიც შეჰკრა.

ეს იყო ივ ჯისის გასულს 1207 წ. და. თუ არ ვსცდებით, ანტიოქიის და სულთნის სწორეთ ეს დაზავება უნდა იგულისხმებოდეს ფრანგის ეპისტოლეში.

მისი სიტყვებით, ანტიოქიის სამთავრო კილიკიის სომეხთაგ 5 მრავალ გზის დარბევას განიპდიდა—მართლაც, ცნობილია ლეონის შემოსევანი 1203, 1204, 1205 წ.წ. მაგრამ ამ მეფესთან დაზავებას კი ვერცოდ არ იხსენიებს. ეს იმით აიხსნება, რომ ეს სომეხთ მეფე ლეონი 1206 წ. ალექსოს ამირას ეომებოდა, ანტიოქელი ბოემონდის მოკავშირეს; და როცა იმავე 1206 წ. მათ (ე. ი. ალექსოს ამირა—ლეონ II) შორის დაზავება მოხდა, ანტიოქიაც, ალაბის ანუ ალექსოს მოკავშირე, მის პირობებში მოათავსეს. ზავი რვა წლით იქმნა დადებული.

ამნაირად ირკვევა რომ ფრანგი რაინდის წერილში მოხსენებულია იერუსალიმის სამეფოს და მალექ-ადელის 1204-1210 წ. და-

ზავება; და იმავე სულთნის და ანტიოქელი ბოემონდის შორის დადებული 1207 წ. ივლისის ზავი. 1206-1214 წ. ანტიოქიის დაზავება. როსა დე ბუამ თ ვისი წერილი გაგზავნა, ჯერ ახალი რამ უნდა ყოფილიყო (ანტიოქიას ზავი დიდი ხნით აქვსო). ამისათვის საფრკრებელია რომ ეს წერილი 1207 წ. შედგენილია, ალბათ სექტემბერში (დამწერი საჩქაროდ ერთს ახალ ამბავს უმატებს, რომელიც ეხება მსირე აზიაში მომხდარ დიდ მიწის ძვრას, და თითონ ამბობს, ეს ამბავი აგვისტოს ბოლო შეიდეულში გავიგეთო), მაგრამ მივიღოთ 1207-1208 წ. *)

5

ეხლა ჩვენთვის უფრო ადვილი იქნება იმისი გამორკვევა, თუ რომელია ეს ქართველთა ლაშქრობა, ფრანგის მიერ ისეთის აღტაცებით აღწერილი.

ფრანგი მხედარი ამ ომის თანამედრე ვა. იგი მოელის ახლო მომავალში ძლევა-მოსილი ჯარის პალესტინაში ჩასვლას. ეს წერილი უთუოდ მაშინ დაიწერა როსა წინა-აზიაში ქართველების ზემა ეფფრატზე დიდ გამარჯვებათა ხმა გავრსელდა.

1207-8 წ. თარიღის მიხედვით საფიქრებელია რომ მნიშვნელოვანი ქალაქი, ეფფრატზე მდებარე და ქართველთა მიერ დაპყრობილი არის კარი (კარინ ე. ა. ერზერუმში); და თვით ომი, რომლის მსვლელობამ ჩვენი რაინდი ისე გაახარა, ის უნდა იყოს, რომელშიც უფრო ადრე სასტიკად დამარცხდა რუმის სეღჩუკი სულთანი რუქნედინ. *)

ამ ბრძოლის ასპარეზი ბასიანი იყო, სახელდობრ ის „პასინის“ ველი, მე-XIX საუკუნის ომებში რომ ხშირად იხსენიება.

ერზერუმე ქართველებმა პირველად რომ აიღეს, „მონაპირედ“ და „მსკელად“ იქ ივანე ახალსიხელი დააყენეს. მაგრამ ხელიდან მალე წაუვიდა, ვინაიდან მეორედ გარემოსვა და ალება დასპირდათ. ბოლოს დაიპყრეს, ხოლო ქალაქმა უშუალო ქვეშევრდომობა

*) ე. წოდებული „ბოლოსტიკეს ომი“, რომლის თარიღი საეჭვოა (1204-1206).

სთხოვა,*) ამისათვის თამარმა „უბრძანა ძესა თვისსა გიორგის რათა შევიდეს და თვით მიითვალოს ქალაქი და სიხე“. ეს უნდა 1207-8 წ. მომხდარ იყო.“)

საერთოდ ერწერუმის ორგზის დაპყრობა და რუქნ-ედდ ნის დამარსხება ძლიერ, ხანგრძლივ და რთულ პოლიტიკურ და საომარ მოქმედებას წარმოადგენდა. მისი ბოლო ეპიზოდი, ისიც დიდი გაზვიადებით და გადასხვაფერებით, აღწერილია ფრანგი რაინდის წერილში. კერძოდ გაზვიადებულია ლაშა-გიორგის მნიშვნელობა: იგი მაშინ თავის მშობლებს ახლდა, სხვა არაფე ი. მაგრამ სწორეთ მემკვიდრის ჯარში ყოფნა კარის ალების დროს, რომელიც ფრანგსა თითქმის სარდლობად მიაჩნია, ნებას გვაძლევს ვიუიქროთ რომ მისი წერილი ერწერუმის ალებას იგულისხმებს. *)

ამგვარად ეს ცნობებიც წერილის 1207-8 წ. თარიღს ადასრულებენ: „ადგილობრივი“ და „გარეშე“ ინფორმაცია ერთმანეთში შეთანხმებულია. და სხადია რომ ეს ფრანგული მოწმობა იმას იმეორებს, რაც სხვა წყაროებიდანაც ცნობილია. მისი საკუთარი ფასი უფრო ისაა რომ სოცხლად გვიჩვენებს, თუ როგორი შთაბეჭდილება საქართველოს ამ ძლიერმა ბრძოლამ სირია-პალესტანაში მ.ახდინა.

მაგრამ ჯვაროსანი მხედრის ამ ეპისტოლეში 1207-1208 წ. თამარ მეფე უკვე მიცვალებულად იხსენიება. და ეს ცნობა საქმეი ართულებს.

6

რომ კარის დაპყრობის დროს თამარ მეფეც და დავით სოსლანი ჯერ სოცხლები იყვნენ, ეს უეჭველია. ქართული ცნობები ამას კატეგორიულად სხად ყოფენ.

ფრანგის წერილში არაა აღნიშნული როდის მიიცვალა თამარ

*) „... ითხოვდეს... რათა არა განსცეს კარი, ვითარ ანისი და დვინი, არამედ სამეფოდ დაიჭიროს“.

**) „ოსდამესამედ გინა-თუ მეოთხედ აღმავლობასა მეფობისა მისისასა წელიწადსა“... ქ. ს. 509.

რი. იგულისხმება მხოლოდ რომ ერზერუმის გარშემო ატეხილი ომების ეპოქაში (თუნდაც რომ ამ ქალაქის ალების შემდეგ) დაახლოებით 1207-8 წ. უკვე სოცხლად არ ითვლებოდა.

სპეციალისტების აზრით კი თამარი 1212-1214 წ. გარდაიშვა-ლა.) ხოლო თ. ჟორდანიას შემდეგის აქვს აღნიშნული: „სამე (ქართული) ქრონიკული ცნობა გვაქვს, რომელიც გვიჩვენებს თამარ მეფის^{*)} გარდაცვალებას 1206 და 1207 წელს“ (ქრონიკები, ტ. I, 297). ამ მკვლევარის აზრით ეს ცნობები შემცდარიცა. ივ. ჯავახიშვილის დასკვნა კატეგორიულია: „თამარ მეფის გარდაცვალების თარიღად უნდა 1213-1214 წ. ვიწინათ“. (ქარ. ერის ისტ., 634); ესეც მიუხედავად იმისა რომ „არა ერთი და ორი წყარო არსებობს, სადაც 1207 წ. პირდაპირ თამარის გარდაცვალების თარიღად არის დასახელებული“. (იქვე 618-619).

ეს ფრანგული მოწმობაც ცნობების ამ ჯგუფს უნდა ააფეთ-ტოთ. განსაკუთრებით საყურადღებოა რომ ერთ ქართულ ნაწერში ნათქვამია: „ამას წელსა (1207) კარი აიღეს და თამარ დედოფალი გარდაიშვალა“... (თ. ჟორდანიას, ქრონ. I, 294). ე. ი. სწორეთ როგორც ფრანგი რაინდის წერილში, თუ კი იქ კარი—ერზერუმი იგულისხმება, აქაც კარის აღება და თამარის სიკვდილი რალაპნაირი დაკავშირებით იხსენიება.

საერთოდ, თამარ მეფის ისტორიის ქრონოლოგიაში ბევრი რამ ეხლაც საეჭვოა და არაა საბოლოოდ გამორკვეული. ამ დედოფლის გარდაცვალების თარიღად 1207 წ. მიუღებელია, და უარყოფილია მკვლევართა მიერ, მრავალი ცნობების მიხედვით.

ამისათვის საფიქრებელია, რომ დავით სოსლანი როდესაც მიიშვალა (სწორეთ კარის ალების შემდეგ, 1207 წ.) ხმა გავრცელდა თამარ მეფის სიკვდილის და ამ სახით და დიდი ამბის შთაბეჭდილებით ზოგიერთებს ჩაუწერიათ ეს ყალბი ცნობა (საქართველოშიც¹⁾ რაიპა საკვირველია) და ჩვენამდე მოაღწია გაუსწი რებლად.

იბნ-ალ-ათირის ამგვარი მოწმობა (რომ ქართველი მეფე 1207 წ. მოკვდა) უკვე მ. ბროსეტის მიერ სწორეთ დავით სოსლ-

^{*)} ბროსეტ: 1212; თ. ჟორდანიას: 1213; ივ. ჯავახიშვილი: 1213-1214.

ნის გარდაცვალებით ახსნილი იყო, და ფრანგი მეცნიერის ეს აზრი შემდეგ თ. ჟორდანიამაც გამოიყენა იმ ქართულ მოწმობათა ახსნელად, სადაც თამარის სიკვდილის თარიღად 1207 წ. არის ნაჩვენები ეს სისტემა ივ. ჯავახიშვილმა კიდევ გაამაგრა და ამაზე უკეთესი არ მოიპოვება. მეტი გზა არ არის, ეს უყურადღებოდ დატოვებული ფრანგული მოწმობაც, სხვა ამგვარ (ნობებთან ერთად, დავით სოსლანის სიკვდილით გამოწვეულ ხმათა გამოძახილად უნდა ვიხსნათ. *)

7

ხოლო ამ შემთხვევაში სულ ერთია, თამარ მეფე როდის მიიწვალა საყურადღებოა ის, რომ 1207-8 წ. კავკასიიდან მოყოლებული ხმელთა-შუა ზღვის ნაპირამდე ხმა გავრცელდა. საქართველოს მეფე თამარ მიიწვალა, და იმავე დროსაც ამბავი ქართველთა დიდი გამარჯვებისა სომხეთში. მაშინ ხალხის ფანტაზიას და ჯვაროსანთა ოსნებას სწრაფად შეექმნათ ეს ლეგენდა, ფრანგ რაინდმა რომ გადმოგვცა: თამარს სისოპსლეში აღთქმა მიეცა იერუსალიმად წასვლისა; და მიიწვალა რა, ეხლა შეიღმა მისმა დედოფლის ძელები წამოიღო და ძლევა-მოსილი ლაშქრით წამოვიდა წმიდა ქალაქს მისაღწევად და სარკინოზთა შესამუს რავად, რათა დედა მისი სოპსხალი თუ არა, მიწვალებული მაინც შესულიყო იერუსალიმს.

პოლიტიკურმა წადილმა და დიდმა გაჭირვებამ აქაც თავისებური ზღაპარი ანუ მითი წარმოშვა.

თამარ მეფის ანდერძის შესრულება რას ნიშნავდა? იერუსალიმის მუსლიმანთაგან განთავისუფლებას და ჯვაროსან სამთავროთა უკიდურეს განსაძღვლისგან ხსნას!

საქართველოს მოსალოდნელი დანმარებით უცებ დაიმედ-

*) ქრონოლოგიას ისედაც მეტი ადგილი დავუთმეთ, ვიდრე განზრახული გვქონდა და აქ განმარტებას ვერ გავაგრძელებთ. ამ ახალი მოწმობის არსებულ დასკვნებთან შეთანხმება ვცადეთ

უკანასკნელად ბ. სარგის კაკაბაძემ გაკვირით გამოსთქვა რომ თამარ მეფე მართლაც 1207 წ. მიიწვალა. იხ. მისი ვეფხისტყაოსანი-ს ახალი გამოცემის წინა-სიტყვაობაში.

ბული რაინდი სამშობლოში ერთს ნაცნობ მღვდელთ-მთავარს დაუ-
ყონებლივ წერილს უგზავნის, გაგონილი ამბის შესაფერი გაზვიადე-
ბით, რომ იქ, საფრანგეთს, საჯვაროსნო ქადაგება ამით წააქეზოს
და მას ახალი საზრდო მიაწოდოს. სწორეთ ამგვარ საპროპაგანდო
ეპისტოლეებს მაშინ ეკლესიებსა და კრებებში საჯაროდ ჰკითხუ-
ლობდნენ ევროპის ქვეყნებში.

თამარ მეფე ჯვაროსანთა გრძნობას და ქრისტეს საფლავის
დახსნის საჭიროებას უსათუოდ იზიარებდა. როცა სალაჟინმა იე-
რუსალიმი დაიპყრო, დედოფალმა წმიდა ჯერის გამოსყიდვას მო-
ინდომა, თუმცა წადილი ვერ განახორციელა. ¹⁰⁾

რამდენად მართალია მისი წმიდა ადგილთა ნახვის სურვილი
და იქ დამარხვის ანდერძი, დე-ბუა რომ გადმოგვცემს? ვგონებ, მისი
კვალის ძებნა ამოა იქნებოდა.

ამ თქმულებას გარკვეული საფუძველი არ უჩანს, არც გვეთ-
ქმის თუ ლაშა-გიორგის მართლად ფიქრად მოსვლია მისი დედის
ნაშთსათვის იერუსალიმის-კენ სამხედრო ძალით გზა გაეხსნა. სა-
მაგიეროდ უეჭველია ამ მოთხრობის ღრმა ფესვი იმ დროის
სულთა განწყობილებაში, მისი ისტორიული შესაძლებლობა
და ერთნაირი განყენებითი სინამდვილე. ამისათვის ეს მითი იმ-
დროინდელი საქართველოს სახელისა და ჯვაროსანთა სულის-
კვეთების მაჩვენებელ და მჭევრ-მეტყველ ძეგლად მიგვაჩნა.

8

თამარის მეფობის უკანასკნელ წლებში მისი მონარქიის მდგო-
მარეობა ისეთი ჩანდა რომ ქართველთაგან დახმარების იმედი არც
უსაფუძვლო იყო. საქართველოს მეფის სირია-პალესტინაში საომარი
ინტერვენციის გეგმა ჯვაროსანთა მეხუთე ლაშქრობის დროს
(1218-1221) მართლაც რომ მწიფდება და დიპლომატიური ურთი-
ერთობის საგნად ხდება. მაშინ სწორეთ ლაშა-გიორგის ელჩებმა
ჯვაროსნები დამიეტოში ნახეს. რუსუდანის სწობილ წერილში პაპი
პონორის მიმართ, რომელიც რომში 1224 წ. მიიღეს, პირდაპირ
ნათქვამია რომ მისი ძმა, მეფე ლაშა-გიორგი მზად იყო იე-
რუსალიმის დასახსნელად გამოელაშქრა, მაგრამ მონგოლ-

თა მოულოდნელ შემოსევამ და მერე მის სიკვდილმა დააბრკოლაო. თავის მხრივ ივანე მხარგძელიც, ამირ-სპასალარი, პალკე წერილში ამტკიცებს, რომ თათართაგან თავდასხმამ ხელი შეგვიშალა, თორემ სარკინოხთა წინააღმდეგ ლაშქარს უკვე ვამზადებდითო.

რაც 1208 წ. ოცნებად სჩანს, 10-12 წლის შემდეგ განხორციელებას უხლოვდებოდა. ესაა ხნენბული სალეგენდო გამოლაშქრების „შეაძლებ ღობა“.

რამდენად სარწმუნოა რომ 1219-1220 წ. ე. ი. მონგოლთა პირველი შემოსევის წინ, საქართველო მა :თლაც სირია-პალესტინის საქმეებში სამხედრო ჩარევას ამზადებდა; და რამდენად წინა-აზიის მაშინდელი გარემოებანი ამისათვის ხელსაყრელი იყო, ეს სხვა საკითხია.

ბუნებრივი იყო რომ აღმოსავლეთის ფრანგი მხედრობა საქმეს უმთავრესად საჯვაროსნო თვალსაზრისით ისახავდა; ისიც რომ საქართველოს დედოფალიც და მისი ამირ სპასალა; ი და ყმა ივანე მხარგძელი ოფიციალურ წერილში ფრანგთათვის გასაგებ „ჯვაროსან“ ენას ხმარობდნენ.

საქმის ნამდვილი ვითარება, რაც საქართველოს შეეხება, უფრო რთული იქნებოდა:

მიუხედავად იმისა რასაც რუსუდანის წერილში ვკითხულობთ, ლაშა-გიორგის და მისი წრის ჯვაროსნობა ფრიად საეჭვოა.

სწორეთ თამარის მემკვიდრეს და მის თაობას ჯვარსმული ქრისტეს თაყვანის-სემა და მისი საფლავის დახსნის წადილი კი არა, სულ სხვა რამე ახასიათებს.

9

ფორმალური სარწმუნოება, საგვარეულო ტრადიცია—მისი „დავითიან-იესეიანობა“—და რომელიმე ანგარიში თუნდაც რომ მას ქრისტეს ჯვარისათვის ომს და ბრძოლას უკარნახებდნენ; მიჯნური რაინდის თავისუფალმა გულმა და დიდ აყვავებულ სახელმწიფოზე ბატონობის ბედნიერებამ უკაბუკი გიორგი სხვა გზით წაიყვანა; და ეს ჯვაროსანთა სამხედრო ღვაწლის და იერუსალიმის დაპყრობის გზა არ იქნებოდა.

თამარის დროის განუწყვეტელი ომიანობის შემდეგ, ლაშა-გიორგის ხანას ერთგვარი კსიქიური რეაქცია, იქნება დალილილ-ბაპ ეტყობა. „...იშვებდა და იხარებდა და ყოველგნით იყო შვება და მხიარულება“... განმეორებით აღნიშნულია მისი მეფობის ქრონიკაში, „დედათა უწესოთა“ და „ფრიადი ღვინის“ სმის ცალკე ხსენებით. (იხ. „ქამთა აღმწერელი“-ს შრომა, ქარ. ცხოვრებაში შეტანილი).

ამას უნდა დავუმატოთ „ძველთა“ და „ახალთა“ წინააღმდეგობა, ზნეობრივი დისციპლინის და მიღებულ წესთა შესუსტება. ყველანი „განძღეს და იშვებდეს“, უმთავრესად კი „სიძვათა და მთერალობათა შინა“ „უწესონი კაცნი მეფის კარსა ზედა არა ყოფის ღირსნი და აწ კარსა ზედან მყოფნი“. ხოლო „კათალიკოზთა ორთავე და თავადთა ამის სამეფოსათა და უმეტეს ივანე ათაბაგს უმძიმდა საქმე ესე, არლარა ინებეს მასთან სამარადისო ყოფა არამედ განეშორნეს“ ე. ი. მეფისაგან.

თუ კი ამ (მერმინდელ) აღწერას დავუჯერეთ, თამარ მეფის მემკვიდრე თაობის ნამდვილი ღმერთები ვენერა და ბახუსი ყოფილან. ამგვარი შეხედულობა უთუოდ შემდეგი მწარე გაჭირვების ნაყოფია და ქრონოგრაფის ზნეობრივ-სარწმუნოებრივი ტენდენციით ასახსნელია. ნამდვილად კი ეს იქნებოდა სიმდიდრესა და უზრუნველებაში გაზრდილი, განათლებული. ხელოვნებაში დაწინაურებული და საკმაოდ თავისუფლად მოაზროვნე საზოგადოება; სწორედ ის, რომლის მგოსანია შ. რუსთაველი. ხოლო ჩვენ აქ იმ ეპოქის ხასიათზე სიტყვას ვერ გავაგრძელებთ.

კერძოდ თვალსაჩინოა გიორგის არა სახელმწიფო ანგარიშით და ჩვეულებისამებრ, არამედ თავისუფალი სიყვარულით დაქორწინება: ცოლის არა რომელიმე სატახტო ქალაქით, არაჩედ... ველის. სიხიდან (სოფელია კახეთში) მოყვანა და ბევრი სხვა.

ეს მთელი განვითარება, ქრონიკაში ცალმხრივად აღწერელი, თავისთავად ძალიან შინაარსიანიც არის და საყურადღებო. საექვოა კი რომ ამ, ასე ვსთქვათ „მიჯნურ რაინდთა“ რეჟიმს ქრისტეს საფლავისათვის გული ნამეტნავად სტკივოდა. მით უმეტეს რომ მომავალ გარეშე გართულებათა წინამორბედი ნიშნები და შიგნითი დაბრკოლებანი უკვე თამარის უკანასკნელ წლებში ცხადი იყო.

მალე კი წინა-აზიის პოლიტიკურ სვლილებებმა—სპარსეთის ხეარაზმელთა ხელში გაეროიანება, მონგოლთა იმპერიის დამყარება—საქართველო ისეთ მდგომარეობაში ჩააყენა რომ ჯვაროსან გა- მოსვლაზე ოცნებაც არ შეეძლო.)

10

თამარ მეფის ეს ანდერკ., ლაშა-გიორგის იერუსალიმად გა- მოლაშქრებაც ზღაპრულია, ხოლო ამგვარი ლეგენდა, სოცხალ გრძობათა სარკე, წაჩხულის მკვლევარსაც ჩააფიქრებს; განსაკუთ- რებით კი ღირსია სიტყვა-კაზმული მწერლობის მიერ ჯეროვანი დამუშავებისა.

ქრონიკის მოწმობით თამარი გელათს დამარხეს. მიუხედავად ამ ოფიციალური ცნობისა, მისი საფლავის ადგილი საიდუმლოებით არის დაფარული. ფრანგი რაინდის თქმით კი, დედოფლის ნაშთთა დასასაფლაველად ლაშა-გიორგი მუსლიმანთა მიერ დაპყრობილ წმ. ქალაქს ომით ემუქრება: ძველი რომანტიული პოეზია ასეთ პანგს უყურადღებოდ განა დასტოვებდა?

მაგრამ აქ უფრო რთული და ფართო ფრესკის ააშლა შეიძ- ლება.

ზოგადი გარემოებანი ფრანგი მხედრის იმედს—ქართველთა იერუსალიმზე გამოლაშქრებისას—თითქმის ამართლებდა. ხოლო ეს

*) ლაშა-გიორგის მეფობის ძველმა აღმწერმა მის „უწესობათა“ მეტად ხაზი გაუსვა და მის და რუსუდანიის დროის გარყვნილებას მონგოლთა ახალი ძალა და საღი ზნეობა დაუპირისპირა. მათი ბა- ტონობა განრისხებული გ.ნგების იარაღად და ჩადენილ სოღვათა სასჯელად აღიარა, თანახმად იმ დროის აზროვნებისა. ამასთანა- ვე დიდი სიღრმით და რეალიზმით, კარგი ხელ ოვნიებითაც საქართ- ველოს მდგომარეობა დაგვისურათა.

რა თქმა უნდა, ჩვენ დროისთვის არ არის სავალდებულო ძველ ქრონიკებში მოთავსებული ზოგიერთი ზნეობრივი მსჯელო- ბანი, არც მათი ისტორიის ფილოსოფია.—საქართველოს თანდა- თანი დაცემის მიზეზები და საფეხურნი რთული რამეა, რომლის ახს- ნა ორიოდ ფორმულით არ შეიძლება. ყოველ შემთხვევაში, გიორ- გის და რუსუდანიის საქართველო—იგივე „ოქროს ხანის“ საქართვე- ლთა, საერთაშორისო რევოლიუციათაგან დაზიანებული.

ისტორიული შესაძლებლობა უარყოფილი იქმნა, ჯერ თვით ქართველთა ახალა სულისკვეთების მიერ, მერე კი გარეგნული მდგომარეობის სწრაფი და ძირითადი ცვლილებით.

„ჯვარ ანული“ და „მიჯნურთა“ ხაზების ამ წინააღმდეგობიდან ხომ ნამდვილი დიდი დრამის შინაარსს ამოიღებდა, ვისაც ძალუძს, და ამისათვის ამბავთა მთელ წყობას გამოიყენებდა, თქმულებასა და ისტორიულ გადმოსცემას რომ ირკვევა, და რომლითგან შემდეგი დაახლოვებითი სქემა ბუნებრივად გამომდინარეობს.

თამარ მეფის ანდერძი და სიკვდილი; ლაშა-გიორგის და ქართველთ მხედრობის თათბირი; მათი იერუსალიმისკენ გამოლაშქრება დედოფლის კუბოთი; ლაშა-გიორგის გმირული მისწრაფება უფლის საფლავისადმი, ქრისტიანობის და საქართველოს განსაღიღებად; ვენერა და ბახუსის ...აპოლონისაჲ მიწიიდველი ძახილი; ამ ძალთა და შთაგონებთა გამარჯვება, მიუხედავად ბრწყინვალე ძლევამოსილი პირველი ომისა; თამარის ნაშთთა საიდუმლო მიუწოდომელ ადგილს დასაფლავება—და ქართველ რაინდთა ჭაბუკი მეფით დაბრუნება, გამარჯვებით და ურისხვი სიმდიდრით—არა იერუსალიმით, არამედ ეფფრატის ნაპირთაგან; და მერე განსხრომა, შვება მათი იმ „ადგილთა მწუანვილოვანთა ზედა“, საიდანაც ოდესმე მათი წინაპრები ძალით გამოიყვანა. დიდ საქმეთათვის, დავით აღმაშენებლის ფოლადის მკლავმა. ...განსხრომა დაუსრულებელი და მშვენიერი; ომის, რაინდთა სავარჯიშო,—სანამდის გამოჩნდენ ერთს დღეს, ვით ღვთის რ. სხვა, აღმოსავლეთით მშვილდოსანთა უძლეველი რაზმები და „იქმნა უკუქსევა.., დავითიანისა დროშისა გამარჯვებულისა“.

ერთის სიტყვით ფრანგი რაინდის მიერ გადმოსცემული ლეგენდის გართულება და გაღრმავება შეიძლება, ოსნების და სინამდვილის შეუღლებათ. ვიმეორებ: ეს სიტყვა-კანშიული მწერლობის ვალია.

თამარ მეფის სახე დიდებული სიმბოლოთი ასრულებს ძველი საქართველოს საზღვრების უმთავრეს ხანას. და აი ამ დასავლისკენ გარდახრილი მზის ერთი ოქროს სხივი აღმოსავლეთში დაკარგულმა უცნობ რაინდმა შეგვიჩანა.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი.

1) V. Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini MCLXXXIV. Edita a venerabili Willermo Tyrensi Archiepiscopo. Paris, 1844, lib. XI, cap. XVI. Cf. Guillaume de Tyr et ses continuateurs. Texte français du XIIIe siècle, revu et annoté par M. Paulin Paris, P. 1879-1880. Vol. I, p. 406-407.

2) ამ თქმულების შესახებ კავკასიის (დარუბანდის და კასპის) კართან დაკავშირებით იხ. H. Yule. Travels of Marco Polo. Ed. Cordier, 1903, vol. I.

ზოგადი სნობები: J. K. Wright. The Geographical lore of the time of the Crusades. New-York. 1925, pp. 72, 73, 287-8.

3) ზოგჯერ დავით II შესახებ შემსდარი სნობებიც გვხვდება. მაგალითად 1136 წ. ერთს ნორმანდიაში მყოფ მწერალს თავის ქრონიკაში შემდეგი, ჯვაროსან რაინდთაგან გაგონილი შეუტანია: 1123-1124 წლებში დავით ქართველთა მეფეს და თორღს კილიკიის მთავრის ძმას, ერთ სულთანთან ტყვედ დაჭერილი რაინდები მათ სახლში ანტიოქიაში წამოიყვანათ; ...per conductum David, Georgianis regis. et Turoidi de Montanis Antiochiani redierunt. Orde-rici Vitalis angligenae... Historiae ecclesiasticae libri tredecim. T. IV. P. 1852, p. 257.

4) ამ „იოანე ზუტესის“—prestre Jean, presbiter Johannes etc.—შესახებ იხ. მაგალ. Henri Cordier. Les voyages en Asie au XIVe siècle du bienheureux frère Odoric de Pordenone. Paris, 1891, p. 442.

ამ ლეგენდის წარმოშობის საკითხი მეტად რთულია და არა ისე მნიშვნელოვანი. სხვათა შორის, ის აზრით გამოითქვა, რ ამ „იოანე ხუცესის“ თქმულება ივანე ორბელიანის (დემეტრე და გიორგი III მეფეთა ამირ-სპასალარი) სახელით უნდა აიხსნებოდეს ის. მიმოხილვა მარკო პოლოს მოგზაურობის სწავილ ინგლისურ გამოცემაში: H. Yule, *The book of Ser Marco Polo*, ed. 1903, vol. I, pp. 231-8. Cf. J. K. Wright, o. c. pp. 114, 283-6, §533.

5) ზღაპრული „მეფე დავითის“ და „იოანე ხუცესის“ ზღაპრულივე იგივეობა, ისტორიული დავით II სიკვდილიდან ერთი საუკუნის შემდეგ, აღნიშნულია მრავალ ქრონიკებში. ეს სწობები ეხებიან განსაკუთრებით დამიატის ომის ხანას (1219-1221) და ჯვაროსანთა მეხუთე გამოლაშქრებას. მაგალითად ინგლისში ერთს მატეანეში 1228 წ. ჩაიწერა რომ 1221 წ. მთელ საქრისტიანოში ხმა გავრცელდა, მეფე დავით იოანე ხუცესად წოდებული ჩნდოეთიდან უდიდესი ჯარით წამოვიდა და მიდია-სპარსეთი დაიპყრა. *Ra dulfus de Coggeshale. Chronicon anglicanum* (c. c. 1228): 1221... *Rumores per totam Christianitatem circumquaque dispersi sunt, quod rex David cognomento Ioannes presbiter, de India cum maximo exercitu adveniens Persidem et Mediam... sibi subjugaverat.* V. *Testimonia minora de quinto bello sacro e chronicis occidentalibus excerpta et... edidit Reinhold Röhricht. Genavae. 1882. p. 334.* მნიშვნელოვან საკითხს ქართველთა და ჯვაროსანთა ურთიერთობისა ამ დამიატის ანუ დამიეტის (ეგვიპტეში) ომის დროს ჩვენ აქ სრულებით არ ვეხებით.

6) „*Reverendo in Christo patri et domino diligendo A (madeo), Dei providentia archiepiscopo Bisanc(ino), G... de Boyx, humilis miles, amen. Cum de prosperitate mea noverim vos letari, sciatis, quod Dei gratia ego et uxor mea sani et incolumes permanemus. De rumoribus Terre promissionis et aliarum regionum circumjacentium hec vobis breviter proposui significare, etsi non omnia tamen aliqua, que magis admiranda videntur. In primis sciatis, quod regnum Ierusalem treugas habet cum Sarracenis et etiam principatus Antioch(iae), qui innumeras persecutiones tum per soldanum Babilonie, tum*

per regem Armenie passus est, per longum tempus treugas habet cum predicto soldano. Audiatis etiam alia que nova admiratione consideranda sunt. Audivimus et rei veritatem per certo(s) nuncios didicimus, quod de Hiberia quidam christiani, qui Georgeni dicuntur, cum innumera multitudine militum compeditum, divino inspirant auxilio, manu fortiter armata, contra infideles paganos insurrexerunt alacriter et jam CCC castella et IX maximas urbes subjungente, retinentes forciora, debiliora in cinerem redegerunt. Predictarum urbium quedam sub Eufrate sila cunctarum urbium paganicarum erat nobilissima et magna. Dominus hujus urbis preerat filius soldani Babilonis, qui captus a predicti christianis capite truncatus est, quamvis auri totantam pecuniam promitteret se daturum. Quid dicam per si gula? Tales quales predixi ad terram recuperandam sancte Iherusalem venient totam paganiam subjungentes. Rex eorum nobilitis sexdecim annos par Alexandro viribus et probitate, non tamen in fide. Iste puer ossa matris sue regine potentissime Thamar secum portat, que, dum viveret, votum fecit eundi Iherusalem et, si moreretur, rogavit filium suum, ut ejus ossa ad sepulchrum Domini dederentur. Iste ergo precibus matris adquiescens votum matris sue restaurare desiderat et eam in sanctam civitatem, volentibus et nolentibus paganis, promisit repelire. Mando vobis iterum, domine“, etc.

ამ წერილის დედანი პარიზის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში ინახება. აღწერილია სათანადო განმარტებით განოცემაში: *Histoire litteraire de la France. Ouvrage commencé par des religieux bénédictins... et continué par des Membres de l'Institut (Académie des Inscriptions et Belles-Lettres). T. XXI. Paris, 1847.*

ზემოთ დაბეჭდილი ლათინური ტექსტი პირველად გამოსცა რეჩიხტ-მა თავის კრებულში: *Regesta Regni Hierosolymitani (MXCVI-MCCXCI) edidit Reinhold Röhricht. Oeniponti, 1893, pp. 233-4. 868.*

7) პირიქით, ამ ეპისტოლეს დაწერის წელიწადი სძლილობდნენ. სხვათა შორის, იმ თარიღის საშუალებით გამოერკვიათ,

რომელიც თამარის სიკვდილისათვის იყო მიღებული. იმ გამოკვლევაში რომელიც პარიზს 1847 წ. დაიბეჭდა (იხ. ზემოთ, შენიშვნა 6) ამ წერილის თ. რილაძე ნახვენებია 1202 წ. (დაახლოვებით), სწორეთ თამარ მეფის ვითომც და 1201 წ. გარდაცვალების მიხედვით. რე-რიხტ-ის მიერ ლათინური დედნის გამოსემაში-კი (იხ. იქვე) ეპის-ტოლეს თარიღად, დაახლოვებით, 1213 წ. აღნიშნულია, და თამარ მეფის გარდაცვალების წელიწადად—1212 წ., თანახმად ბროსეტის დასკვნისა.

8) დაწვების თარიღები იხ. W. E. Stevenson. The Crusaders in the East. Cambridge. 1907.

Soldanus Babilonie ბაღდადს კი არ იგულისხმებს, არამედ ქაიროს, უკეთ ვსთქვათ, ძველ მეძუისს რომელიც Babilonia-დ იწოდებოდა. იხ. Ducange, Glossarium etc. T. I, 521.

9) ერზერუმის ანუ არზრუმის გზათა ჯვარედინზე მდებარეობა და ამ მიზნით დიდი სამხედრო და სავაჭრო მნიშვნელობა სწობი-ლია. საქართველოს გზის ანუ გურჯი-ბაღაზის კლიტე, ეს ქალაქი ქართველების ხელში ჭოროხის და მტკვრის ხეობათა დამსველი სიმაგრე იქნებოდა.

იმ დროს სამ ურთიერთ მეზობლთა გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული: რუმის სულთნის, საქართველოს და შაჰ-ი-არმენის ე. ი. ხლათის ანუ ახლათის (ვანის ტბასთან) მფლობელისა რომელიც მალექ-ადელის შვილი იყო ე. ი. აიუბიანთ დინასტიის წევრი.

1206-8 წ. როგორც ვხედავთ, საქართველომ აჯობა.

კარის ომის შესახებ იხ. ქართლის სხოვრების სწობები; ბროსეტის „დამატებანი“; თ. ყორღანისას ქრონიკები, წ. I; ი. ჯაჯახიშვილის ისტორია, წ. II. ზოგიერთებს ყარსი ჰგონიათ.

აქ დაბეჭდილ წერილში „ბაბილოვნის სულთნის“ შვილის მოკვეთილი თავი იხსენიება (იხ. გვ. 152). ეს სწობა საეჭვოა. კარის ამირა ქალაქს დიდხანს იძავდა, მერე კი ქართველებს კაპიტულია-სიით გადასცა. შესაძლებელია, ქრთამის მიიღო, თავსაჲ უგნებლად შეინახავდა. მაგრამ კარინ-არზრუმის პატრონად, როგორც ვნახეთ,

ხლათის მფლობელი ითვლებოდა, და ეს იყო მაშინ სწორეთ ეგვიპტე-სირიის ანუ „ბაბი ჟონის“ სულთნის დვიძლი შვილი და სალადანის ძმისწული, სახელად მალექ-ელ აუჰად ანუ ნეჯმ-ედდინ აიუბ. ასე რომ უსაფუძ: ლოდ კი არ დაასახელა ფრანგმა „ბაბილონის სულთნის“ ძე, ზემო ევფარაზე დამარსხებული; მხოლოდ თავი მოაკვეთინა უბრალოდ.

მალექ-ადელის შვილის ყოველი დამარსხება ჯვაროსანთათვის სასიხარულო იქნებოდა, ეს ადვილად გასაგებია. ხოლო ეს ნეჯმ-ედდინ აიუბ ხლათის მმართველი იყო, და საკითხი იზადება: ამ ეპისტოლეში ხლათის ომი და ქართველების ვანის ტბის ფრონტზე 1208-11 წ. სხვა ბრძოლანი ხომ არ იგულისხმებამ? ეს საეჭვოა. კერძოდ, ხლათის ომი, ივანე მხარგძელის შემთხვევით დატყვევების მიზეზით, ნაადრევი დაზავებით დაამთავრეს ქართველებმა. ვანის ტბის ნაპირზე ვერ შესძლეს მათი უპირატესობა გაემტკიცებინათ.

10) 1192-3 წ. ბერძენთ კეისრის ელჩი სხვათა შორის სალადინის მიერ იერუსალიმში დატყვევებული წმ. ჯვარის დაბრუნებას სთხოულობდა. მაშინ ქართველთ მეფესაც წინადადება მიეცა, 200.000 ოქროთი ჯვარის გამოსყიდვა უნდოდა; მაგრამ არ დასთანხმდნენ საკაცნოზნი. Behâ-ed-din. Anecdotes etc. Recueil, Historiens orientaux, t. III, P. 1884, p. 299. ბერძენთა და ქართველთა ეს სდა და ელჩების მოსვლა ჩხენიება აგრეთვე „ორ ბალთა წაგწი“. Le livre des deux jardins, ib. t. V, Paris, 1906, p. 33. ქართველ მც-სიქულთა მეორე მიზანი იყო იერუსალიმს და მის მახლობლად მონასტერთა და მიწათა, ქართველებს რომ წაართვეთ, დაბრუნება.

მკითხველმა უნდა იცოდეს რომ სალადინის და მალექ-ადელის მამა კავკასიელი მუსლიმანი იყო, ტომით ქურთი, დვინელი. ქ. დვინი (სომხეთში) ქართველებმა გიორგი III დროსაც აიღეს, უფრო კი მე-XIII საუკუნის პირველ წლებში.

ისააკ II ანგელოსის და თამარ მეფის გარდა, სხვებმაც სსა-აეს ამ ჯვარის დახსნა, მაგრამ ამაოდ; მაგალ. გერმანიის მიფემ ფრედერიკ ბარბაროსსამ.

ეს ჯვარი, რომლის ისტორია საეკლეა და ბუნდოვანი, 1187 წ. სალადინს ხელში ჩაუვარდა. 30 წლის შემდეგ, დამიეტის ომის დროს, როცა სარკინოზებს გაუქირდათ საქმე, ჯვარის დაბუნებაზე თითქმის დასთანხმდნენ, მაგრამ ბოლოს ჯვაროსნები დამარცხდნენ (1221 წ.), და ჯვარი ისევ მუსლიმანებს დარჩა. მერე რა დაემართა მას, გარკვეულად არაა ცნობილი. Cf. W. W. Seymour, *The Cross*. 1898, p. 120.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	5 გვ.
შინაარსი	6
ნაწილი პირველი	
1125—1925 .	9
ერთი ჯგარის გარშემო	13
1108 წლის წერილები გალონის მიმართ პარიზელისა	
თარგმანი	28
ტექსტი .	31
შენიშვნები.	34
გარშემო ერთის ომისა	43
გოტიე-ჟანპლერის „ანტიოქიის ომები“, ნაწყვეტი	
თარგმანი. .	66
ტექსტი.	67
შენიშვნები.	69
ნაწილი მეორე	
ტრაპიზონის საქმე	79
შენიშვნები	115
სზიგი დასაგალისა	135
შენიშვნები.	150
1207-8 წ. წერილი ამედეს მიმართ ბეზანსონელისა	
თარგმანი	137
ტექსტი .	151

შეცდომების გასწორება

გვერდი	სტრიქონი	უნდა იყოს
10	ზემ. 6	მე-XI-ე
13	ქვემ. 10	მღვდელთ
14	— 13	იქაურ
19	ზემ. 7	ენლა
—	— 10	პირველობს.
—	ქვემ. 12	შინაარსი რომ
22	— 11	ე. ი.
26	ზემ. 17	პიპოთეზა
27	— 8	კქონდათ
—	— 10	antemurale
28	ზემ. 4	საფლავის
—	— 8	ფრი-
—	ქვემ. 1	გაკეთებული.
29	ზემ. 10	ბურჯია.
31	— 13	ნახევარი
—	ქვემ. 5	W(ibelinum)
36	ზემ. 7	იხ
—	ქვემ. 8	ფიძარნი იგი
40	ზემ. 5	და
45	ქვემ. 10	მიუხედავად
48	— 6	განთავისუფ-
53	ზემ. 13	სამ-
58	— 3	დობეი-
60	ზემ. 10	სამხიდ-
61	ქვემ. 8	კომპრომისის
62	— 9	მომავალი.
63	— 5	ალბათ:
—	— 17	ქრისტიანი
64	ზემ. 12	შემდეგ
—	ქვემ. 1	საქმე
—	— 11	დაკავშირება
65	— 2, 3	და, ნიჭი უძვირფასესი:

გვერდი	სტრიქონი	უნდა იყოს
68	ზემ. 11	pro lege
69	— 3	conflictu
—	ქვემ. 11	etc.
70	ზემ. 8	სხვები
—	— 11	როგორც
71	ქვემ. 5	სხ.
73	ზემ. 12	სამფლობელო.
82	— 10	დაგლახაკებულნი
83	— 12	ნამბობი.
86	— 3	რთულია
—	— 11	გალაშქრების
89	— 9	წლისა.
93	— 16	ბიზან-
98	— 6	შეეტანა.
100	ქვემ. 4	ნიკეას
103	ზემ. 9	კვალი ამ ბრძოლის
104	ქვემ. 6	მაშინვე,
—	— 1	ნიკეაში
105	— 10	ავტო-
112	— 3	შესაქმნელად
113	— 13	კომენენტმას
114	— 2	გავ-
118	— 1	მახვილისათა
121	შენ. 14	ჰიპოთეტური
123	ზემ. 18	ნაპოლარი.
124	— 15	თანახმად „ქ. პ.“-სა,
126	ქვემ. 10	იყო.
128	ზემ. 1	ნიკეაში
137	— 14	ხელმწიფეებს
—	ქვემ. 3	ჩანს.
138	— 4	ლაშა
139	— 7	დასახელებული
—	— 13	სკოდნოდა.